

लुम्बिनी प्रदेश सरकार
कृषि, भूमि व्यवस्था तथा सहकारी मन्त्रालय
राप्ति उपत्यका (देउखुरी), नेपाल

राय सुझावका लागि आन्धान गरिएको सूचना
प्रकाशित मिति: २०८२/१२/१७

प्रस्तुत विषयमा नेपालको संविधान, २०७२ बमोजिम प्रदेश सरकारको एकल अधिकार सूचीमा भएको भूमि व्यवस्थापन, जग्गाको अभिलेख, गुठी व्यवस्थापन र घरजग्गाको रजिष्ट्रेशन सम्बन्धी विषय तथा अन्य केहि साझा अधिकार सूचीहरू र प्रदेश सरकार (कार्य विभाजन) नियमावली, २०७९ नियम ४ को उपनियम (१) अनुसार मन्त्रालयबाट सम्पादन हुने कार्यको विभाजन अनुसूची-२ मा उल्लेख भए बमोजिमका विषयहरूलाई कार्यान्वयन गर्न कानुनी व्यवस्था गर्ने उद्देश्यले “भूमि व्यवस्थापन गर्ने सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको विधेयक, २०८२” को मस्यौदा तयार गर्न लुम्बिनी प्रदेश सरकारबाट मिति २०८२/०५/०९ गते सैद्धान्तिक सहमति प्राप्त भई विधेयक निर्माणको क्रममा रहेको हुदा मन्त्रालयबाट तर्जुमा भएको विधेयकको मस्यौदामाथि राय सुझाव दिन चाहने व्यक्तिहरूले आजका मितिदेखि ७ (सात) दिनभित्र मन्त्रालयको ईमेल molmac.bhumi@gmail.com माफत पठाउन हुन सर्वसाधारणको जानकारीका लागि यो सूचना प्रकाशन गरिएको छ।

भूमि व्यवस्थापनका सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको विधेयक, २०८२

प्रस्तावना: भूस्वामित्वको संवर्द्धन गरी समृद्ध भूमि प्रशासन सेवा मार्फत सुशासनको प्रत्याभूति गर्न, भूमिको समन्यायिक पहुँच स्थापित गर्दै भूमिको प्रकृति, क्षमता तथा वातावरण सन्तुलनको आधारमा भूमि व्यवस्थापनको माध्यमबाट भूमि स्रोतको महत्तम उपयोग मार्फत लाभ प्राप्त गर्न, उच्चतम प्रविधियुक्त ढङ्गबाट भू-नक्सांकन गरी भरपर्दो र शुद्ध भूमि अभिलेख तयार गरी भूमिको समुचित व्यवस्थापन मार्फत कृषिको उत्पादन र उत्पादकत्व अभिवृद्धि गर्दै प्रदेशको अर्थतन्त्र र जनजीविकामा सहयोग पुऱ्याउन वाञ्छनीय भएकोले लुम्बिनी प्रदेश सभाले यो ऐन बनाएको छ।

परिच्छेद १

प्रारम्भिक

१. संक्षिप्त नाम, विस्तार र प्रारम्भ: (१) यस ऐनको नाम “भूमि व्यवस्थापन ऐन, २०८२” रहेको छ।

(२) यो ऐन लुम्बिनी प्रदेशभर लागू हुनेछ।

(३) यो ऐन प्रदेश सरकारले प्रदेश राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरेको मितिदेखि लागू हुनेछ।

२. परिभाषा: विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस ऐनमा,-

- क. “अनौपचारिक भूसम्बन्ध” भन्नाले जग्गा भोग गरिरहेको सम्बन्धलाई देखाउने कुनै कागजात नभएको वा व्यक्ति र भूमिको सम्बन्धलाई कुनै कानुनी आधारबाट पहिचान नभएको प्राकृतिक व्यक्तिबाट लामो समयसम्म भोग गरेको जग्गालाई सम्झनु पर्दछ।
- ख. “अर्धऔपचारिक भूसम्बन्ध” भन्नाले साविक लगत, भोग, र तिरो भएर पनि नापी हुन बाँकी रहेका वा नापी भएतापनि सम्बन्धित व्यक्तिको नाममा दर्ता हुन छुट भएका वा सम्बन्धित व्यक्तिबाट अविच्छिन्न आवाद कमोद रही प्रचलित कानुन बमोजिम दर्ता हुन सक्ने भएतापनि दर्ता बाँकी रहेका विर्ता जग्गा, उखडा जग्गा, वेनिस्सा जग्गा र स्ववासी जग्गा लगायत जग्गामा रहेको भूसम्बन्धलाई जनाउँछ।
- ग. “आगम” भन्नाले गुठीमा धार्मिक कार्य गर्ने विधि, नियम बताउने धार्मिक शास्त्र वा परम्परालाई सम्झनु पर्दछ।
- घ. “उखडा जग्गा” भन्नाले जग्गाधनीसँग भएको बोल कबोल बमोजिम किसानले जग्गाधनीलाई नगदी पोत बुझाउने गरी कमाई आएको जग्गा सम्झनु पर्दछ।
- ङ. “औपचारिक भूसम्बन्ध” भन्नाले कार्यालयको दर्ता रजिष्टरमा दर्ता भएका जग्गा र जग्गाधनीको भूसम्बन्धलाई जनाउँछ।
- च. “कार्यालय प्रमुख” भन्नाले भूमि व्यवस्थापन कार्यालयको प्रमुख वा तोकिएको अधिकारीलाई सम्झनुपर्छ।
- छ. “कार्यालय” भन्नाले भूमि व्यवस्थापन कार्यालय सम्झनुपर्छ।
- ज. “कित्ता जग्गा” भन्नाले चारैतिर साँधले घेरिएको, प्रत्येक स्थानमा हकभोग र किसिममा समानता भई स्वामित्व एकिन भएको जमीनको टुक्रा सम्झनुपर्छ।
- झ. “कित्ता” भन्नाले नक्सामा नापी भई कुनै ज्यामितीय आकार ग्रहण गरी क्षेत्रफल ओगटेको नापीबाट कायम भएको तर जग्गाको किसिम र स्वामित्व एकिन हुन बाँकी रहेको जमिनको टुक्रालाई जनाउँछ।

- ज. “क्रमबद्ध कित्तानापी” भन्नाले कुनै प्रशासनिक इकाइको एकै पटक सम्पन्न गर्ने गरी कित्तानापी गरी जग्गाधनी दर्ता प्रमाण पूर्जा उपलब्ध गराउने प्रकृतिको नापी सम्झनुपर्छ।
- ट. “गाउँ ब्लक” जग्गा साविक नापीमा गुजुमुच्च रूपमा घर टहरा रही घना बस्तिको रूपमा रहेको भनी कुनै बेहोराले प्रमाणित हुन आएको साविक नापीमा सबै घरजग्गाको कित्ता छुट्टाउन बाँकी रहेको गाँउ वा तत्कालिन घनाबस्ति सम्झनु पर्दछ।
- ठ. “गुठी समिति” भन्नाले प्रदेश गुठी व्यवस्थापन समितिलाई सम्झनुपर्छ।
- ड. “गुठी” भन्नाले कुनै धार्मिक, सामाजिक, सांस्कृतिक वा परोपकारी कार्यका लागि कुनै दाताले हक छाडिदिएको चलअचल सम्पत्ति वा त्यसको आयस्ताले चल्ने प्रणालीलाई सम्झनुपर्छ।
- ढ. “गुठीजग्गा” भन्नाले गुठी चलाउन गुठीले तिरो वा कुत वा आयस्ता प्राप्त हुने प्रकृतिको जग्गा सम्झनुपर्छ।
- ण. “चक्लाबन्दी” भन्नाले कृषि योग्य जग्गामा उत्पादन र उत्पादकत्व बढाउन स-साना कित्तामा छरिएर रहेका जग्गाहरूलाई एकिकृत गर्ने कार्य सम्झनु पर्दछ।
- त. “जग्गा एकिकरण (ल्याण्ड पुलिङ्ग)” भन्नाले विभिन्न व्यक्तिको स्वामित्वमा रहेका जग्गा जग्गाधनीहरूको सहमतिमा वा सरकारले तोकेको मापदण्डको आधारमा प्राप्त हुने लाभको अनुपातमा जग्गा योगदान दिने गरी एउटै कित्ता बनाई त्यसमा बाटोघाटो, ढल, खुला क्षेत्रहरू जस्ता भौतिक पूर्वाधारहरूको व्यवस्था गरी आकार प्रकार मिलेका विकसित कित्ताहरूमा पुनर्विभाजन गरी साविकका जग्गाधनीहरूलाई नै फिर्ता दिने कार्यलाई सम्झनु पर्दछ।
- थ. “जग्गा दर्ता” भन्नाले कुनै कित्ता जग्गा प्रचलित कानून बमोजिमको हक स्वामित्व कायम गरी सो जग्गामाथि रहेका दायित्व र निषेधको अवस्था देखिने गरी सरकारी अभिलेखमा दर्ता गर्ने कार्यलाई सम्झनु पर्दछ।
- द. “जग्गा प्रशासन” भन्नाले जग्गा दर्ता, जग्गाको लिखत रजिस्ट्रेसन, नामसारी, दाखिल खारेज, जग्गाको मूल्याङ्कन, जग्गाको रोक्का-फुकुवा, अभिलेख व्यवस्थापन, जग्गाको स्वामित्वको एकिकन तथा हस्तान्तरण, जग्गाको किसिम निर्धारण तथा उपयोग व्यवस्थापन लगायतलाई सम्झनुपर्दछ।
- ध. “जग्गा” भन्नाले कसैको हकभोगमा रहेको जुनसुकै जग्गा र त्यसमा स्थायी रूपले रहेको घर, पर्खाल, रूख, वाग, बगैँचा, ताल, पोखरी इत्यादी समेत भएको सबै किसिमको जग्गा सम्झनुपर्छ र सो शब्दले त्यस्तो जग्गामा जडान भएको जुनसुकै वस्तु समेतलाई जनाउँछ।
- न. “जग्गाको स्वामित्व निरूपण” भन्नाले आफ्नो कानुनी हक भोग अनुसार जग्गा छुट्ट्याई सिमा चिन्ह लगाई एकिकन गर्ने कामलाई सम्झनुपर्छ।
- प. “जग्गाधनी” भन्नाले प्रचलित कानून बमोजिम मालपोत (भूमि कर) वा कूत तिर्नु बुझाउनु पर्ने गरी आफ्नो नाउँमा जग्गा दर्ता गरी सो दर्ताको नाताले जग्गामा हक हुने व्यक्ति सम्झनु पर्छ र सो शब्दले उक्त जग्गाको हकवाला वा अंशियार वा प्रचलित कानून बमोजिम हक छाडी दिएको जग्गामा आफ्नो नाउँमा जग्गा दर्ता गराउने हक पुगेको व्यक्ति (प्राकृतिक र कानूनी व्यक्ति) समेतलाई जनाउँछ।
- फ. “डाटाबेस” भन्नाले भूमिको विद्युतीय अभिलेखलाई सम्झनुपर्छ।
- ब. “तोकिएको निकाय” भन्नाले प्रदेश सरकारले तोकेको मन्त्रालय मातहतको निकाय सम्झनुपर्छ।
- भ. “तोकिएको” वा “तोकिए बमोजिम” भन्नाले यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियममा तोकिएको वा तोकिए बमोजिम सम्झनुपर्छ।

- म. “दरता सेस्ता” भन्नाले जग्गा नापजाँच भई तयार भएको नक्सा र क्षेत्रीय किताबको आधारमा जग्गाधनी, जग्गाको कित्ता, क्षेत्रफल र किसिम समेत स्पष्ट देखिने गरी तयार गरिएको जग्गाधनी दरता सेस्ता सम्झनुपर्छ।
- य. “नाप जाँच” भन्नाले जग्गाको क्रमवद्ध कित्तानापीको लागि नापनक्सा गरी जग्गाधनी वा मोहीसँग सम्बन्धित तथ्याङ्क संकलन गर्ने, जग्गाको नक्सा तयार गर्ने, क्षेत्रफल यकिन गर्ने, भूउपयोगका आधारमा किसिम वर्गीकरण गर्ने, नक्सा वा दरता सेस्ताको आधारमा क्षेत्रीय किताबमा जग्गा दरता गर्ने काम सम्झनु पर्छ र सो शब्दले नापीको लागि नियन्त्रण विन्दु स्थान खडा गर्ने तथा विभिन्न माननापमा विषयगत (थिमेटिक) नक्सा प्रकाशन गर्ने गराउने कार्यलाई समेत जनाउँछ। साथै सो शब्दले जुनसुकै प्रविधिबाट गरिने नापजाँचलाई समेत जनाउँछ।
- र. “निर्देशक” भन्नाले भूमि व्यवस्थापन महाशाखा वा तोकिएको निकायको प्रमुखलाई सम्झनुपर्छ।
- ल. “प्रदेश” भन्नाले लुम्बिनी प्रदेश सम्झनुपर्छ।
- व. “बहाल विटौरी” जग्गा भन्नाले स्थानीय तहमा विटौरी कर बुझाई घर बनाई बसोबास गरेको वा कमाई आएको जग्गा सम्झनु पर्दछ।
- श. “बेनिस्सा जग्गा” भन्नाले शुरु नापी हुनु भन्दा पहिलेदेखि कुनै निस्सा नभई आबाद कमोत गरी आएको दरता हुन बाँकी जग्गा सम्झनु पर्दछ।
- ष. “भूउपयोग क्षेत्र” भन्नाले विशेष उपयोगको लागि परिभाषित भूखण्डलाई सम्झनु पर्दछ।
- स. “भूउपयोग वर्गीकरण” भन्नाले भूमि उपयोगको प्राथमिक उद्देश्य वा गतिविधिको आधारमा विभिन्न तरिकाले जग्गालाई विभिन्न वर्गमा छुट्टाउने कार्यलाई सम्झनु पर्दछ।
- ह. “भूउपयोग सहजीकरण इकाइ” भन्नाले हाल कुनै उपयोगमा नरहेको बाँझो निजी वा सरकारी जग्गा वा आफैले उपयोग गर्न नचाहेको निजी जग्गा कुनै अन्य व्यक्ति वा संस्थालाई तोकिएको अवधिका लागि निश्चित शर्तका आधारमा उपलब्ध गराउन सहजीकरण गर्ने निकायलाई सम्झनुपर्छ।
- क्ष. “भूमि लगत” भन्नाले नक्सा, क्षेत्रीय किताब, प्लट रजिष्टर, जग्गाधनी दरता सेस्ता, जग्गाधनी प्रमाण पूर्जा जस्ता जग्गाको अवस्थिती, स्वामित्व, हक एवं निषेध स्पष्ट हुने दस्तावेजलाई जनाउँछ।
- त्र. “भूमि व्यवस्थापन” भन्नाले भूमिबाट समुचित लाभ हासिल गर्न भू संरक्षण, उपयोग नियन्त्रण तथा व्यवस्थापन, दिगो विकास र वातावरण संरक्षण, सन्तुलित भूपरिधि निर्माणको लागि समग्रमा भूमि उपयोग व्यवस्थापन गरिने कार्यलाई सम्झनु पर्दछ।
- ज्ञ. “भूमिहीन” भन्नाले आफ्नो वा आफ्नो परिवार वा अंशियारको नाउँमा जग्गाधनी वा मोहीको हैसियतले नेपाल राज्यभर कुनै पनि ठाउँमा घरजग्गा वा घरजग्गा जोड्न सक्ने साधनस्रोत नभएका वा प्राकृतिक प्रकोपबाट घर जग्गा उपयोग गर्न नसक्ने अवस्थामा पुगेका नेपाली नागरिक वा निजप्रति आश्रित परिवार सम्झनुपर्छ। साथै उक्त शब्दले अन्यत्र जग्गा भएतापनि उक्त जग्गा आबाद कमोद गर्न लायकको नभएको कारण सो जग्गाको हक स्वामित्व सरकारलाई छोडी घरबार विहीन नेपाली नागरिकलाई समेत जनाउँछ।
- क१. “भूसम्बन्ध” भन्नाले भूमि स्रोत र मानव बीचको सम्बन्धलाई सम्झनुपर्छ।
- क२. “भूसूचना प्रणाली” भन्नाले जग्गा प्रशासन र भूमि व्यवस्थापन सम्बन्धी अभिलेख सहित कारोबारको अभिलेख समेत गर्न मिल्ने आधिकारिक निकायले प्रचलनमा ल्याएको डिजिटल प्रणाली सम्झनुपर्छ।

- क३. **“भू-सूचना”** भन्नाले सम्पत्तिको रूपमा रहेको जग्गाको आकार, फैलावट, क्षेत्रफल, उपयोगको अवस्था, जग्गाको किसिम सहित जग्गाधनी तथा मोही सम्बन्धी विवरणहरूको संग्रह वा तथ्याङ्क भन्ने बुझिन्छ।
- क४. **“भूस्वामित्व”** भन्नाले जमिनको निश्चित कित्तामा कुनै व्यक्ति वा समूहको उपयोग र नियन्त्रणको अधिकारहरूको समष्टिगत रूपलाई सम्झनुपर्छ।
- क५. **“भौगोलिक सूचना”** भन्नाले पृथ्वीको सतहसँग सम्बन्धित स्थान, वस्तु, र तिनीहरूको विशेषता तथा अवस्थाबारेको सूचना वा जानकारी बुझिन्छ। सो शब्दले कुनै भू स्थानमा आधारित कुनै पनि तथ्याङ्क, विवरण वा तथ्य समेत जनाउँछ।
- क६. **“मन्त्रालय”** भन्नाले भूमि व्यवस्था सम्बन्धी विषय हेर्ने प्रदेश सरकारको मन्त्रालय सम्झनुपर्छ।
- क७. **“महाशाखा”** भन्नाले मन्त्रालय अन्तर्गत प्रदेशको भू-उपयोग योजना तर्जुमा, क्रमवद्ध कित्तानापीको लागि नापजाँच, भौगोलिक सूचना संकलन तथा प्रकाशन, जग्गा प्रशासन, भूमि व्यवस्थापन र भूसूचना प्रणाली मार्फत जग्गाको अभिलेख राख्ने जिम्मेवारी भएको मन्त्रालयको महाशाखालाई सम्झनुपर्छ।
- क८. **“मोही”** भन्नाले अरु जग्गाधनीको जग्गा कुनै शर्तमा कमाउन पाई सो जग्गामा आफ्नो वा आफ्नो परिवारको श्रमले खेती गर्ने व्यक्ति सम्झनुपर्छ।
- क९. **“रैकर जग्गा”** भन्नाले जग्गाको कानुनी स्वामित्व राज्य (सरकार (सँग रहने तर प्रयोग गर्ने अधिकार व्यक्तिहरूलाई दिइएको जग्गा सम्झनुपर्छ।
- क१०. **“लिखत दर्ता प्रणाली”** भन्नाले लिखत दर्ता भन्नाले जग्गा सम्बन्धी कारोबारका कानुनी कागजातहरू तोकिएको सरकारी कार्यालयमा आधिकारिक रूपमा रेकर्ड गर्ने प्रक्रियालाई सम्झनु पर्दछ।
- क११. **“वित्ता जग्गा”** भन्नाले वित्ता सम्बन्धी कुनै बेहोराको कागज प्रमाण कायम रही कुनै प्राकृतिक व्यक्तिले जुनसुकै बेहोराले कमाई आएको जग्गा सम्झनु पर्दछ।
- क१२. **“सरकारी जग्गा”** भन्नाले सरकारी कार्यालयको नाममा कायम भएको वा सरकारी भवन रहेको जग्गा, सडक वा बाटो वा रेल्वे रहेको जग्गा, वन जंगल रहेको जग्गा, नदी वा खोला वा खोल्सी, ताल, पोखरी रहेको जग्गा र सो को डिल, नहर वा कुलो वा ढल रहेको जग्गा, ऐलानी वा पर्ती जग्गा, हिमाल र हिमताल रहेको जग्गा, डगर वा बगर रहेको जग्गा, लगतकट्टा भई नेपाल सरकार वा मातहतको निकाय वा आयोजनाको नाममा कायम भएको वा हुन बाँकी जग्गा र निजी वा गुठी वा सामुदायिक वा सार्वजनिक जग्गा भनी कायम नभएको नापी भएको वा नभएको सम्पूर्ण जग्गालाई सम्झनु पर्छ।
- क१३. **“सर्वेक्षण निरीक्षक”** भन्नाले नापजाँच गर्ने व्यक्तिले निर्धारित विधि र पद्धतिबमोजिम प्राविधिक शुद्धता कायम गरी कार्य गरे नगरेको जाँचबुझ गर्ने सर्वेक्षण विषयको सरकारी अधिकृतलाई सम्झनुपर्छ।
- क१४. **“सामुदायिक जग्गा”** भन्नाले कुनै समुदाय वा संगठित संघसंस्था वा कम्पनीले प्रचलित कानून बमोजिम सामुदायिक प्रयोजनको लागि राखेको जग्गा वा संरचना बनाएको जग्गालाई सामुदायिक जग्गा सम्झनुपर्छ।
- क१५. **“सार्वजनिक जग्गा”** भन्नाले परापूर्वकालदेखि रहेको भवन वा घर वा बगैँचा वा पोखरी वा बाटो रहेको जग्गा, कुवा, पँधेरो, घाट, इनार र त्यसको डिल रहेको जग्गा, गाईवस्तु निकाल्ने निकास वा अन्त्येष्टिस्थल वा चिहान

वा मसानघाट वा समाधिस्थल वा कब्रिस्थान रहेको जग्गा वा गौचर वा खर्क रहेको जग्गा, पाटी, पौवा, देवल, सत्तल, धार्मिक उपासनास्थल, स्मारक, मठ, मन्दिर, चैत्य, गुम्बा, स्तुप, मस्जिद, इदगाह, गिर्जाघर, चोक, डबली, चौतारी रहेको जग्गा, हाटबजार वा मेला वा सार्वजनिक मनोरञ्जनस्थल वा खेल मैदान रहेको जग्गा, खुला क्षेत्र वा पार्क रहेको जग्गा र नेपाल सरकारले सार्वजनिक जग्गा भनी तोकेको नापी भएको वा नभएको सम्पूर्ण जग्गालाई सम्झनुपर्छ।

- क१६. “स्थलरूप नापी” भन्नाले जग्गाको वास्तविक आकृति (भौगोलिक अवस्था), भू-संरचना र भौतिक बनावटलाई आधार बनाई गरिने नापजाँचलाई स्थलरूप नापी भनिन्छ।
- क१७. “स्ववासी जग्गा” भन्नाले शुरु नापी हुनु भन्दा पहिलेदेखि घरटहरा बनाई बसोबास गरी आएको दर्ता हुन बाँकी जग्गा सम्झनु पर्दछ।
- क१८. “हक हिस्सा दर्ता प्रणाली” भन्नाले सरकारी कार्यालयको दर्ता किताबमा जग्गामाथि कानुनी स्वामित्व स्थापित हुने र स्वामित्वमाथिको विवाद नहुने गरी जग्गाको स्वामित्व दर्ता गर्ने प्रणाली हो।
- क१९. “हालसाविक” भन्नाले पुनःनापी भएको क्षेत्रमा जग्गा दर्ता गर्ने क्रममा साविकको नक्सालाई आधारको रूपमा लिई प्रशासनिक सीमाना वा नक्सा सिट सीमानाभित्र रहने गरी हाल नापी भए बमोजिमको कित्ता मिलेको छ, छैन भनी लेखाजोखा गर्ने काम सम्झनुपर्छ।

परिच्छेद २

भूसम्बन्ध, भूस्वामित्व र भूअधिकार

३. भूसम्बन्ध प्रणाली सम्बन्धी व्यवस्था: (१) प्रदेशले औपचारिक, अर्धऔपचारिक र अनौपचारिक गरी तीन प्रकारका भूसम्बन्ध प्रणाली लागू गर्न सक्नेछ।

(२) औपचारिक भूसम्बन्ध प्रणाली अन्तर्गत निजी (रैकर) जग्गा, गुठी जग्गा, सरकारी जग्गा, सार्वजनिक जग्गा र सामुदायिक जग्गा गरी पाँच प्रकारका जग्गा रहनेछन्।

(३) अर्धऔपचारिक र अनौपचारिक भूसम्बन्धलाई यो ऐन प्रारम्भ भएपश्चात् यसै कानून बमोजिम क्रमशः औपचारिक भूसम्बन्धमा व्यवस्थापन गरिनेछ।

(४) कुनै एक कित्ता जग्गामा एक प्रकारको भूसम्बन्ध मात्र कायम गर्नुपर्नेछ।

(५) प्रदेशको जग्गा दर्ता प्रणाली नक्सामा आधारित सुधारिएको लिखत दर्ता प्रणाली हुनेछ। यसलाई क्रमशः हक दर्ता प्रणालीमा रूपान्तरण गर्नुपर्नेछ।

(६) उपदफा (१) बमोजिमको भूसम्बन्धको अभिलेखिकरण महाशाखा वा तोकिएको निकायले गर्नेछ।

(७) घरसारको लिखत कागज गरी कुनै पनि भूसम्बन्ध रहेको जग्गाको कारोबार र लेनदेन गर्न पाइने छैन।

(८) प्रदेश सरकारले राज्यलाई आवश्यक भएमा यस ऐन तथा अन्य प्रचलित कानूनको अधीनमा रही भूसम्बन्ध परिवर्तन गराउन सक्नेछ।

(९) भूसम्बन्धको सुरक्षाको प्रत्याभूति तोकिए बमोजिम हुनेछ।

४. औपचारिक भूसम्बन्ध सम्बन्धी व्यवस्था: (१) औपचारिक भूसम्बन्ध कायम रहेको जग्गामा यस ऐनले निर्धारण गरे बमोजिमको स्वामित्व एवं अधिकार, कर्तव्य र निषेध रहनेछ।

(२) कुनै पनि औपचारिक भूसम्बन्ध रहेको जग्गामा अनधिकृत अतिक्रमण तथा भोगचलन गर्न पाइने छैन।

(३) औपचारिक भूसम्बन्ध कायम रहेको जग्गाको तोकिए बमोजिम भूमिकर बुझाउनु पर्नेछ।

(४) कानून बमोजिम बाहेक कुनै पनि व्यक्तिलाई औपचारिक भूसम्बन्धबाट बेदखल गर्न पाइने छैन।

(५) औपचारिक भूसम्बन्धको व्यवस्थापन र प्रशासन यस ऐन तथा अन्य प्रचलित कानून बमोजिम गर्नुपर्नेछ।

(६) औपचारिक भूसम्बन्ध रैकर, गुठी, सरकारी, सार्वजनिक र सामुदायिक गरी पाँच प्रकारका रहनेछन्।

(७) औपचारिक भूसम्बन्ध कायम हुने जग्गाको नक्सांकनको प्राविधिक आधार, मापदण्ड र शुद्धता तथा अभिलेखिकरणको ढाँचा तोकिए बमोजिम हुनेछ।

५. अर्धऔपचारिक भूसम्बन्ध सम्बन्धी व्यवस्था: (१) अर्धऔपचारिक भूसम्बन्धलाई तोकिए बमोजिमको समयावधि भित्र औपचारिक भूसम्बन्धमा परिणत गर्नुपर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको समयावधि भित्र औपचारिक भूसम्बन्धमा परिणत गर्न निवेदन नपरेका र निर्धारित समयावधि भित्र औपचारिक भूसम्बन्धमा परिणत गर्ने निर्णय नभएका जग्गा नेपाल सरकारको नाममा कायम गर्नुपर्नेछ।

तर सो जग्गामा प्रचलित कानून बमोजिम मोही कायम रहेछ भने मोहीले कानून बमोजिम पाउने भाग छुट्टाई बाँकी जग्गा नेपाल सरकारको नाममा कायम गर्नुपर्नेछ।

(३) जग्गा नापजाँच ऐन, २०१९ अन्तर्गत नापी हुँदा कुनै जग्गाको नापी नक्सा गर्न छुट हुन गएमा उपदफा (१) बमोजिमको समयावधिभित्र नापी गराई वा नापजाँच भई दर्तासम्म छुट भएकोमा कार्यालयले सो जग्गा दर्ता गर्न सक्नेछ।

(४) उपदफा (३) बमोजिम जग्गा दर्ता गर्दा साविक लगत, तिरो, भोग, स्थानीय तहको सिफारिश, भूमि सम्बन्धी फाँटवारीहरू समेतको आधारमा छुट नापी वा जग्गा दर्ता गर्नुपर्नेछ।

(५) प्रचलित कानूनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि विर्ता जग्गा, उखडा जग्गा, आँकडा जग्गा, बहाल विटौरी जग्गा, स्ववासी जग्गा, बेनिस्सा जग्गा, गाउँ ब्लक लगायतका जग्गाको दर्ता त्यस्तो जग्गामा बसोबास गरेका वा आवाद कमोत गरेका व्यक्ति वा निजका हकदारका नाममा दर्ता गरिनेछ।

(६) यो ऐन प्रारम्भ हुनु अगावै कायम भएका कानूनी व्यवस्था बमोजिम दर्ता हुन बाँकी रहेका छुट जग्गा, विर्ता जग्गा, उखडा जग्गा, आँकडा जग्गा, बहाल विटौरी जग्गा, स्ववासी जग्गा, बेनिस्सा जग्गा, गाउँ ब्लक लगायतका जग्गाको दर्ताको लागि सम्बन्धित जग्गाधनीले स्थानीय तहको सिफारिस सहित उपदफा (१) बमोजिमको समयावधि भित्र कार्यालयमा निवेदन पेश गर्नुपर्नेछ।

(७) अर्धऔपचारिक भूसम्बन्धलाई यस ऐनले गरेको व्यवस्था बमोजिम औपचारिक भूसम्बन्धमा परिणत गर्नुपर्नेछ।

६. अनौपचारिक भूसम्बन्ध सम्बन्धी व्यवस्था: (१) अनौपचारिक भूसम्बन्धको व्यवस्थापन संघीय कानून बमोजिम हुनेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम अनौपचारिक भूसम्बन्ध व्यवस्थापन भई सकेपछि कुनै पनि बेहोराले अनौपचारिक भूसम्बन्ध कायम गर्न वा कायम राख्न पाइने छैन।

(३) उपदफा (२) बमोजिम अनौपचारिक भूसम्बन्ध व्यवस्थापन भई सकेपछि कुनै जग्गा अनौपचारिक भूसम्बन्ध स्थापना गर्ने नियतले अतिक्रमण भए नभएको अनुगमन गर्ने र सूचना दिने जिम्मेवारी सम्बन्धित वडा अध्यक्षको हुनेछ।

(४) उपदफा (२) विपरित कसैले अनौपचारिक भूसम्बन्ध कायम गरेको वा कायम राखेको पाइएमा तीन महिना भित्र सम्बन्धित स्थानीय तहले त्यस्तो जग्गाबाट अनौपचारिक भूसम्बन्ध कायम गर्न वा कायम राख्न चाहने व्यक्तिलाई हटाउनु पर्नेछ।

(५) अनौपचारिक भूसम्बन्ध व्यवस्थापन सम्बन्धमा संघीय कानूनको अधीनमा रही प्रदेश सरकारले आवश्यक निर्देशिका वा कार्यविधि बनाई लागू गर्न सक्नेछ।

७. भूमि न्यायाधिकरणको गठन: (१) जग्गाको भूसम्बन्धको सुरक्षा सम्बन्ध लगायतका विषयमा कुनै समस्या भएमा उजुरी सुत्र र उजुरीको विषयमा निर्णय लिन प्रदेश सरकारले भूमि न्यायाधिकरण गठन गर्न सक्नेछ।

(२) दफा (१) बमोजिमको भूमि न्यायाधिकरणको गठन तथा काम, कर्तव्य र अधिकार तोकिए बमोजिम हुनेछ।

८. निजी (रैकर) जग्गा सम्बन्धी व्यवस्था: (१) कार्यालयले प्रत्येक निजी (रैकर) जग्गा तोकिए बमोजिम दर्ता गरी राख्नु पर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम प्रत्येक कित्ताको दर्ता सेस्ता र नक्साको विद्युतीय अभिलेख महाशाखा वा तोकिएको निकायले समेत राख्नु पर्नेछ।

(३) निजी (रैकर) जग्गाको प्रत्येक कित्ताको स्वामित्व सुरक्षा र भोगचलनको प्रत्याभूति हुन नसकेमा सम्बन्धित जग्गाधनीले भूमि न्यायाधिकरणमा निवेदन दिन सक्नेछ।

(४) निजी (रैकर) जग्गाको प्रत्येक कित्ताको रेखाङ्कन यस ऐनले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ। तर रेखाङ्कन गर्दा साविकमा एकै कित्ताबाट कित्ताकाट भई कायम भएका कित्ता जग्गाहरूमा प्राविधिक सीमितताका कारण भोग र नक्सा फरक पर्न गएमा सम्बन्धित जग्गाधनीको सहमतिमा महाशाखा वा तोकिएको निकायको स्वीकृति लिई कार्यालयले नक्सा संशोधन गर्न सक्नेछ।

(५) निजी (रैकर) जग्गामा रहेको एक भन्दा बढी आवास इकाइ रहेको भवन (एकतले वा बहुतले) का आवास इकाइधनीहरूको नक्साङ्कन तोकिए बमोजिम हुनेछ।

(६) उपदफा (५) बमोजिम कायम आवास इकाइहरुको स्वामित्व र अधिकार तोकिए बमोजिम कायम गरिनेछ।

(७) मोही कायम भएका निजी (रैकर) जग्गामा जग्गाधनी र मोहीबीच यस ऐन बमोजिम आधा आधा जग्गा बाँडफाँट गरी द्वैध स्वामित्व अन्त्य गरिनेछ।

(८) निजी (रैकर) जग्गाको मालपोत स्थानीय तहमा बुझाउनु पर्नेछ।

(९) सम्बन्धित जग्गाधनीको मञ्जुरीले कुनै पनि निजी (रैकर) जग्गाको लगतकट्टा गरी यस ऐन बमोजिम सरकारी वा सामुदायिक वा सार्वजनिक जग्गामा रुपान्तरित गर्न र हक छोडी गुठी कायम गर्न सकिनेछ।

(१०) सार्वजनिक वा सरकारी प्रयोजनमा रहेको भनी स्थानीय तहको कार्यपालिकाको बैठकको निर्णय बमोजिम लगत कट्टाको सिफारिस भएको जग्गाको कार्यालयले फिल्ड निरीक्षण गरी सार्वजनिक वा सरकारी प्रयोजनमा लगतकट्टा गर्न सम्बन्धित जग्गाधनीको मञ्जुरी आवश्यक पर्ने छैन।

९. गुठी जग्गा सम्बन्धी व्यवस्था: (१) गुठी जग्गा सार्वजनिक र निजी गरी दुई प्रकारका हुनेछन्।

(२) सार्वजनिक गुठी जग्गालाई गुठी रैतान नम्बरी, गुठी नम्बरी, गुठी तैनाथी र गुठी अधिनस्थ जग्गाको रूपमा व्यवस्थापन गरिनेछ।

(३) गुठी रैतान नम्बरी जग्गा र गुठी नम्बरी जग्गाको स्वामित्व, अधिकार र निषेध निजी (रैकर) जग्गा सरह हुनेछ।

तर त्यस्तो जग्गाको क्षेत्रफल घटबढ हुने भएमा गुठी संस्थानको सहमति लिनु पर्नेछ।

(४) गुठी रैतान नम्बरी जग्गाको मालपोत गुठी हेर्ने केन्द्रीय निकायको कोषमा जम्मा हुने गरी सम्बन्धित कार्यालय वा स्थानीय तहमा र गुठी नम्बरी जग्गाको मालपोत सम्बन्धित स्थानीय तहमा दाखिल गर्नुपर्नेछ।

(५) गुठी तैनाथी जग्गा सम्बन्धित गुठीको नाममा कायम गरिनेछ। त्यस्तो जग्गाको मालपोत बुझाउनुपर्ने छैन।

(६) गुठी अधिनस्थ जग्गाका मोहीको मोहियानी हक खरिद बिक्री हुन सक्नेछ।

(७) निजी गुठी जग्गा खरिद बिक्री गर्न पाइने छैन।

(८) सार्वजनिक गुठी जग्गाका किसान वा मोहीको हक अधिकार, स्वामित्व हस्तान्तरण, रैकर परिणत लगायतको व्यवस्थापन संघीय कानून बमोजिम हुनेछ।

१०. सरकारी, सार्वजनिक र सामुदायिक जग्गा सम्बन्धी व्यवस्था: (१) निजी (रैकर) र गुठी बाहेकको जग्गालाई प्रकृति र उपयोग अनुसार सरकारी वा सामुदायिक वा सार्वजनिक मध्ये कुनै एक प्रकारमा परिभाषित गरी दर्ता वा दर्ता संशोधन गर्नुपर्नेछ।

(२) प्रत्येक स्थानीय तहले वडागत रूपमा सरकारी, सामुदायिक र सार्वजनिक जग्गाको विस्तृत विवरण (प्रोफाइल) तयार गरी अद्यावधिक गरी राख्नु पर्नेछ।

(३) नापनक्सा हुन बाँकी जग्गाको उपयुक्त प्रविधि र पद्धतिको प्रयोगबाट नापजाँच गरी सरकारी, सामुदायिक र सार्वजनिक जग्गाको तोकिए बमोजिम अभिलेखीकरण गर्नुपर्नेछ।

(४) सरकारी, सामुदायिक र सार्वजनिक जग्गाको संरक्षण गर्नु सबैको दायित्व हुनेछ। यस्तो जग्गाको अतिक्रमण र हिनामिना कानून बमोजिम दण्डनीय हुनेछ।

(५) सरकारी, सार्वजनिक र सामुदायिक जग्गामा कुनै सामुदायिक विद्यालय, स्वास्थ्य चौकी, प्रहरी चौकी, हुलाक, वन लगायतका सरकारी कार्यालयका भवन निर्माण गरी उपभोग गरेको भए सो जग्गालाई नेपाल सरकार जनाई सोही निकायको नाममा दर्ता गर्न सकिनेछ। यसरी दर्ता भएको जग्गा प्रदेश सरकारको सहमतिबिना कुनै प्रकारले अन्य सरकारी निकायलाई उपयोग गर्न दिन सकिने छैन।

(६) सरकारी, सामुदायिक र सार्वजनिक जग्गाको संरक्षण र व्यवस्थापन यस ऐनको परिच्छेद १० बमोजिम हुनेछ।

११. भूस्वामित्व सम्बन्धी व्यवस्था: (१) कुनै पनि जग्गाको स्वामित्व प्राकृतिक व्यक्ति वा कानुनी व्यक्ति वा समुदाय वा गुठी वा नेपाल सरकारको नाममा मात्र कायम हुनेछ।

(२) कुनै पनि जग्गामा द्वैध स्वामित्व कायम गरिने छैन। तर प्राकृतिक व्यक्ति वा कानुनी व्यक्तिहरूको संयुक्त स्वामित्व भने कायम गर्न सकिनेछ।

(३) मोही लागेको जग्गामा मोहीको आधा भाग नछुट्याएसम्म त्यस्तो जग्गाको कुनै पनि बेहोराले हक हस्तान्तरण वा नामसारी गर्न पाइने छैन।

(४) नापनक्सा भई दर्ता छुट हुन गएको कुनै कित्ता जग्गामा कानून बमोजिमको मोही रहेको भए त्यस्तो जग्गाबाट कार्यालय प्रमुखले मोहीको भागसम्म दर्ता गरी द्वैध स्वामित्व अन्त्य गर्न सक्नेछ।

(५) भूमि सम्बन्धि ऐन, २०२१ बमोजिम हदबन्दीभन्दा बढी प्राप्त वा जफत जग्गामा कानून बमोजिमको मोही रहेको भए त्यस्तो जग्गामा रहेको मोहीलाई आधा हकहिससा छुट्याई द्वैध स्वामित्व अन्त्य गर्न सकिनेछ।

(६) उपदफा (५) बमोजिम प्राप्त वा जफत जग्गामा मोहीको नामसम्म लेखिएको तर त्यस्तो मोही भूमिसुधार कार्यालयको अभिलेखमा दर्ता भएको रहेनछ भने आवश्यक प्रक्रिया पुऱ्याई त्यस्तो मोहीको नाम सेस्ताबाट हटाई लागतकट्टा गरिनेछ।

(७) कुनै एक जग्गाधनीको एकभन्दा बढी कित्तामा एक वा सोभन्दा बढी मोही कायम भएको रहेछ भने ती सम्पूर्ण कित्तालाई एकै कित्ता मानी जग्गाधनी र मोहीको सहमतिमा मोहीले पाउनुपर्ने भागको जग्गा कुनै एक तर्फबाट छुट्याई द्वैध स्वामित्व अन्त्य गर्न सकिनेछ।

(८) साविक नापीमा कायम भएको क्षेत्रीय किताबको जग्गाधनी महल वा कैफियत महलमा व्यक्ति विशेषको नाम उल्लेख भई त्यस्तो जग्गा हालसम्म दर्ता हुन छुट भएको रहेछ भने क्षेत्रीय किताबको बेहोरा र भोगलाई मुख्य प्रमाण मानी स्वामित्व कायम गर्न सकिनेछ।

(९) गैर नेपाली नागरिक वा अन्तर्राष्ट्रिय वा बहुराष्ट्रिय कम्पनी वा संस्थाहरूलाई जग्गाको स्वामित्व प्राप्त हुने छैन।

(१०) सार्वजनिक हितका लागि राज्यले जुनसुकै जग्गाको स्वामित्व यस ऐन वा अन्य प्रचलित कानूनको अधीनमा रही प्राप्त गर्न सक्नेछ।

तर रैकर वा गुठी रैतान नम्बरी जग्गाको स्वामित्व प्राप्त गर्दा उचित क्षतिपूर्ति दिइनेछ।

(११) महिला, अपाङ्ग वा अल्पसंख्यक जातिको नाउँमा जुनसुकै लिखतबाट स्वामित्व प्राप्त हुँदा लाग्ने रजिष्ट्रेशन शुल्कमा प्रदेश सरकारले तोके बमोजिमको सहूलियत दिइनेछ।

(१२) घरजग्गाको स्वामित्व पति पत्नीका नाममा संयुक्त रूपमा राख्न चाहनेलाई प्रदेश सरकारले तोके बमोजिमको शुल्क लिई संयुक्त पूर्जा बनाइनेछ।

(१३) घरजग्गाको स्वामित्व पति पत्नीका नाममा संयुक्त राखी खरिद गर्न चाहनेलाई रजिष्ट्रेशन शुल्कमा प्रदेश सरकारले तोके बमोजिमको सहूलियत दिई संयुक्त पूर्जा बनाई दिनुपर्नेछ।

(१४) जग्गाको हदबन्दी सम्बन्धी व्यवस्था संघीय कानून बमोजिम हुनेछ।

तर यो ऐन लागु भए पश्चात प्रचलित कानून बमोजिम कृषि क्षेत्र र औद्योगिक क्षेत्रमा वर्गीकरण भएको प्रदेश भित्रको जग्गा भूउपयोग क्षेत्र परिवर्तन नहुने शर्तमा खरिद गर्न, उपयोग गर्न र सोही भूउपयोग क्षेत्र बमोजिमको प्रयोजनमा उपयोग हुने शर्तमा विक्री गर्न बाधा पर्ने छैन।

(१५) जग्गाको स्वामित्व प्रचलित कानून बमोजिम नामसारी वा अंशबण्डा वा अपुताली वा अदालतको फैसला वा लगतकट्टाको माध्यमबाट तोकिए बमोजिम स्वामित्व परिवर्तन हुन सक्नेछ।

(१६) कुनै जग्गाधनी वा निजको परिवारको स्वामित्वमा देशभरमा कुनै पनि जग्गा नरहने गरी तोकिएको अवस्थामा बाहेक जग्गाको स्वामित्व हस्तान्तरण गरिने छैन।

(१७) बैंक, वित्तीय तथा सहकारी संघ संस्थाले कुनै जग्गाधनीको स्वामित्वमा रहेको कुनै पनि जग्गा धितो बन्धकी राखी ऋण उपलब्ध गराउँदा शत प्रतिशत जग्गा लिलाम नहुने गरी धितो मूल्याङ्कन गरी ऋण प्रवाह गर्नुपर्नेछ।

(१८) प्रचलित कानून बमोजिम अंशबण्डा हुने जग्गा हुँदाहुँदै कुनै अंशियारलाई जग्गाविहीन गरी अंशबण्डा गर्न पाइने छैन।

तर कुनै अंशियारको जीवनयापनको आधार वा आवासको प्रबन्ध भएकोमा जग्गाविहीन हुने गरी अंशबण्डा गर्न बाधा पर्ने छैन।

(१९) कुनै व्यक्तिको स्वामित्वमा भएको जग्गा निजको परिवारको सदस्यको समेत स्वामित्वमा रहेको मानिनेछ।

(२०) गुठी जग्गामा सम्बन्धित गुठीको, सरकारी, सार्वजनिक र सामुदायिक जग्गामा नेपाल सरकारको स्वामित्व रहनेछ।

(२१) यो ऐन प्रारम्भ हुनु अगावै नेपाल सरकारबाट भोगाधिकार दिइएका जग्गालाई यो ऐन जारी भएको मितिले छ महिनाभित्र प्रचलित कानून बमोजिम उपयोग वा लिजमा परिणत गर्नुपर्नेछ।

१२. स्वामित्ववालाको अधिकार सम्बन्धी व्यवस्था: (१) निजी (रैकर) जग्गा, गुठी रैतान नम्बरी जग्गा र गुठी नम्बरी जग्गाको स्वामित्ववालालाई देहाय बमोजिमको अधिकार हुनेछ।

(क) यसै ऐनको अन्य परिच्छेदमा उल्लेख भए बमोजिमको भूउपयोग सम्बन्धी व्यवस्थाको अधीनमा रही जग्गाको उपयोग गर्न,

(ख) प्रचलित कानूनको अधीन रही जग्गा बिक्री गर्न र अन्य तवरले हक हस्तान्तरण गर्न,

(ग) जग्गा धितो बन्धकी राख्न,

(घ) जग्गा लिजमा कमाउन दिन,

(ङ) जग्गाको उपयोगबाट प्रतिफल प्राप्त गर्न,

(च) जग्गाको सुरक्षा र संरक्षणको लागि तारवार, पर्खाल वा घेरावार लगाउन

(२) गुठी तैनाथी जग्गामा सम्बन्धित गुठीको तोकिए बमोजिमको अधिकार हुनेछ।

(३) गुठी अधिनस्थ जग्गामा रहेको द्वैध स्वामित्व अन्त्य भएपछि मोहीलाई निजी (रैकर) जग्गाधनी सरह अधिकार हुनेछ।

(४) सामुदायिक जग्गाको उपयोगको अधिकार तोकिए बमोजिम हुनेछ।

(५) सरकारी जग्गाको उपयोग र व्यवस्थापनको अधिकार नेपाल सरकारको सहमतिमा प्रदेश सरकारलाई हुनेछ।

(६) सार्वजनिक जग्गाको उपयोग र व्यवस्थापन स्थानीय उपभोक्ताको सहमति र समन्वयमा गर्ने अधिकार प्रदेश सरकारलाई हुनेछ।

(७) जमिन मुनि वा माथिको अधिकारको सम्बन्धमा प्रदेश सरकारले मापदण्ड तयार गरी कार्यान्वयन गर्न सक्नेछ।

(८) उपदफा (७) बमोजिम व्यक्तिको स्वामित्वमा नरहने जमिन मुनि वा माथिको स्थान राज्यले सार्वजनिक प्रयोजनका लागि उपयोग गर्न सक्नेछ।

१३. जग्गाको स्वामित्ववालाको कर्तव्य सम्बन्धी व्यवस्था: (१) जग्गाधनीले जग्गाको उपयोग गर्दा जग्गाको प्रकृति र वातावरणलाई प्रत्यक्ष प्रतिकूल असर नगर्ने गरी गर्नुपर्नेछ।

(२) जग्गाधनीले आफ्नो स्वामित्वमा रहेको जग्गाको साँध सिमाना स्पष्ट रूपमा एकिन गरी प्रचलित भूउपयोग कानूनको अधीनमा रही अनिवार्य उपयोग गर्नु गराउनु पर्नेछ।

(३) आफ्नो स्वामित्वमा रहेको जग्गाको साँध छुट्टाउने सीमा चिन्ह राखी संरक्षण गर्ने दायित्व जग्गाधनीको हुनेछ।

(४) कुनै जग्गाधनीको कृषियोग्य जग्गामा पुग्ने गरी बाटो कायम भएको रहेनछ भने निजलाई सो जग्गामा कृषि प्रयोजनको लागि जनशक्ति तथा उपकरणको पहुँच दिने र उत्पादन निकासी गर्न सहजीकरण गर्ने कर्तव्य सम्बन्धित सँधियारको हुनेछ। तर, घर कम्पाउण्डको जग्गाबाट त्यस्तो निकास वा पहुँच दिन कुनै पनि व्यक्ति बाध्य हुनेछैन।

(५) कुनै जग्गा कुनै बेहोराले हक हस्तान्तरण हुँदा लिने र दिने व्यक्तिले नक्सा, स्रेस्ता र जमिनको क्षेत्रफल र आकार प्रकार मिले नमिलेको यकिन गरी विश्वस्त भई मात्र गर्नुपर्नेछ।

(६) जग्गा लिने व्यक्तिले नक्सा र स्रेस्ता हेरी जाँची जग्गा दिने व्यक्तिले देखाएको साँध सीमाना ठिक छ छैन सँधियारको रोहवरमा एकिन गरी स्पष्ट सीमा चिन्ह लगाई मात्र खरिद गर्नुपर्नेछ।

(७) जग्गाको खण्डीकरण गर्दा वा जग्गाको विकास वा चक्लाबन्दी गर्दा कानून बमोजिम निर्धारित मापदण्डको पालना गर्नुपर्नेछ।

(८) कित्तानापी गर्दा जग्गाको स्वामित्व निरूपण गरी कित्ताको प्रत्येक कुनामा स्थायी चिन्ह राखी सोको नापनक्सा गर्न गराउन खटिने प्राविधिक कर्मचारीलाई सघाउनु सम्बन्धित जग्गाधनीको कर्तव्य हुनेछ।

(९) कृषि भूमिको क्षमता अनुसार वर्गीकृत किसिम अनुरूप बाली लगाउनु सम्बन्धित जग्गाधनीको कर्तव्य हुनेछ।

(१०) कृषिको उत्पादन र उत्पादकत्व बढाउन र व्यवस्थित शहरीकरणको लागि प्रचलित कानून बमोजिम सञ्चालन गरिने चक्लाबन्दी र जग्गा विकासमा सहभागी हुनु सम्बन्धित जग्गाधनीको कर्तव्य हुनेछ।

(११) जग्गाको खरिद बिक्रीमा वास्तविक अङ्क उल्लेख गरी कारोबार गर्नुपर्नेछ।

१४. जग्गाको स्वामित्ववालालाई निषेध सम्बन्धी व्यवस्था: (१) संघीय कानूनले तोकेको हदबन्दी भन्दा बढी जग्गा राख्न पाइनेछैन।

(२) तोकेको क्षेत्रफलभन्दा कम हुनेगरी जग्गा खण्डीकरण गर्न पाइनेछैन।

(३) स्थानीय तहको स्वीकृति नलिई जग्गाको धरातलीय स्वरूप परिवर्तन गर्न पाइने छैन।

(४) प्रचलित कानून विपरीत जग्गाको भू-उपयोग परिवर्तन गर्न पाइने छैन।

(५) तोकेको निकायबाट स्वीकृति नलिई जग्गाको विकास र चक्लाबन्दी गर्न पाइने छैन।

(६) प्रचलित कानून बमोजिमको जग्गा प्राप्तिमा अवरोध गर्न पाइने छैन।

(७) काबु बाहिरको परिस्थिति बाहेक जग्गा उपयोग बिना राख्न पाइने छैन।

(८) नक्सा स्रेस्ता भन्दा फरक पर्ने गरी जग्गा उपभोग गर्न पाइने छैन।

(९) जग्गाको सिमानामा बारबन्देज र पर्खाल स्थानीय तहको प्रतिनिधि र सँधियारको उपस्थिति बिना लगाउन पाइने छैन।

(१०) भवन निर्माण संहिता विपरीत हुने गरी कुनै जग्गामा भवन निर्माण गर्न पाइने छैन।

(११) प्रचलित कानून विपरीत कुनै जग्गाबाट कुनै पनि खानीजन्य खनिज पदार्थ उत्खनन गर्न पाइने छैन।

(१२) सँधियारलाई वातावरणीय रूपले असर पुऱ्याउन सक्ने कुनै क्रियाकलाप निजहरूको मञ्जुरीबिना आफ्नो जग्गामा गर्न पाइने छैन।

(१३) प्रचलित कानून बमोजिम वातावरणीय अध्ययन गर्नुपर्ने कार्यमा सो नभएसम्म सो कार्यको लागि जग्गाको उपयोग गर्न सकिने छैन।

(१४) निजी जग्गामा रहेको पानीको मुहानलाई सार्वजनिक उपयोगमा ल्याउन अवरोध गर्नु हुँदैन।

१५. हदम्याद: यस परिच्छेद बमोजिम भए गरेको काम कारबाहीबाट मर्का पर्ने व्यक्तिले त्यस्तो काम कारबाही भए गरेको मितिले एक वर्षभित्र भूमि न्यायाधिकरणमा देहाय बमोजिम उजुरी दिन सक्नेछ।

१६. दण्ड सजाय: भूमि न्यायाधिकरणले यस परिच्छेदमा उल्लेख भएविपरीत भएका कामकारबाहीबाट मर्का पर्ने व्यक्तिलाई बिगोबमोजिमको क्षतिपूर्ति दिलाउन, चलनपुर्जी दिन, जग्गा उपयोगमा रोक लगाउन, सम्बन्धित अधिकारीलाई प्रचलित कानूनबमोजिम आवश्यक आदेश दिन, बिगो भराउन र कसुरको मात्राअनुसार रु एक लाखसम्म जरिवाना गर्न सक्नेछ।

परिच्छेद-३

सर्वेक्षण गर्ने अधिकार तथा खगोलीय सर्वेक्षण

१७. सर्वेक्षण गर्ने अधिकार: (१) प्रदेश सरकारले प्रदेशभित्रको सम्पूर्ण वा कुनै क्षेत्रमा नियन्त्रण विन्दुहरूको राष्ट्रिय सञ्जालमा आधारित खगोलीय सर्वेक्षण, स्थलरूप सर्वेक्षण, कित्तानापी लगायत अन्य प्रयोजनको लागि सर्वेक्षण गरी नापी नक्सा तयार गर्न गराउन आदेश जारी गर्न सक्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको सर्वेक्षणको लागि प्रविधि र पद्धति महाशाखा वा तोकिएको निकायको सिफारिसमा प्रदेश मन्त्रालयको निर्णय बमोजिम हुनेछ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम आदेश जारी भइसकेपछि क्रमबद्ध कित्तानापीको लागि प्रदेश सरकारले सर्वेक्षण हुने क्षेत्रको प्रशासनिक सीमा तोक्यो सर्वेक्षण शुरु हुनुभन्दा कम्तीमा १ (एक) वर्ष अगावै प्रदेश राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गर्नुपर्नेछ।

तर, क्रमबद्ध कित्तानापी बाहेकको सर्वेक्षण गर्न गराउन मन्त्रालय वा मातहत निकायले सार्वजनिक सूचना जारी गर्न गराउन सक्नेछ।

१८. खगोलीय सर्वेक्षण गर्ने: (१) नापनक्साको लागि आधारभूत सञ्जाल बाहेकको नियन्त्रण विन्दु स्थापना गर्न र अन्य भौगोलिक अध्ययन गर्न राष्ट्रिय नापनक्सा निकायको समन्वयमा महाशाखा वा तोकिएको निकायले खगोलीय सर्वेक्षण गर्न वा गराउन सक्नेछ।

(२) खगोलीय सर्वेक्षण राष्ट्रिय नापनक्सा निकायले स्थापना गरेको आधारभूत सञ्जालको आधारमा गर्नुपर्नेछ।

(३) कुनै पनि खगोलीय वा नियन्त्रण विन्दुको क्षितिजिय अवस्थिति आयताकार निर्देशाङ्क वा भौगोलिक निर्देशाङ्क वा दुवै रूपमा र उचाइ सम्बन्धी अवस्थिति समुद्र सतहदेखिको उचाइको रूपमा उल्लेख गरिनेछ।

(४) निर्देशांकको लागि आवश्यक रिफरेन्स इलिप्सोइड र उचाईको लागि आवश्यक डाटम राष्ट्रिय नापनक्सा निकायले तोके बमोजिमको हुनेछ।

(५) खगोलीय सर्वेक्षणको मापदण्ड र सूचक राष्ट्रिय नापनक्सा निकायको समन्वयमा महाशाखा वा तोकिएको निकायले निर्धारण गरे बमोजिमको हुनेछ।

(६) खगोलीय सर्वेक्षणको लागि महाशाखा वा तोकिएको निकायले तयार गरेको मापदण्ड बमोजिमको स्मारक खडा गर्नुपर्नेछ।

(७) महाशाखा वा तोकिएको निकायले राष्ट्रिय नापनक्सा निकायको समन्वयमा अविच्छिन्न संगणित आधार बिन्दुहरू (कन्टिन्युस्ली अपरेटिङ्ग रेफरेन्स स्टेशन, सी.ओ.आर.एस.) स्थापना गर्न सक्नेछ।

(८) महाशाखा वा तोकिएको निकायले आधारभूत सञ्जाल बाहेकको खगोलीय नियन्त्रण बिन्दुको शुद्धताको आधारमा राष्ट्रिय नापनक्सा निकायले तोकेको मापदण्ड बमोजिम दर्जा तोक्न सक्नेछ।

(९) महाशाखा वा तोकिएको निकायले प्रदेशका मुख्य राजमार्गहरूमा राष्ट्रिय नापनक्सा निकायले तोकेको मापदण्ड बमोजिम उचाई बिन्दुहरूको सञ्जाल तयार गर्न गराउन सक्नेछ।

(१०) खगोलीय नियन्त्रण बिन्दुको नम्बर प्रदान गर्ने तरिका महाशाखा वा तोकिएको निकायले तोकेबमोजिम हुनेछ।

(११) प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहबाट निर्माण हुने आयोजनाको लागि खगोलीय सर्वेक्षणको लागि माग भई आएमा महाशाखा वा तोकिएको निकायले त्यस्तो सर्वेक्षण गरिदिनुपर्नेछ।

(१२) खगोलीय सर्वेक्षण स्मारक सम्भव भएसम्म सरकारी जग्गामा स्थापना गर्नुपर्नेछ। सरकारी जग्गा बाहेकको अन्य जग्गामा खगोलीय सर्वेक्षण स्मारक स्थापना गर्नुपर्ने भएमा सम्बन्धित जग्गाधनी वा निकायको सहमति लिनुपर्नेछ।

(१३) यस ऐन बमोजिम खगोलीय सर्वेक्षण गर्न कसैले बाधा पुऱ्याउन वा खगोलीय सर्वेक्षण स्मारक सार्न, बिगार्न वा नष्ट गर्न पाइने छैन।

१९. खगोलीय नियन्त्रण बिन्दुको स्थापना र प्रयोग: (१) महाशाखा वा तोकिएको निकायले नापनक्साको लागि आवश्यक नियन्त्रण बिन्दुहरूको राष्ट्रिय सञ्जाल बाहेकका अन्य नियन्त्रण बिन्दु स्थापना गर्न गराउन सक्नेछ।

(२) प्रदेश सरकार मातहतका निकाय वा स्थानीय तहबाट नापनक्साको लागि नियन्त्रण बिन्दु प्रयोग गर्दा राष्ट्रिय नापनक्सा निकाय वा महाशाखा वा तोकिएको निकायले स्थापना गरेको नियन्त्रण बिन्दु मात्र प्रयोगमा ल्याउनुपर्नेछ।

(३) अन्य सरकारी वा गैरसरकारी निकायबाट जुनसुकै किसिमको सर्वेक्षण कार्य गर्दा राष्ट्रिय नापनक्सा निकाय वा महाशाखा वा तोकिएको निकायले स्थापना गरेको खगोलीय नियन्त्रण बिन्दुसँग आबद्ध गरी गर्नुपर्नेछ।

(४) महाशाखा वा तोकिएको निकायले स्थापना गरेको खगोलीय नियन्त्रण बिन्दु उपयोग गरेबापतको दस्तुर र उपयोग सम्बन्धी अन्य शर्तहरू मन्त्रालयले तोके बमोजिम हुनेछ।

(५) संघीय सरकार वा प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहले तोकेको वा अनुमति दिएको व्यक्तिलाई नियन्त्रण विन्दुको उपयोग गर्न कुनै अवरोध गर्न पाइने छैन।

तर सम्बन्धित निकायबाट अनुमति नलिई नियन्त्रण विन्दुको उपयोग गर्न पाइने छैन।

(६) यस ऐन बमोजिम स्थापना भएको वा गराएको नियन्त्रण विन्दुको नियामक सहितको अभिलेख महाशाखा वा तोकिएको निकायले व्यवस्थित गरी राख्नुपर्नेछ।

(७) महाशाखा वा तोकिएको निकायले स्थापना गरेको वा गराएको नियन्त्रण विन्दुको स्मारक रहेको जग्गाको कुनै क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराइने छैन।

२०. रेखदेख तथा छानविन गर्ने: (१) नियन्त्रण विन्दुको रेखदेख र संरक्षण गर्ने दायित्व कार्यालयको हुनेछ।

(२) नियन्त्रण विन्दुहरू नष्ट गरेको, सारेको, बिगारेको तथा अनाधिकृत प्रयोग सम्बन्धमा जानकारी लिने, छानविन गरी प्रतिवेदन पेश गर्ने जिम्मेवारी सम्बन्धित कार्यालयको हुनेछ।

२१. दण्ड सजाय: यस परिच्छेदमा उल्लेखित देहायको कसुरमा तोकिएको अधिकारीले देहाय बमोजिमको दण्ड सजाय गर्न सक्नेछ

(क) दफा १८ को उपदफा (१३) विपरीत खगोलीय सर्वेक्षण गर्न बाधा पुऱ्याउने व्यक्तिलाई रु दश हजारसम्म जरिवाना गर्न,

(ख) दफा १८ को उपदफा (१३) विपरीत खगोलीय सर्वेक्षण स्मारक सार्ने, बिगार्ने वा नष्ट गर्ने व्यक्तिलाई क्षतिको बिगो यकिन गरी बिगो बमोजिमको रकम असुल गरी रु पचास हजारसम्म जरिवाना गर्न,

(ग) दफा १९ को उपदफा (६) विपरीत नियन्त्रण विन्दुको अनाधिकृत प्रयोग गरेमा रु पाँच हजारसम्म जरिवाना गर्न र

(घ) यस परिच्छेदमा उल्लेख भए विपरीत अन्य कामकारबाही गर्नेलाई कसुरको मात्रा अनुसार रु दश हजारसम्म जरिवाना गर्न।

परिच्छेद ४

क्रमबद्ध कित्तानापी सम्बन्धी व्यवस्था

२२. क्रमबद्ध कित्तानापी सम्बन्धी प्रारम्भिक कार्य गर्ने: (१) प्रदेश सरकारले यस ऐन बमोजिम क्रमबद्ध कित्तानापीको लागि प्रदेश राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गरेमा महाशाखा वा तोकिएको निकायले क्रमबद्ध कित्तानापी गर्न/गराउन आवश्यक प्रबन्ध मिलाउनु पर्नेछ।

(२) यस परिच्छेद बमोजिम हुने क्रमबद्ध कित्तानापीको लागि आवश्यक नक्सा, सेस्ता लगायतका विवरण महाशाखा वा तोकिएको निकायले संकलन गर्नुपर्नेछ। यस्तो विवरण उपलब्ध गराई दिने जिम्मेवारी सम्बन्धित नक्सा र सेस्ता राख्ने कार्यालयको हुनेछ।

(३) क्रमबद्ध कित्तानापीको प्राविधिक स्पेसिफिकेशन र डाटाबेसको ढाँचा राष्ट्रिय नापनक्सा निकायले तोके बमोजिम हुनेछ।

(४) महाशाखा वा तोकिएको निकायले यस ऐन बमोजिम क्रमबद्ध कित्तानापीको कार्य गर्न आवश्यकता अनुसार अस्थायी कार्यालय स्थापना गर्न वा टोली गठन गरी परिचालन गर्न वा नाप जाँच गर्ने जनशक्ति करारमा लिई कार्य गराउन वा नापनक्सा अनुमतिपत्र भएका जनशक्तिलाई परिचालन गर्न वा प्रचलित कानून बमोजिम सक्षम निजी क्षेत्रबाट प्रतिस्पर्धाको आधारमा सर्वेक्षण गराउन सक्नेछ।

(५) यस ऐन बमोजिम जुनसुकै प्रविधि र पद्धतिबाट क्रमबद्ध कित्तानापीको कार्य भएको भए तापनि नाप जाँचको गुणस्तर नियन्त्रण गर्ने, नियमित अनुगमन गर्ने तथा नक्सा, सेस्ता, पूर्जाको प्रमाणीकरण गर्ने कार्य महाशाखा वा तोकिएको निकायले गर्नुपर्नेछ।

(६) यस ऐन बमोजिम क्रमबद्ध कित्तानापी गर्दा प्रदेश सरकारले स्रोत, साधन र जनशक्तिको प्रयोग सम्बन्धमा आवश्यकता अनुसार स्थानीय तहसँग सहकार्य गर्न सक्नेछ।

२३. क्रमबद्ध कित्तानापी सम्बन्धी प्राविधिक व्यवस्था: (१) महाशाखा वा तोकिएको निकाय अथवा महाशाखा वा तोकिएको निकायबाट अख्तियारी प्राप्त निकाय वा व्यक्तिले क्रमबद्ध कित्तानापीका लागि उपयुक्त जुनसुकै स्थानमा नियन्त्रण विन्दु स्थापना गर्न सक्नेछ।

(२) नाप जाँच गर्दा मेट्रिक प्रणालीमा नाप जाँच गरिनेछ। दूरीको मापन गर्दा मिटरमा दशमलव पछि दुई अंक र क्षेत्रफलको गणना गर्दा वर्गमिटरमा दशमलव पछि एक अंक कायम गरिनेछ।

(३) यो ऐन बमोजिम क्रमबद्ध कित्तानापी गर्दा बहुदेशीय कित्तानापीको अवधारणा अवलम्बन गर्नुपर्नेछ।

(४) यस दफामा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि महाशाखा वा तोकिएको निकायले क्रमबद्ध कित्तानापी आवश्यक नभएको क्षेत्रमा यस ऐनको अधीनमा रही कित्ता नक्सा तयार गर्न/गराउन सक्नेछ।

(५) कित्ता नक्सा तयार गर्ने कार्यविधि तोकिए बमोजिम हुनेछ।

२४. क्रमबद्ध कित्तानापीमा नियन्त्रण विन्दु स्थापना र प्रयोग: (१) क्रमबद्ध कित्तानापीका लागि नियन्त्रण विन्दु सञ्जालको स्थापना कित्तानापी शुरु हुनु भन्दा कम्तीमा छ महिना अगावै गरिसक्नु पर्नेछ।

(२) क्रमबद्ध कित्तानापीको लागि स्थापना हुने नियन्त्रण विन्दुको सञ्जाल कम्तीमा तेस्रो दर्जाको नियन्त्रण विन्दुमा आधारित हुनु पर्नेछ।

(३) क्रमबद्ध कित्तानापी प्रयोजनको निमित्त नियन्त्रण विन्दुको स्थापना र प्रयोग गर्दा रुख वा रुखको हाँगा वा झाडीले अवरोध गरेमा त्यस्तो रुख काट्न वा रुखको हाँगा काट्न वा झाडी सफा गर्न सकिनेछ।

(४) क्रमबद्ध कित्तानापी नियन्त्रण विन्दु सञ्जाल स्थापना गर्दा प्रत्येक स्थानीय तहको लागि कम्तीमा एउटा मुख्य सञ्जाल तयार गरी स्वीकृत प्राविधिक स्पेसिफिकेशन बमोजिम त्रुटिको मिलान भएको बेहोरा महाशाखा वा तोकिएको निकायको सर्वेक्षण निरीक्षकबाट स्वीकृत गराई नाप जाँचको काम शुरु गर्नुपर्नेछ।

(५) क्रमबद्ध कित्तानापीका लागि नियन्त्रण विन्दुका अस्थायी स्मारक स्थापना गरी प्रयोगमा ल्याउन सकिनेछ।

तर यस्ता स्मारक र तिनको निर्देशाङ्क पूर्जा वितरण गरेको मितिले एक वर्षभन्दा बढी समयसम्म संरक्षण गरी राख्नु पर्नेछ।

२५. क्रमबद्ध कित्तानापीको सूचना प्रवाह गर्ने: (१) यस ऐन बमोजिम क्रमबद्ध कित्तानापीको लागि प्रदेश राजपत्रमा सूचना प्रकाशन भए पश्चात महाशाखा वा तोकिएको निकायले स्थानीय तहको प्रशासनिक इकाइ स्थापना गरी नापनक्सा शुरु हुन भन्दा कम्तीमा एक वर्ष अगावै नापी शुरु हुने मिति, नाप जाँचको कार्यप्रक्रिया तथा कार्ययोजना, जग्गाधनीले गर्नुपर्ने कार्य, पेश गर्नुपर्ने कागजात समेत स्पष्ट उल्लेख गरी सो को लिखित सूचना सम्बन्धित स्थानीय तहलाई दिनु पर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको स्थानीय तहलाई सूचना दिँदा महाशाखा वा तोकिएको निकायले कुनै पनि स्थानीय तहको नापजाँचदेखि स्वेस्ता पूर्जा तयारीको कार्य बढीमा एक वर्षभित्र सम्पन्न हुने सुनिश्चिततासहितको कार्ययोजनासमेत संलग्न गर्नुपर्नेछ।

(३) उपदफा (२) बमोजिमको सूचना प्राप्त भएमा स्थानीय तहले त्यस्तो सूचना जनपरिचालनमार्फत, स्थानीय पत्रपत्रिका, विद्युतीय सञ्चारको माध्यमसमेतबाट व्यापक प्रचारप्रसार गराउनुपर्नेछ। सूचनाको म्यादभित्र जग्गाधनीले आफ्नो जग्गाको स्वामित्व निरूपण सम्पन्न गर्नुपर्ने बेहोरा प्रचारप्रसार गरिदिने कर्तव्य सम्बन्धित वडा कार्यालयको हुनेछ।

(४) उपदफा (२) बमोजिमको सूचना स्थानीय तहलाई दिइसकेपछि नापजाँच शुरु हुन अगावै स्थानीय तहले नापनक्साका बखत जनसहभागिता सुनिश्चित गर्न प्रत्येक वडामा कम्तीमा दुई पटक कार्यालयको समन्वयमा नापजाँच सम्बन्धी जानकारीमूलक छलफल वा अन्तरक्रिया गर्नुपर्नेछ।

(५) उपदफा (२) बमोजिमको सूचना स्थानीय तहलाई दिई यस ऐन बमोजिम नियन्त्रण विन्दुको स्थापना गर्न कुनै बाधा पर्ने छैन।

२६. जग्गाको स्वामित्व निरूपण (एडजुडिकेशन) गर्नु पर्ने: (१) स्थानीय तहलाई दफा २५ को उपदफा (१) बमोजिमको सूचनाको साथसाथै महाशाखा वा तोकिएको निकायले सरकारी सार्वजनिक जग्गाको स्वामित्व निरूपण गर्न सम्बन्धित स्थानीय तहलाई, वन क्षेत्रको जग्गाको स्वामित्व निरूपण गर्न सम्बन्धित वन डिभिजन कार्यालयलाई, गुठी जग्गाको स्वामित्व निरूपण गर्न गुठी संस्थानलाई लिखित जानकारी र अन्य जग्गाधनीहरूलाई सार्वजनिक सूचना जारी गर्नुपर्नेछ।

(२) दफा २५ को उपदफा (१) बमोजिम सूचनाको मितिले १ (एक) वर्षभित्रमा जिम्मेवार निकाय र सम्बन्धित जग्गाधनीले आफ्नो हक, भोग र प्रमाणको आधारमा जग्गाको स्वामित्व निरूपण गरिसक्नुपर्नेछ।

(३) यस दफा बमोजिम तोकिएको समयमा जग्गाको स्वामित्व निरूपण गर्ने जिम्मेवारी स्थानीय तहको हकमा सम्बन्धित वडा अध्यक्षको, वन क्षेत्रको हकमा सम्बन्धित वन डिभिजन कार्यालयको प्रमुखको र गुठीको हकमा गुठी संस्थानले तोकेको प्रतिनिधिको हुनेछ। यस दफा बमोजिमको जिम्मेवारी वहन नगर्ने पदाधिकारीलाई महाशाखा

वा तोकिएको निकायले प्रचलित कानून बमोजिम कारवाहीको लागि सिफारिससाथ सम्बन्धित निकायमा लेखी पठाउनेछ।

(५) यस दफा बमोजिम जग्गाको स्वामित्व निरूपण गर्दा विवादको कारण कार्य सम्पन्न हुन नसकेमा सो सम्बन्धी विवादको सम्बन्धित पक्षले न्यायिक निरूपण गर्नुपर्नेछ।

(६) यस ऐनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएता पनि जग्गाको स्वामित्व निरूपण नभएका कित्ता जग्गाहरूको बलक कायम गरी नापजाँच गरिनेछ।

२७. सरकारी, सार्वजनिक र सामुदायिक जग्गाको स्वामित्व निरूपण: (१) क्रमबद्ध कित्तानापी हुने स्थानको वनक्षेत्र बाहेकको सबै सरकारी, सार्वजनिक र सामुदायिक जग्गाको यसै परिच्छेदमा तोकिएको म्याद भित्र सम्बन्धित स्थानीय तहले साँध सिमाना स्पष्टसाथ छुट्ट्याई मुचुल्का सहित सिमा चिन्ह, स्मारक, मार्क वा अन्य कुनै चिन्ह समेत राखी जग्गाको स्वामित्व निरूपण गर्नुपर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम जग्गाको स्वामित्व निरूपण गर्दा स्थानीय तहले परम्परागत भूसम्बन्धको अवस्था, सो सम्बन्धी उपलब्ध दस्तावेज, साविक नक्सा तथा अन्य प्रमाण र वर्तमान वस्तुस्थितिलाई समेत विचार गरी गर्नुपर्नेछ।

(३) बमोजिम जग्गाको स्वामित्व निरूपण गर्दा स्थानीय तहले परम्परागत भूसम्बन्धको अवस्था, सो सम्बन्धी उपलब्ध दस्तावेज, साविक नक्सा तथा अन्य प्रमाण र वर्तमान वस्तुस्थितिलाई समेत विचार गरी गर्नुपर्नेछ।

(४) सरकारी, सार्वजनिक र सामुदायिक जग्गाको स्वामित्व निरूपण गर्ने प्रयोजनको लागि स्थानीय तहले त्यस्तो जग्गाको सिमाना छुट्ट्याउँदा सँधियार, स्थानीय बासिन्दा र वडा अध्यक्ष वा निजको प्रतिनिधि समेतको रोहवरमा मुचुल्का तयार गर्नुपर्नेछ।

(५) साविक नक्सामा प्राविधिक कारणले साविकको सरकारी सार्वजनिक जग्गाको क्षेत्रफल र अवस्थितिमा मूलभूत रूपमा फरक पर्ने देखिएका जग्गाको स्वामित्व निरूपण गर्दा महाशाखा वा तोकिएको निकायको प्राविधिक सहायतामा उपलब्ध विभिन्न समयका भूउपग्रह चित्र, हवाई फोटो समेतका तथ्याङ्कका आधारमा प्राविधिक राय लिई सम्बन्धित स्थानीय कार्यपालिकाको निर्णयबाट त्यस्तो सरकारी जग्गाको स्वामित्व निरूपण गर्न सक्नेछ।

(६) यस दफाको प्रयोजनको लागि जग्गाको स्वामित्व निरूपण गर्दा स्थानीय तहले सरकारी र सार्वजनिक जग्गाको स्केच वा नक्सा समेत तयार गर्न सक्नेछ।

(७) स्थानीय तहले सरकारी, सार्वजनिक र सामुदायिक जग्गाको स्वामित्व निरूपण सम्बन्धी सरकारी, सार्वजनिक र सामुदायिक जग्गाको कित्ता संख्या र क्षेत्रफल, सडक वा नहर वा खोलाको मापदण्ड, साविकमा नापनक्सा नभएको सरकारी सार्वजनिक जग्गा भए सो को विवरण, स्मारक अन्य चिन्ह राखेको अवस्थाको विवरण सहित सरकारी, सार्वजनिक र सामुदायिक जग्गाको नाप जाँचको लागि गाउँ वा नगर कार्यपालिकाको निर्णय समेत महाशाखा वा तोकिएको निकायमा पठाउनु पर्नेछ।

(८) सरकारी, सार्वजनिक र सामुदायिक जग्गाको नाप जाँच र स्रेस्ता कायम स्थानीय तहले गरेको जग्गाको स्वामित्व निरूपण बमोजिम हुनेछ।

(९) यस दफा बमोजिम जग्गाको स्वामित्व निरूपण गरी कायम भएको सीमाना बमोजिम सरकारी, सार्वजनिक र सामुदायिक जग्गाको नापजाँच हुनेछ। यसरी कायम भएको सीमाना उपर सम्बन्धित अदालत बाहेकमा दाबी विरोध लाग्नेछैन।

२८. वन क्षेत्रको जग्गाको स्वामित्व निरूपण: (१) दफा २६ बमोजिम सम्बन्धित वन डिभिजन कार्यालयले क्रमबद्ध कित्तानापी हुने स्थानको सोही दफाले तोकेको म्यादभित्र वन क्षेत्रको सबै जग्गाको स्वामित्व निरूपण गरी साँध सिमाना स्पष्टसाथ छुट्ट्याई मुचुल्का सहित सीमा चिन्ह, स्मारक, मार्क वा अन्य कुनै चिन्ह समेत राख्नु पर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम जग्गाको स्वामित्व निरूपण गर्दा वन डिभिजन कार्यालयले वनको डीमार्केसन, परम्परागत उपयोगको अवस्था, साविक नक्सा, उपलब्ध दस्तावेज तथा अन्य प्रमाण र वर्तमान वस्तुस्थितिलाई समेत विचार गरी गर्नुपर्नेछ।

(३) सम्बन्धित वन डिभिजन कार्यालयले वन क्षेत्रको जग्गाको स्वामित्व निरूपण गर्न कठिनाई भएमा साविकको नक्सा, सेस्ता, उपलब्ध विभिन्न समयका भूउपग्रह चित्र, हवाई फोटो समेतका तथ्याङ्क प्रयोग गर्न र नापी सम्बन्धी प्राविधिकको सहायता लिन सक्नेछ। वन क्षेत्रको जग्गाको स्वामित्व निरूपणका लागि नक्सा सेस्ता सहित प्राविधिक सहायता उपलब्ध गराउनु सम्बन्धित निकायको जिम्मेवारी हुनेछ।

(४) वन क्षेत्रको जग्गाको स्वामित्व निरूपण गर्ने प्रयोजनको लागि वन डिभिजन कार्यालयले वनको जग्गाको सिमाना छुट्ट्याउँदा सँधियार, वनका उपभोक्ता, स्थानीय बासिन्दा र वडा अध्यक्ष समेतको रोहवरमा मुचुल्का तयार गर्नुपर्नेछ।

(५) यस दफा प्रयोजनको लागि जग्गाको स्वामित्व निरूपण गर्दा सम्बन्धित वन डिभिजन कार्यालयले वन क्षेत्रको जग्गाको स्केच वा नक्सा समेत तयार गर्न सक्नेछ।

(६) सम्बन्धित वन डिभिजन कार्यालयले वन क्षेत्रको जग्गाको स्वामित्व निरूपण सम्बन्धी विवरण कार्यालय प्रमुखबाट प्रमाणीकरण गरी महाशाखा वा तोकिएको निकायमा पठाउनु पर्नेछ।

(७) वन क्षेत्रको जग्गाको नापजाँच र सेस्ता कायम सम्बन्धित वन डिभिजन कार्यालयले गरेको जग्गाको स्वामित्व निरूपण बमोजिम हुनेछ।

तर वनको सीमानाका सम्बन्धमा स्थानीय बासिन्दा र वन डिभिजन कार्यालयबीच विवाद भई जग्गाको स्वामित्व निरूपणको कार्य हुन नसकेमा सम्बन्धित स्थानीय तहको कार्यपालिकाको बैठकको निर्णय बमोजिम जग्गाको स्वामित्व निरूपण गर्नुपर्नेछ।

(८) यस दफा बमोजिम जग्गाको स्वामित्व निरूपण गरी कायम भएको सीमाना बमोजिम वन क्षेत्रको नापजाँच हुनेछ। उक्त नापजाँचबाट कायम सीमाना अन्तिम हुनेछ। यसरी कायम भएको सीमाना उपर सम्बन्धित अदालतमा बाहेक दाबी विरोध लाग्नेछैन।

२९. गुठी जग्गाको स्वामित्व निरूपण: (१) दफा २६ बमोजिम गुठी संस्थानले क्रमबद्ध कित्तानापी हुने स्थानको सोही दफाले तोकेको म्यादभित्र गुठी नम्बरी, गुठी तैनाथी र गुठी अधिनस्थ जग्गाको स्वामित्व निरूपण गरी सिमाना स्पष्टसाथ छुट्ट्याई मुचुल्का सहित सीमा चिन्ह, स्मारक, मार्क वा अन्य कुनै चिन्ह समेत राख्नु पर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम जग्गाको स्वामित्व निरूपण गर्दा गुठी संस्थानले गुठीको लगत, ऐतिहासिक अवस्था, ऐतिहासिक दस्तावेज, प्रथा परम्परा, साविक क्षेत्रीय किताब र अन्य प्रमाण समेतलाई विचार गरी गर्नुपर्नेछ।

(३) गुठी संस्थानले गुठी जग्गाको स्वामित्व निरूपण गर्न कठिनाई भएमा साविकको नक्सा, सेस्ता प्रयोग गर्न र नापी सम्बन्धी प्राविधिकको सहायता लिन सक्नेछ। गुठी जग्गाको स्वामित्व निरूपणका लागि नक्सा, सेस्तासहित प्राविधिक सहायता उपलब्ध गराउनु सम्बन्धित निकायको जिम्मेवारी हुनेछ।

(४) गुठी जग्गाको स्वामित्व निरूपण गर्दा स्थानीय तहले त्यस्तो जग्गाको सिमाना छुट्टाउँदा सन्त महन्त, गुठीयार, सँधियार, मोही, स्थानीय बासिन्दा र वडा अध्यक्ष समेतको रोहवरमा मुचुल्का तयार गर्नुपर्नेछ।

(५) यस दफा प्रयोजनको लागि जग्गाको स्वामित्व निरूपण गर्दा गुठी संस्थानले गुठी जग्गाको स्केच वा नक्सा समेत तयार गर्न सक्नेछ।

(६) गुठी संस्थानले गुठी जग्गाको स्वामित्व निरूपण सम्बन्धी विवरण गुठी प्रशासकबाट प्रमाणीकरण गरी महाशाखा वा तोकिएको निकायमा पठाउनु पर्नेछ।

(७) गुठी जग्गाको नापजाँच र सेस्ता कायम सम्बन्धित गुठी संस्थानले गरेको जग्गाको स्वामित्व निरूपण बमोजिम हुनेछ। तर गुठी जग्गा सीमानाका सम्बन्धमा स्थानीय बासिन्दा र गुठी संस्थानबिच विवाद भई जग्गाको स्वामित्व निरूपणको कार्य हुन नसकेमा सम्बन्धित स्थानीय तहको कार्यपालिकाको बैठकको निर्णय बमोजिम स्वामित्व निरूपण हुनेछ।

(८) यस दफा बमोजिम जग्गाको स्वामित्व निरूपण गरी कायम भएको सीमाना बमोजिम गुठी जग्गाको नाप जाँच हुनेछ र यसरी कायम भएको सीमाना उपर सम्बन्धित अदालत बाहेकमा दाबी विरोध लाग्नेछैन।

(९) गुठी रैतान नम्बरी जग्गा र निजी गुठी जग्गाको स्वामित्व निरूपण सम्बन्धित गुठीयारले निजी जग्गाको स्वामित्व निरूपण गरे सरहको प्रक्रिया पूरा गरी गर्नुपर्नेछ।

३०. निजी (रैकर) जग्गाको स्वामित्व निरूपण: (१) दफा २६ बमोजिम निजी जग्गाको जग्गावाल वा जग्गाधनी वा निजको प्रतिनिधिले क्रमबद्ध कित्तानापी हुने स्थानको सोही दफाले तोकेको म्यादभित्र आफ्नो सबै निजी (रैकर) जग्गाको स्वामित्व निरूपण गरी सिमाना स्पष्ट छुट्ट्याई सीमा चिन्ह, स्मारक, मार्क वा अन्य कुनै चिन्हसमेत राख्नु पर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम निजी जग्गाको स्वामित्व निरूपण गर्दा सम्बन्धित जग्गावाल वा जग्गाधनीले वा निजको प्रतिनिधिले आफ्नो जग्गाको सिमाना छुट्टाउँदा सबै सँधियार, स्थानीय बासिन्दा र वडा सदस्यको रोहवरमा मुचुल्का तयार गर्नुपर्नेछ।

(३) यस दफा बमोजिम निजी जग्गाको स्वामित्व निरूपण गर्दा आफ्नो हक, भोग तथा प्रमाणको आधारमा गर्नुपर्नेछ।

(४) जग्गावाल वा जग्गाधनीले वा निजको प्रतिनिधिले यस दफा बमोजिम निजी जग्गाको स्वामित्व निरूपण गर्न कठिनाई भएमा प्रचलित कानून बमोजिम साविक नक्सा, सेस्ता प्रयोग गर्न र सम्बन्धित कार्यालयको नापी प्राविधिकको सहायता लिन सक्नेछन्।

(५) जग्गाधनी वा निजको हकदारले यस दफा बमोजिम स्वामित्व निरूपण गरेको निजी जग्गाको मुचुल्का नापजाँचको लागि खटिआएका कर्मचारीलाई जग्गा नाप जाँचको बखत पेश गर्नुपर्नेछ।

(६) यस दफा बमोजिम जग्गाको स्वामित्व निरूपणका कार्य गर्न जग्गाधनीले वा निजको हकदारले हक भोगको प्रमाण जुटाउनेसहित आफ्ना सबै सँधियारहरू, सम्बन्धित प्राविधिक तथा सम्बन्धित वडा सदस्यको अनुकूल समय मिलाई जग्गाको साँध सीमानामा सीमा चिन्ह लगाउने र मुचुल्का खडा गर्ने समेतका कार्यमा आवश्यक समन्वय स्वयं जग्गाधनीले गर्नुपर्नेछ।

(७) यस दफा बमोजिम जग्गाको स्वामित्व निरूपणका कार्य गर्न सबै सँधियारहरू उपस्थित हुन नसकेमा सम्बन्धित वडा अध्यक्ष र कम्तिमा एक जना वडा सदस्यको रोहवरमा उपलब्ध सँधियारहरू समेत भई सीमा चिन्ह लगाउने र मुचुल्का खडा गर्ने कार्य गर्न सकिनेछ।

(९) अर्धऔपचारिक भूसम्बन्ध भएका कित्ता जग्गाको हकमा यसै दफा बमोजिम जग्गाको स्वामित्व निरूपण गर्न बाधा पर्ने छैन।

३१. जग्गाको स्वामित्व निरूपण सम्बन्धी अन्य व्यवस्था: (१) कुनै जग्गा सम्बन्धमा मुद्दा परी अदालतमा विचाराधीन रहेकोमा त्यस्तो जग्गाको स्वामित्व निरूपण अदालतको फैसलामा उल्लेख भए बमोजिम हुनेछ र नभएकोमा मुद्दाको अन्तिम फैसला भएपछि दफा ३० बमोजिम हुनेछ।

(२) कुनै निजी जग्गाको सरकारी वा सार्वजनिक वा सामुदायिक वा वन वा गुठी जग्गासँग साँध सीमाना जोडिएकोमा सो साँध जोडिएको हकमा सरकारी वा सार्वजनिक वा सामुदायिक वा वन वा गुठी जग्गाको यस ऐन बमोजिम तोकिएको निकायले गरेको जग्गाको स्वामित्व निरूपण बमोजिम हुनेछ।

(३) यस ऐन बमोजिम तोकिएको समयावधि भित्र जग्गाको स्वामित्व निरूपण सम्पन्न नगरेको जग्गाहरूको नापजाँचको लागि जग्गाको स्वामित्व निरूपण गर्नु परेमा तोकिएको जरिवाना वापतको रकम महाशाखा वा तोकिएको निकायमा बुझाउनु पर्नेछ।

(४) यस दफामा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि सरकारी, सार्वजनिक, वन तथा गुठी जग्गाको रूपमा जग्गाको स्वामित्व निरूपण नभएको भए तापनि अन्य जग्गावाल वा जग्गाधनीको हक दावी नपुग्ने जग्गा सरकारी जग्गाको रूपमा नेपाल सरकारको नाममा नापजाँच गर्न बाधा पर्ने छैन।

(५) यस ऐनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि नापजाँचको क्रममा सरकारी सार्वजनिक जग्गा र वन क्षेत्रको सीमाना भित्र फरक विरहका सरकारी सार्वजनिक जग्गा देखिन आएमा जग्गाको स्वामित्व निरूपण नभएको भए तापनि सोही बमोजिमको सरकारी वा सार्वजनिक जग्गाको रूपमा कायम गर्न बाधा पर्ने छैन।

(६) यस ऐनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार र स्थानीय तहको कुनै कार्यालय वा संरचना रहेको जग्गाको वा त्यस्तो निकायले उपयोग गरेको जग्गाको ऐनले तोकेको म्याद भित्र जग्गाको स्वामित्व निरूपण गर्ने गराउने जिम्मेवारी सम्बन्धित निकायको प्रमुखको हुनेछ।

(७) उपदफा (६) बमोजिम साविकको प्रमाण वा हालको उपयोगको अवस्था बमोजिम जग्गाको स्वामित्व निरूपण हुन नसकी त्यस्तो सरकारी निकायको नामको सरकारी जग्गामा कुनै हानि नोक्सानी हुन गएमा आवश्यक

छानबिन गरी त्रुटिपूर्ण जग्गाको स्वामित्व निरूपण गर्ने वा गराउने कर्मचारीलाई प्रचलित कानून बमोजिम विभागीय कारवाही हुनेछ।

(८) सामुदायिक जग्गाको स्वामित्व निरूपण सरकारी, सार्वजनिक जग्गा सरह हुनेछ।

३२. क्रमबद्ध कित्तानापीको लागि जनशक्ति परिचालन गर्ने: (१) यस ऐनको अधीनमा रही जग्गामा प्रवेश गरी क्रमबद्ध कित्तानापीको कार्य गर्न महाशाखा वा तोकिएको निकायले सम्बन्धित वडामा मुकाम रहने गरी सर्वेक्षण टोली वा इकाइ परिचालन गर्न वा सम्झौता गरी जिम्मेवारी तोक्न सक्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम परिचालित सर्वेक्षण टोली वा इकाइले ऐनको दफा २५ को उपदफा (१) बमोजिम स्थानीय तहलाई दिइएको सूचना बमोजिम उल्लेखित नापी शुरु हुने मिति भन्दा १५ दिन अगावै नाप जाँचको कार्यमा जनसहभागिताको लागि सार्वजनिक सूचना दिनु पर्नेछ।

(३) उपदफा (२) बमोजिमको सूचना सम्बन्धित स्थानीय तह र सम्बन्धित वडालाई लिखित रूपमा र सर्वसाधारणको लागि सूचना पाटी, वेबसाइट, स्थानीय रेडियो लगायतको उपयुक्त माध्यमबाट जानकारी दिनुपर्नेछ।

(४) यस ऐन बमोजिम खटिएको प्राविधिक जनशक्तिले नापजाँचको कार्य गर्दा जग्गाधनी वा निजको हकदार, साँधियार, मोही, स्थानीय बासिन्दा र स्थानीय तहको वडा अध्यक्ष वा निजले तोकेको सम्बन्धित वडा समितिको सदस्यको रोहवरमा गर्नुपर्नेछ।

(५) उपदफा (४) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि नापजाँच गर्दा सम्बन्धित जग्गाधनी वा निजको हकदार र स्थानीय तहको वडा अध्यक्ष वा निजले तोकेको सम्बन्धित वडा समितिको सदस्य बाहेक अन्यको उपस्थिति नभएमा नाप जाँचको कार्य गर्न बाधा परेको मानिने छैन।

(६) यस दफा बमोजिम नाप जाँचको कार्य गर्दा मनासिब माफिकको कारण बेगर उपस्थित नहुने वडा अध्यक्ष वा वडा अध्यक्षले तोकेको वडा सदस्यलाई प्रचलित कानून बमोजिम कारवाही हुनेछ।

३३. क्रमबद्ध कित्तानापीको कार्यमा सहभागिता र दायित्व: (१) आफ्नो हक स्वामित्वमा रहेको जग्गाको उपयोग गर्ने, साँध सिमानाको संरक्षण गर्ने र आफ्नो जग्गाको प्रचलित कानून अनुसार जग्गाको स्वामित्व निरूपण गर्ने दायित्व सम्बन्धित जग्गाधनीकै हुनेछ।

(२) कुनै स्थानमा क्रमबद्ध कित्तानापी गर्दा उपस्थित भई नापजाँचको क्रममा सहयोग पुऱ्याउनु जग्गाधनी वा निजको प्रतिनिधि, मोही, साँधियार लगायत सम्बन्धित सबैको दायित्व हुनेछ।

(३) क्रमबद्ध कित्तानापीको क्रममा जग्गाको स्वामित्व निरूपण भएबमोजिम आफ्नो जग्गाको साँध सिमाना प्राविधिकहरूलाई आफैं वा आफ्नो प्रतिनिधिमाफत घुमिघुमाई नापजाँच गराउनु जग्गाधनी र मोहीको कर्तव्य हुनेछ।

(४) सरकारी सार्वजनिक जग्गाको हकमा क्रमबद्ध कित्तानापीको क्रममा नापजाँच हुने स्थानमा आफैं वा आफ्नो प्रतिनिधि पठाई जग्गाको स्वामित्व निरूपण बमोजिम सरकारी सार्वजनिक जग्गाको नापजाँच गराउने दायित्व सम्बन्धित स्थानीय तहको प्रमुख वा अध्यक्षको हुनेछ।

(५) वन क्षेत्रको जग्गाको हकमा क्रमबद्ध कित्तानापीको क्रममा नापजाँच हुने स्थानमा आफैं वा आफ्नो अधिकृत प्रतिनिधि पठाई जग्गाको स्वामित्व निरूपण बमोजिम वन क्षेत्रको जग्गाको नापजाँच गराउने दायित्व सम्बन्धित वन डिभिजन कार्यालयको प्रमुखको हुनेछ।

(६) गुठी जग्गाको हकमा क्रमबद्ध कित्तानापीको क्रममा नापजाँच हुने स्थानमा आफैं वा आफ्नो प्रतिनिधि पठाई जग्गाको स्वामित्व निरूपण बमोजिम गुठी जग्गाको नाप जाँच गराउने दायित्व गुठी प्रशासकको हुनेछ।

(७) क्रमबद्ध कित्तानापीको कार्यमा स्थलगत रूपमा नापजाँचको काममा उपस्थिति हुने वा आफ्नो प्रतिनिधिको रूपमा वडा सदस्यलाई खटाउनुको साथै समग्र नापजाँचको काममा सहजीकरण गर्ने दायित्व सम्बन्धित वडा अध्यक्षको हुनेछ।

(८) क्रमबद्ध कित्तानापीको कार्यमा आवश्यकता अनुसार शान्ति सुरक्षाको प्रबन्ध मिलाउने जिम्मेवारी सम्बन्धित स्थानीय सुरक्षा निकायको हुनेछ।

३४. प्रशासनिक सीमाना कायम गर्ने सम्बन्धी व्यवस्था: (१) क्रमबद्ध कित्तानापी गर्दा नापजाँच गरिने प्रत्येक वडाको सीमाना एकिन गरेर मात्र गर्नुपर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम वडा सीमाना एकिन गर्दा सीमाना कायम सम्बन्धी निर्णय र साविक अभिलेख समेतको आधारमा सीमाना जोडिएका वडाका वडाध्यक्षहरूको रोहबरमा एकिन गर्नुपर्नेछ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम सीमाना एकिन गर्दा कुनै विवाद नदेखिएमा क्रमबद्ध कित्तानापी गर्दा सोही बमोजिमको सीमानाको नाप जाँच गर्नुपर्नेछ।

(४) उपदफा (२) बमोजिम सीमाना एकिन गर्दा विवाद देखिएमा एकै स्थानीय तहको वडा सीमानाको हकमा सम्बन्धित स्थानीय कार्यपालिकाको, एकै जिल्लाका स्थानीय तह बीचको सीमानाको हकमा सम्बन्धित जिल्ला समन्वय समितिको, दुई जिल्ला वा दुई प्रदेश बीचको स्थानीय तह बीच सीमाना विवादमा सम्बन्धित प्रदेश सरकारको राय सिफारिस सहित विवाद निरूपणको लागि संघीय मामिला हेर्ने मन्त्रालयमा पठाउनु पर्नेछ।

(५) उपदफा (४) बमोजिम विवाद निरूपणको लागि संघीय मामिला हेर्ने मन्त्रालयमा पठाइएकोमा सो मन्त्रालयबाट एकिन भई आए बमोजिम सीमानाको नाप जाँच गर्नुपर्नेछ।

(६) यस दफा बमोजिम सीमाना विवाद निरूपणको कार्य तीन महिनाभित्र गरिसक्नुपर्नेछ।

(७) यस दफामा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि सीमाना विवादको कारण सीमाना एकिन हुन नसकेकोमा सीमा विवाद निरूपण भई नआएसम्म सीमानामा नपर्ने अन्य जग्गाहरूको नाप जाँच गर्न बाधा पर्ने छैन।

३५. क्रमबद्ध कित्तानापीमा साँध सिमाना र विस्तृतीहरूको सर्वेक्षण गर्ने: (१) क्रमबद्ध कित्तानापीको नापजाँच गर्न गराउन महाशाखा वा तोकिएको निकायले खटाएका वा सम्झौता गरी पठाएका प्राविधिकहरूले सम्बन्धित स्थानमा पुगी सर्वेक्षण गर्नुपर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम सर्वेक्षण गर्दा यस ऐन बमोजिम स्थापना भएको नियन्त्रण विन्दुको सञ्चालको आधारमा गर्नुपर्नेछ।

(३) जग्गाको सीमानाको सर्वेक्षण गर्दा यस ऐन बमोजिम गरिएको जग्गाको स्वामित्व निरूपण अनुसार गर्नुपर्नेछ।

(४) यस ऐनले तोकेको समयावधि भित्र जग्गाको स्वामित्व निरूपण नगरेको भए तापनी दफा ३१ को उपदफा (३) बमोजिमको दस्तुर बुझाई सम्बन्धित जग्गाको नापी हुनु अगावै जग्गाको स्वामित्व निरूपण गरेका जग्गाधनीहरूको जग्गाको पनि सर्वेक्षण गर्नुपर्नेछ।

(५) क्रमबद्ध कित्तानापीको नापजाँचको क्रममा सर्वेक्षण गर्दा जमिनमा रहेका सतत परिदृश्यहरूको (Details) हालको विरह बमोजिम सर्वेक्षण गर्नुपर्नेछ।

(६) जग्गाको सर्वेक्षण गर्दा साविकको एक कित्ता जग्गा बाटो, कुलो लगायतको सरकारी सार्वजनिक प्रकृतिको जग्गाले अलग गरेकोमा बाहेक एक भन्दा बढी टुक्रा हुने गरी सर्वेक्षण गर्न पाइने छैन।

(७) साविकमा भूउपयोग वर्गीकरण बमोजिम दुई छुट्टाछुट्टै वर्गमा वर्गीकृत कित्ता जग्गा यस दफा बमोजिम सर्वेक्षण गर्दा पूर्ण वा आंशिक रूपमा एकीकरण भई कित्ता कायम हुने गरी सर्वेक्षण गरिने छैन।

(८) हाल एकै जग्गाधनीको नाममा कायम रही साँध जोडिएको र एउटै भूउपयोग क्षेत्रमा वर्गीकृत जग्गा सर्वेक्षण गर्दा एउटा कित्ता कायम हुने गरी सर्वेक्षण गर्नुपर्नेछ।

(९) कुनै जग्गामा रहेको घरको जमिन तल्ला, माथिल्लो तल्ला वा एकै तल्लामा पृथक पृथक स्वामित्व भएमा त्यस्तो पृथक पृथक स्वामित्वमा रहेका तल्लाहरूको तोकिए बमोजिम नापनक्सा गर्नुपर्नेछ।

(१०) यस ऐनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि साविकमा व्यक्ति विशेषको नाममा दर्ता रहेको जग्गा पूरा वा आंशिक रूपमा हाल फिल्डमा सरकारी वा सार्वजनिक जग्गाको रूपमा प्रयोग भएको रहेछ भने सोहीबमोजिम र साविकमा नेपाल सरकारको नाममा दर्ता रहेको जग्गा पूरा वा आंशिक रूपमा हाल फिल्डमा सार्वजनिक जग्गाको रूपमा प्रयोग भएको रहेछ भने सोहीबमोजिम सर्वेक्षण गर्न बाधा परेको मानिने छैन।

(११) कुनै खोला वा नदीले साविकको स्थान छोडी अन्य व्यक्ति विशेषको जग्गाबाट बगेको कारण जग्गाको स्थितिमा परिवर्तन भएको रहेछ भने हालको स्थिति बमोजिम सर्वेक्षण गरी साविकको जग्गाधनीको स्वामित्वको बेहोरा कैफियतमा जनाउनुपर्नेछ।

तर नदी वा खोला सरकारी वा सार्वजनिक जग्गामा पसी जग्गाको स्थितिमा परिवर्तन भएको भए कैफियत जनाउनु पर्नेछैन।

(१२) साविकमा सरकारी सार्वजनिक जग्गाको रूपमा लगत कायम भएको जग्गा प्रचलित कानूनमा व्यवस्था भए बमोजिम बाहेक अतिक्रमण वा भोगचलन गरेको कारणबाट व्यक्ति विशेषको भनी जग्गाको स्वामित्व निरूपण गरी सिफारिस आएमा सर्वेक्षण गर्ने कर्मचारीले त्यस्तो जग्गा व्यक्ति विशेषको नाममा सर्वेक्षण नगरी जग्गाको स्वामित्व निरूपण गर्ने गराउने व्यक्तिलाई कानून बमोजिम कारवाहीको लागि सम्बन्धित निकायमा लिखित जानकारी दिनु पर्नेछ।

(१३) यस ऐनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि कारणवश जग्गाको स्वामित्व निरूपण हुन नसकेका साविकका एक भन्दा बढी कित्ता रहेको बलकमा सर्वेक्षण गरी जग्गाधनी महलमा जग्गाको स्वामित्व निरूपण बाँकी शब्द लेखी डाटाबेस तयार गर्न बाधा पर्ने छैन।

(१४) साँध सिमाना जोडिएको सबै कित्ता जग्गा यस ऐन बमोजिम जग्गाको स्वामित्व निरूपण भई नापजाँच हुँदा कायम हुने कुनै कित्ता जग्गाधनी उपस्थित नभए पनि साविक स्रोतमा उल्लेखित निजको विवरण बमोजिम वडा समितिका प्रतिनिधिको रोहवरमा नापजाँच गर्न सकिनेछ।

(१५) क्रमबद्ध कित्तानापीको सर्वेक्षण गर्दा कित्ता जग्गाहरुको बस्तुस्थिति अनुसार प्रत्येक जग्गाको अस्थायी कित्ता नम्बर सहित स्केच तयार गरी तोकिए बमोजिमको ढाँचामा प्रारम्भिक तेरिज तयार गर्नुपर्नेछ।

(१६) क्रमबद्ध कित्तानापीको सर्वेक्षण गर्दा जग्गाधनीको नम्बर, नागरिकता वा राष्ट्रिय परिचय पत्रको नम्बर, तीनपुस्ते विवरण, ठेगाना, अन्य हकभोगका प्रमाण लगायतका विवरण, सक्कल प्रमाण समेत हेरी जाँची सङ्ग्रह गर्नु पर्दछ।

३६. क्रमबद्ध कित्तानापीको सर्वेक्षणको क्रममा चेकजाँच सम्बन्धी व्यवस्था: (१) क्रमबद्ध कित्तानापीको क्रममा सर्वेक्षण गर्दा नापनक्साको स्पेसिफिकेशन र शुद्धताको मापदण्ड महाशाखा वा तोकिएको निकायले तोके बमोजिम हुनेछ।

(२) क्रमबद्ध कित्तानापीको सर्वेक्षणका लागि परिचालित नापी टोलीले क्रमबद्ध कित्तानापीको क्रममा गरेको फिल्डवर्कको गुणस्तर उपदफा (१) बमोजिम तयार मापदण्ड र स्पेसिफिकेशन बमोजिमको भए नभएको चेकजाँच गर्न महाशाखा वा तोकिएको निकायले सर्वेक्षण निरीक्षक खटाउनु पर्नेछ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम खटिएको सर्वेक्षण निरीक्षकले विस्तृत चेकजाँच स्वीकृत मापदण्ड र स्पेसिफिकेशन बमोजिम सर्वेक्षण भए नभएको परीक्षण गरी आन्तरिक गुणस्तर नियन्त्रण गर्नेछन्।

(४) उपदफा (३) बमोजिम परीक्षण गर्दा सामान्य कमी कमजोरी देखिए गुणस्तर नियन्त्रण गर्न सर्वेक्षण निरीक्षकले नापी टोलीलाई लिखित रूपमा आवश्यक मार्गदर्शन, सुझाव र निर्देशन दिन सक्नेछ।

(५) उपदफा (४) बमोजिमको मार्गदर्शन, सुझाव र निर्देशनको पालना गर्नु नापी टोलीको कर्तव्य हुनेछ।

(६) नापी टोलीले गरेको सर्वेक्षणको गुणस्तर स्वीकृत मापदण्ड र स्पेसिफिकेशन बमोजिमको गुणस्तर नभएको पाइएमा सर्वेक्षण निरीक्षकले सुधार गराउन, काम दोहोर्‍याउने आदेश दिन, गल्ती त्रुटीको मात्राको आधारमा क्षतिको मूल्याङ्कन गरी बिगो सहित रु एक लाख सम्म जरिवाना तोक्न वा प्रचलित कानुन बमोजिम कारवाही गर्न सम्बन्धित निकायमा सिफारिस गर्न सक्नेछ।

(७) नापी टोलीले गरेको सर्वेक्षणको गुणस्तर स्वीकृत मापदण्ड र स्पेसिफिकेशन अनुरूप रहेको बेहोरा सर्वेक्षण निरीक्षकले प्रमाणीकरण नगरेसम्म त्यस्तो नाप जाँचले मान्यता प्राप्त गर्न सक्ने छैन।

३७. नक्सा, अभिलेख तथा डाटाबेस तयारी सम्बन्धी व्यवस्था: (१) यस ऐन बमोजिम गरिने क्रमबद्ध कित्तानापी साङ्ख्यिक विधिबाट गर्नुपर्नेछ।

(२) नक्सा तथा डाटाबेसको ढाँचा, मापदण्ड र स्पेसिफिकेशन महाशाखा वा तोकिएको निकायले स्वीकृत गरे बमोजिम हुनेछ।

(३) यस परिच्छेद बमोजिम नापजाँच भएको कित्ताहरूको महाशाखा वा तोकिएको निकायले निर्धारण गरेको एप्लीकेशन सफ्टवेयरको प्रयोग गरी नापी टोलीले नक्सा तयार गर्नुपर्नेछ।

(४) उपदफा (३) बमोजिम तयार भएको कित्तानापीको नक्सालाई तोकिए बमोजिम नापी टोलीले स्थलगत प्रमाणिकरण (फिल्ड भेरिफिकेशन) गर्नुपर्नेछ।

(५) दफा ३५ बमोजिमको विवरण र उपदफा (४) बमोजिमको नक्सा फिल्ड भेरिफिकेशन सम्पन्न भइसकेपछि स्वीकृत डाटाबेसको ढाँचा, मापदण्ड र स्पेसिफिकेशन बमोजिम नापी टोलीले तोकिएको विद्युतीय प्रणाली (एप्लीकेशन सफ्टवेयर)को मद्दतले कित्तानापीको डाटाबेस तयार गर्नुपर्नेछ।

(६) स्थानीय तहको कुनै वडाको क्रमबद्ध कित्तानापी गर्दा नापी टोलीले कित्ता जग्गाहरूको कित्ता नं १ देखि शुरु गरी कायम हुने सबै कित्ताको सिलसिलेवार कित्ता नम्बर कायम गर्नुपर्छ।

(७) अभिलेखीकरण प्रयोजनार्थ नक्सा प्रिन्ट गर्ने वा नक्सामा ग्रिड कायम गर्न नापी टोलीले तोकिए बमोजिमको सिट नम्बर प्रणाली अवलम्बन गरी प्रत्येक नक्सा सिटको विन्यास (लेआउट) तयार गर्नुपर्नेछ।

(८) क्रमबद्ध कित्तानापीको नक्सा, अभिलेख तथा डाटाबेस तयारी सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

३८. क्रमबद्ध कित्तानापीको नक्सा तथा डाटाबेसको परीक्षण गर्ने: (१) क्रमबद्ध कित्तानापीको नक्सा तथा डाटाबेसको चेक जाँच परीक्षण गरी स्वीकृत ढाँचा, मापदण्ड र स्पेसिफिकेशन बमोजिमको भए नभएको परीक्षण गर्न महाशाखा वा तोकिएको निकायले सर्वेक्षण निरीक्षक खटाउने छ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम खटिएको सर्वेक्षण निरीक्षकले नापी टोलीले तयार गरेको नक्सा तथा डाटाबेसको विस्तृत परीक्षण गरी ढाँचा, मापदण्ड र स्पेसिफिकेशन बमोजिम पूर्ण भए नभएको परीक्षण गरी आन्तरिक गुणस्तर नियन्त्रण गर्नेछन्।

(३) उपदफा (२) बमोजिम परीक्षण गर्दा सामान्य कमी कमजोरी देखिएमा सर्वेक्षण निरीक्षकले नापी टोलीलाई लिखित रूपमा आवश्यक मार्गदर्शन, सुझाव र निर्देशन दिन सक्नेछ।

(४) नापी टोलीले गरेको नक्सा तथा डाटाबेसको पूर्णता र गुणस्तर स्वीकृत ढाँचा, मापदण्ड र स्पेसिफिकेशन बमोजिमको पूर्ण र गुणस्तरीय नभएको पाइएमा सर्वेक्षण निरीक्षकले पूर्ण गर्न वा त्रुटि सुधार गर्न आदेश दिन सक्नेछ।

(५) उपदफा (४) बमोजिमको आदेश बमोजिम कार्य नगर्ने टोलीको प्रमुख तथा अन्य व्यक्तिलाई प्रचलित कानून बमोजिम कारबाही गर्न सम्बन्धित निकायमा सिफारिस गर्न सक्नेछ।

(६) नापी टोलीले तयार गरेको नक्सा तथा डाटाबेसको पूर्णता र गुणस्तर स्वीकृत ढाँचा, मापदण्ड र स्पेसिफिकेशन बमोजिम रहेको बेहोरा सर्वेक्षण निरीक्षकले प्रमाणीकरण नगरेसम्म त्यस्तो नक्सा तथा डाटाबेस स्वीकार्य हुने छैन।

(७) यस ऐन बमोजिम तयार भएको क्रमबद्ध कित्तानापीको नक्सालाई अर्थो रेक्टिफाईड हाई रिजोलुशनको सेटेलाईट तस्विर वा हवाई फोटोमा ओभरले गरी शुद्धता सुनिश्चित गर्नुपर्नेछ।

(८) उपदफा (७) प्रयोजनको लागि अर्थो रेक्टिफाईड हाई रिजोलुशनको सेटेलाईट इमेज वा हवाई फोटो महाशाखा वा तोकिएको निकायले उपलब्ध गराउनेछ।

(९) यस दफा बमोजिम प्रमाणीकरण भएको क्रमबद्ध कित्तानापीको नक्सा तथा डाटाबेस नापी टोलीले महाशाखा वा तोकिएको निकायमा बुझाउनुपर्नेछ।

(१०) उपदफा (९) बमोजिम नक्सा तथा डाटाबेस महाशाखा वा तोकिएको निकायले सुरक्षित राख्नुपर्नेछ।

३९. जग्गाको पुनर्मिलान (रिएडजस्मेन्ट) गर्न सकिने: (१) ऐनको दफा ३८ बमोजिम परीक्षण भएको नक्सा तथा डाटाबेसमा कित्ताहरूको ज्यामितीय आकार मिलाउन वा बसोबास क्षेत्रमा स्थानीय तहले तोकेको मापदण्ड कायम गराउन वा बाटो वा कुलोको मापदण्ड विस्तार गर्न वा बाटो, कुलो, खोल्सी लगायतका मार्ग परिवर्तन गर्न वा पार्क स्थापना तथा विस्तार गर्न वा कृषि योग्य जग्गाको चक्ला मिलाउन आवश्यक भएको भनी स्थानीय तहलाई लागेमा प्रत्येक वडाको डाटाबेस बमोजिमको सरकारी जग्गाको क्षेत्रफलमा घटी नहुने गरी स्थानीय तहको कानुनले निर्धारण गरेको मापदण्ड र शर्त बमोजिम जग्गाको पुनर्मिलान गरी नक्सा तथा डाटाबेसमा आवश्यक सुधार गर्न सकिनेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम जग्गाको पुनर्मिलान प्लान सम्बन्धित स्थानीय तहले स्वीकृत गरेपछि मात्र महाशाखा वा तोकिएको निकायले कार्यान्वयनमा ल्याउनेछ।

(३) यस दफा बमोजिम जग्गा पुनर्मिलान गर्दा कुनै जग्गाधनीको जग्गाको क्षेत्रफल मिलान गर्नुपर्ने भएमा स्थानीय तहले यस ऐनमा बमोजिम तोकिएको मूल्याङ्कन बमोजिमको रकम असुल वा भुक्तान गरी तोकिए बमोजिमको दस्तुर लिई जग्गाको पुनर्मिलान गर्न सक्नेछ।

तर यस दफा बमोजिम जग्गा पुनर्मिलान गर्दा स्थानीय तहले कुनै बेहोराले सरकारी जग्गा पुनर्मिलान गर्न आवश्यक देखेमा सो सरकारी जग्गाको साध जोडिएको जग्गाको यस ऐनमा बमोजिम तोकिएको मूल्याङ्कन बमोजिमको रकमको दश दोब्बर राजस्व नेपाल सरकारको नाममा दाखिल गरी पचास वर्ग मिटर सम्मको सरकारी जग्गा पुनर्मिलान गर्न सकिनेछ।

(४) यस दफामा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि जग्गाधनीले आपसी सहमतिमा वा आफ्नो जग्गा छाडी जग्गा पुनर्मिलान गर्न मञ्जुर गरेमा जग्गा पुनर्मिलान गर्न कुनै बाधा पर्ने छैन।

(५) यस दफा बमोजिम भएको जग्गाको पुनर्मिलान प्लानको स्वीकृति स्थानीय तहको कार्यपालिकाबाट हुनु पर्नेछ।

(६) जग्गाको पुनर्मिलान गर्ने सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

४०. क्षेत्रीय किताब तयारी तथा सूचना प्रकाशन तथा निवेदन फछ्छोट गर्ने: (१) यस ऐन बमोजिम क्रमबद्ध कित्तानापी सम्बन्धी क्षेत्रीय किताब तयारी तथा सूचना प्रकाशन तथा जग्गा दर्ता गर्ने प्रयोजनको लागि महाशाखा वा तोकिएको निकायले जग्गा दर्ता टोली गठन गर्नुपर्नेछ।

(२) दफा ३९ बमोजिम जग्गा पुनर्मिलान गर्नुपर्ने भए सो सम्बन्धित स्थानीय तहबाट स्वीकृत भएमा जग्गा दर्ता टोलीले नक्सा तथा डाटाबेस अद्यावधिक गर्नुपर्नेछ।

(३) दफा ३८ बमोजिम डाटाबेस तयार भए पश्चात वा दफा ३९ बमोजिम जग्गा पुनर्मिलान गर्नुपर्ने भए सो गरिसकेपछि जग्गा दर्ता टोलीले महाशाखा वा तोकिएको निकायले तोकेको विद्युतीय प्रणाली (एप्लीकेशन सफ्टवेयर) प्रयोग गरी तोकिए बमोजिमको ढाँचामा क्षेत्रीय किताब तयार गर्नुपर्नेछ।

(४) स्थानीय तहको कुनै वडाको यस ऐन बमोजिम नक्सा तथा डाटाबेस तयारी भएपछि जग्गा दर्ता टोलीले जग्गा नापी सम्बन्धी विवरण रुजु गर्ने प्रयोजनार्थ महाशाखा वा तोकिएको निकायले तोकेको एप्लीकेशन सफ्टवेयर प्रयोग गरी कित्ता नं., जग्गाधनीको नाम, जग्गाको क्षेत्रफल, किसिम, विरह, चौहद्दी समेतका विवरण खुल्ने गरी ३५ दिने सार्वजनिक सूचना प्रकाशन गर्नुपर्नेछ।

(५) उपदफा (४) बमोजिमको सूचना सम्बन्धित स्थानीय तह, सम्बन्धित वन डिभिजन कार्यालय, गुठी संस्थान र जिल्ला प्रशासन कार्यालयलाई लिखित रूपमा उपलब्ध गराउनु पर्नेछ।

(६) उपदफा (४) बमोजिम प्रकाशित सूचनाको म्याद भित्र नाम, थर, वतन लगायतका विवरण फरक परेमा वा जग्गाको क्षेत्रफल फरक परेकोमा वा नापी नक्सा फरक परेकोमा सम्बन्धित सरोकारवालाले र अनाधिकृत व्यक्तिले नापजाँच गराएको देखिएमा नेपाली नागरिकले तोकिएको ढाँचामा जग्गा दर्ता टोली समक्ष आवश्यक आधार, कारण र प्रमाण सहित दाबी पेश गर्न सक्नेछन्।

(७) उपदफा (४) बमोजिम प्रकाशित सूचनामा जग्गाको नापी सम्बन्धी विवरणमा फरक परेको देखिएमा सरकारी सार्वजनिक जग्गाको हकमा सम्बन्धित स्थानीय तह, वन क्षेत्रको जग्गाको हकमा सम्बन्धित वन डिभिजन कार्यालय, गुठी जग्गाको हकमा गुठी संस्थान र अन्य सरकारी निकायको जग्गाको हकमा सम्बन्धित कार्यालयले जग्गा दर्ता टोली समक्ष सूचनाको म्याद भित्र लिखित दाबी पेश गर्नुपर्नेछ।

(८) नाम, थर, वतन लगायतका विवरण फरक परेको दाबी गरी उपदफा (४) बमोजिमको म्याद भित्र पेश भएका निवेदन जग्गा दर्ता टोलीको अधिकृत स्तरको कर्मचारीले आवश्यक जाँचबुझ गरी सुधार गरिदिन सक्नेछ।

(९) जग्गाको क्षेत्रफल फरक परेको वा नापी नक्सा फरक परेको भनी सम्बन्धित सरोकारवालाले उपदफा (४) बमोजिमको म्यादभित्र पेश भएका दाबी र अनाधिकृत व्यक्तिले नाप जाँच गराएको भनी जुनसुकै नेपाली नागरिकले पेश गरेको दाबीउपर जग्गा दर्ता टोलीको प्रमुखले आवश्यक छानबिन गरी जग्गाको वस्तुस्थिति, जग्गाको भोगचलन र उपलब्ध प्रमाणको मूल्याङ्कनसमेतलाई दृष्टिगत गरी आधार र कारणसहित निर्णय गरी दाबी फछ्यौट गर्न सक्नेछ।

(१०) उपदफा (९) बमोजिम जग्गा दर्ता टोलीको प्रमुखले गरेको निर्णय उपर चित्त नबुझ्ने व्यक्तिले ३५ दिनभित्र उच्च अदालतमा पुनरावेदन गर्न सक्नेछ।

४१. क्रमबद्ध कित्तानापीमा जग्गा दर्ता सम्बन्धी व्यवस्था: (१) जग्गा दर्ता टोलीले दफा ४० बमोजिमको सूचनाको म्याद समाप्त भएपछि सो दफा बमोजिम दाबी नपरेका कित्ता जग्गाहरूको क्षेत्रीय किताबको जग्गाधनीको महलमा जग्गाधनी वा निजको प्रतिनिधिको सहिछाप गराई जग्गा दर्ताको स्रोत क्षेत्रीय किताबको प्रमाण सङ्केतमा उल्लेख गरी टोली प्रमुखले जग्गा दर्ता प्रमाणित गर्नुपर्नेछ।

(२) यस ऐनको दफा ४० को उपदफा (८) र (९) बमोजिम निवेदन फछ्छ्यौट निर्णय भएका कित्ता जग्गाहरू पनि फछ्छ्यौटको निर्णय अनुसार हुने गरी उपदफा (९) बमोजिम दर्ता प्रमाणित गर्नुपर्नेछ।

(३) सरकारी, सार्वजनिक र सामुदायिक जग्गा, वन क्षेत्रको जग्गा र गुठी जग्गाको दर्ता पहिले गरी तत्पश्चात मात्र निजी जग्गाको दर्ता गरिनेछ।

(४) सरकारी निकायका नाममा कायम रहेका जग्गा सोही निकायको नाममा, वन क्षेत्रको जग्गा नेपाल सरकारको नाममा, कुनै निकायका नाममा दर्ता कायम नरहेका सरकारी सार्वजनिक जग्गा नेपाल सरकारको नाममा दर्ता गर्नुपर्नेछ।

(५) सार्वजनिक जग्गा दर्ता गर्दा जग्गाधनी महलमा नेपाल सरकार, कोषभित्र 'सार्वजनिक' भन्ने शब्द जनाई, विरमा सार्वजनिक जग्गाको प्रकृति उल्लेख गरी जग्गा दर्ता गर्नुपर्नेछ।

(६) सामुदायिक जग्गा दर्ता गर्दा जग्गाधनी महलमा नेपाल सरकार, कोषभित्र समुदायको नाम जनाई जग्गा दर्ता गर्नुपर्नेछ।

(७) सरकारी, सार्वजनिक र सामुदायिक जग्गाको दर्ता स्थानीय तहबाट खटाइएका आधिकारिक प्रतिनिधिको रोहवरमा गरी क्षेत्रीय किताबमा निजको सहीछापसमेत गराइनेछ।

(८) गुठी नम्बरी जग्गा र गुठी तैनाथी जग्गा दर्ता गर्दा गुठीको प्रकृति खोली सम्बन्धित गुठीको नाममा गुठी संस्थानको आधिकारिक प्रतिनिधिको रोहवरमा क्षेत्रीय किताबमा निजको सहीछापसमेत गराई दर्ता गर्नुपर्नेछ।

(९) गुठी रैतान नम्बरी जग्गा सम्बन्धित गुठीको नाम जनाई दर्तावाल जग्गाधनीको नाममा र गुठी अधीनस्थ जग्गाको मोही महलमा मोही जनाई निजको सहीछाप गराई सम्बन्धित गुठीको नाममा दर्ता गर्नुपर्नेछ।

(१०) निजी जग्गाको दर्ता सम्बन्धित जग्गाधनीको नाममा निज आफैं वा निजको एकाघरको सदस्य वा निजले तोकेको प्रतिनिधिले क्षेत्रीय किताबमा सहीछाप गराई गरिनेछ।

तर सम्बन्धित जग्गाधनी वा निजको एकाघरको सदस्य वा निजले तोकेको प्रतिनिधि जग्गा दर्ताको लागि तोकिएको समयावधिभित्र उपस्थित नभएमा जग्गा दर्ता टोलीले साविक प्रमाणको आधारमा स्थानीय तहको वडा अध्यक्षको रोहवरमा बेहोरा जनाई दर्ता गर्न बाधा पर्ने छैन।

४२. सरकारी, सार्वजनिक र सामुदायिक जग्गा, वन क्षेत्रको जग्गा र गुठी जग्गा दर्ता सम्बन्धी व्यवस्था:

(१) दफा ४० बमोजिम सूचनाको म्याद समाप्त भएको मितिले तीस दिनभित्र सरकारी, सार्वजनिक र सामुदायिक जग्गा, वन क्षेत्रको जग्गा र गुठी जग्गा दर्ताको लागि सम्बन्धित स्थानीय तहको आधिकारिक प्रतिनिधि, वन क्षेत्रको जग्गाको दर्ताको लागि सम्बन्धित वन डिभिजन कार्यालयको आधिकारिक प्रतिनिधि, सरकारी निकाय वा नेपाल सरकारको पूर्ण स्वामित्व भएको संस्थाको नाममा रहेको जग्गा दर्ता गर्न सम्बन्धित कार्यालयको आधिकारिक प्रतिनिधि, गुठी जग्गाको दर्ताको लागि गुठी संस्थानको आधिकारिक प्रतिनिधि जग्गा दर्ता टोलीको मुकाममा प्रमाणसहित उपस्थित हुनुपर्नेछ।

(२) दफा ४० बमोजिम सूचनाको म्यादभित्र सरकारी, सार्वजनिक र सामुदायिक जग्गा, वन क्षेत्रको जग्गा र गुठी जग्गा सम्बन्धमा कुनै दाबी विरोध परेको भए प्रमाणको मूल्याङ्कनको आधारमा जग्गा दर्ता टोलीको प्रमुखले निवेदन फछ्यौट गरेबमोजिम जग्गा दर्ता गर्नुपर्नेछ।

(३) उपदफा (२) को प्रयोजनको लागि जग्गा दर्ता टोलीको प्रमुखले निवेदन फछ्यौट गर्दा साविक प्रमाण, स्थलगत प्रतिवेदन, सर्जमिन मुचुल्का र अन्य उपलब्ध प्रमाणलाई आधार लिनुपर्नेछ।

(४) यस ऐनमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि सरकारी, सार्वजनिक र सामुदायिक जग्गा, वन क्षेत्रको जग्गा र गुठी जग्गा दर्ताको लागि उपस्थित आधिकारिक प्रतिनिधिले प्रस्तुत गरेको दाबी र पेस गरेको प्रमाणबाट व्यक्ति विशेषको नाममा नापी भएको जग्गालाई असर गर्ने देखिएमा जग्गा दर्ता टोलीले सम्बन्धित व्यक्तिलाई बुझी प्रमाणको मूल्याङ्कनबाट ठहरेबमोजिम पूरै वा आंशिक रूपमा सरकारी, सार्वजनिक र सामुदायिक जग्गा, वन क्षेत्रको जग्गा र गुठी जग्गामा कायम गर्न सक्नेछ।

(५) दफा ४० बमोजिम सूचनाको म्याद समाप्त भएको मितिले साठी दिनपश्चात् सम्बन्धित वडाभित्रको सम्पूर्ण सरकारी, सार्वजनिक र सामुदायिक जग्गा, वन क्षेत्रको जग्गा र गुठी जग्गा दर्ता गरी सोको विवरणसहित सार्वजनिक सूचना जारी गर्नुपर्नेछ।

(६) उपदफा (५) बमोजिमको सूचनामा प्रकाशित विवरणमा सरकारी, सार्वजनिक र सामुदायिक जग्गा, वन क्षेत्रको जग्गा र गुठी जग्गा दर्ता हुन छुट भएकोमा, फरक पर्ने गरी दर्ता भएकोमा वा दर्ता चित्त नबुझेमा सम्बन्धित सरोकारवाला सबैले सूचना प्रकाशन मितिले १५ दिनभित्र जग्गा दर्ता टोलीसमक्ष दाबी प्रस्तुत गर्न सक्नेछन्।

(७) उपदफा (६) बमोजिमको म्यादभित्र परेका निवेदन छानबिन गरी म्याद समाप्त भएको मितिले ३० दिनभित्र मूल्याङ्कनबाट दर्ता स्रेस्ता सच्चाउनुपर्ने भए सच्याई सरकारी, सार्वजनिक र सामुदायिक जग्गा, वन क्षेत्रको जग्गा र गुठी जग्गाको विवरणसहितको अन्तिम सूची प्रकाशित गर्नुपर्नेछ।

(८) यस दफा बमोजिम जग्गा सरकारी सार्वजनिक जग्गा दर्ता गर्दा साविकको कुनै प्रमाण रहेनछ भने क्षेत्रीय किताबको प्रमाण सङ्केतमा साविक नापी लगत नभएको सरकारी जग्गा उल्लेख गरी जग्गा दर्ता गर्नुपर्नेछ।

(९) यस दफामा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि गुठी रैतान नम्बरी जग्गाका जग्गाधनी र गुठी अधीनस्थ जग्गाका दर्तावाल मोहीले जग्गा दर्ता गराउने प्रक्रिया निजी जग्गा दर्तासरह हुनेछ।

तर साविकभन्दा क्षेत्रफल घटी भएमा गुठी संस्थानको सहमति लिनुपर्नेछ।

(१०) गुठी नम्बरी जग्गा र गुठी तैनाथी जग्गा दर्ताको सम्बन्धमा तोकिएको म्यादभित्र कुनै निवेदन परेमा जग्गा दर्ता टोलीको प्रमुखले गुठी संस्थानसँग समेत बुझी साविक लगत लगायतका प्रमाणसमेतका आधारमा निवेदन फछ्यौट गरी जग्गा दर्ता गर्न सक्नेछ।

(११) सरकारी, सार्वजनिक र सामुदायिक जग्गा, वन क्षेत्रको जग्गा र गुठी जग्गा दर्ता सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिएबमोजिम हुनेछ।

४३. निजी जग्गा दर्ता सम्बन्धी व्यवस्था: (१) दफा ४० बमोजिम सूचनाको म्याद समाप्त भएको मितिले साठी दिनपछि जग्गा दर्ता टोलीले निजी जग्गा दर्ताको कार्य शुरु गर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम निजी जग्गा दर्ता शुरू भएको बेहोराको जानकारी स्थानीय तहले सार्वजनिक सूचना जारी गरी प्रचारप्रसार गराउनुपर्नेछ।

(३) निजी जग्गाको दर्ताको कार्य उपदफा (१) बमोजिम दर्ता शुरू भएको मितिले ९० दिनभित्र सम्पन्न गर्नुपर्नेछ।

(४) यस दफा बमोजिम निजी जग्गाको दर्ता शुरू भएको मितिले ६० दिनभित्र जग्गाधनी वा निजको प्रतिनिधि देहाय बमोजिमको प्रमाण सहित जग्गा दर्ता टोली समक्ष उपस्थित हुनु पर्नेछ।

(क) जग्गाधनी दर्ता प्रमाण पुर्जाको प्रतिलिपी,

(ख) भूमिकर तिरेको रसिदको प्रतिलिपी,

(ग) नेपाली नागरिकताको प्रमाणपत्र वा राष्ट्रिय परिचयपत्रको प्रतिलिपी,

(घ) जग्गा दर्ता गरिदिने सम्बन्धमा साविक र हालको कित्ता नम्बर खुलेको स्थानीय तहको सिफारिस।

(५) उपदफा (४) बमोजिमको प्रमाण सहित जग्गाधनी वा निजको एकाघरको सदस्य वा निजले तोकेको प्रतिनिधि जग्गा दर्ताको लागि जग्गा दर्ता टोलीमा उपस्थित भएमा टोलीले निजको नाममा कायम कित्तामा दफा ४० बमोजिम कुनै दावी नपरेको भए क्षेत्रीय किताबको प्रमाण सङ्केत महलमा साविक कित्ताको नम्बर जनाई जग्गा दर्ता गरिदिन सक्नेछ।

(६) दफा ४० बमोजिम निवेदन परेका कित्ता जग्गाहरूको समेत निवेदन फछ्यौट गरी उपदफा (५) बमोजिम जग्गा दर्ता गर्नुपर्नेछ।

(७) यस दफा बमोजिम तोकिएको समयावधि भित्र निजी जग्गा दर्ताको लागि जग्गा दर्ता टोलीमा उपस्थित नभएका वा प्रतिनिधि समेत नपठाएका जग्गाधनीहरूको नाममा कायम भएको जग्गा निवेदन परेको भए सो फछ्यौट समेत गरी निजको सम्बन्धित निकायबाट साविकको दर्ता सेस्ता माग गरी सोही बेहोरा क्षेत्रीय किताबको प्रमाण सङ्केत महलमा जनाई सम्बन्धित वडा अध्यक्षको रोहवरमा जग्गा दर्ता गरिदिनु पर्नेछ।

(८) निजी जग्गाको जग्गा दर्ता सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

४४. अर्धऔपचारिक जग्गाको दर्ता सम्बन्धी व्यवस्था: (१) दफा ४० बमोजिम अर्धऔपचारिक जग्गा दर्ताको लागि निवेदन परेका कित्ता जग्गाहरूको सम्बन्धमा जग्गा दर्ता गर्ने वा नगर्ने सम्बन्धमा आधार र कारण सहित जग्गा दर्ताको सिफारिस गर्न देहाय बमोजिमको समिति रहनेछ।

(क) कार्यालय प्रमुख - अध्यक्ष

(ख) जग्गा रहेको स्थानको वडा अध्यक्ष - सदस्य

(ग) कार्यालयको वरिष्ठ प्राविधिक कर्मचारी - सदस्य सचिव

(२) उपदफा (१) बमोजिमको समितिको कार्यविधि तोकिए बमोजिम हुनेछ।

(३) उपदफा (१) बमोजिमको समितिले अभिलेख प्रमाणमा अर्धऔपचारिक प्रकृतिको जग्गा हो वा होइन बुझी त्यस्तो जग्गा आवाद कमोत गरिआएको व्यक्तिको नाममा मात्र दर्ता गर्न सिफारिस गर्नुपर्नेछ।

(४) उपदफा (३) बमोजिमको समितिले जग्गा दर्ताको लागि गरेको सिफारिस बमोजिम कार्यालय प्रमुखले जग्गा दर्ता गरी दर्ता किताबमा चढाउनु पर्नेछ।

(५) यस दफामा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि प्रदेश सरकारले प्रदेश राजपत्रमा तोकेको क्षेत्र र म्याद भित्र साविकमा नाप जाँच भएको क्षेत्रमा समेत उपदफा (१) बमोजिमको समितिले अर्धऔपचारिक प्रकृतिको जग्गा दर्ताको लागि सिफारिस गर्न सक्नेछ।

(६) साविकको नापीमा कुनै जग्गा नापी हुन बाँकी रहेकोमा तत्काल नाप जाँच गर्नुपर्ने भएमा उपदफा (१) बमोजिमको समितिले सो जग्गा नाप जाँचको लागि सिफारिस गर्न सक्नेछ।

(७) यस दफामा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि यसअघि नै नाप जाँच भई दर्ता हुन बाँकी जग्गा साविक लगत, तिरो र भोगको आधारमा दर्ता गर्न उपदफा (१) बमोजिमको समितिको सिफारिस आवश्यक पर्नेछ।

(८) अर्धऔपचारिक प्रकृतिको जग्गाको दर्ता सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

(९) यस दफा बमोजिम दर्ता भएको जग्गाको सम्बन्धमा वा दर्ता हुन नसक्ने भनी निर्णय भएको अवस्थामा त्यस्तो निर्णय उपर चित्त नबुझ्ने व्यक्तिले आधार र कारण खुलाई निर्णय भएको मितिले ३५ दिनभित्र भूमि न्यायाधिकरणमा उजुरी गर्न सक्नेछ।

४५. जग्गाको स्वामित्व निरूपण हुन बाँकी जग्गाको नापजाँच तथा दर्ता सम्बन्धी व्यवस्था: (१) नाप जाँच गर्ने क्रममा सरकारी, सार्वजनिक, सामुदायिक, वन क्षेत्रको जग्गा र गुठी जग्गाको स्वामित्व निरूपण हुन बाँकी देखिएमा जिम्मेवारी पूरा नगर्ने सम्बन्धित निकायको कर्मचारीलाई प्रचलित कानून बमोजिम आवश्यक कारवाही गरी ७ दिन भित्र त्यस्तो जग्गाको स्वामित्व निरूपण गर्न नापी टोलीले सम्बन्धित निकायलाई लेखि पठाउनु पर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम लेखि आएपछि सम्बन्धित निकायले पत्र प्राप्त गरेको मितिले सात दिनभित्र सम्बन्धित जग्गाको स्वामित्व निरूपण गरिसक्नु पर्नेछ।

(३) निजी जग्गाको साँध जोडिएका दुवै जग्गाधनीहरू जग्गाको स्वामित्व निरूपण गर्ने र नापी गर्ने समयमा उपस्थित नभएको कारण यस ऐन बमोजिम जग्गाको स्वामित्व निरूपण गरी जग्गा नापी तथा दर्ताको लागि महाशाखा वा तोकिएको निकाय समक्ष निवेदन दिन सक्नेछन्।

(४) उपदफा (३) बमोजिमको अनुपस्थितिको कारण जग्गा नापी तथा दर्ताको लागि निवेदन परेमा महाशाखा वा तोकिएको निकायले सो जग्गाको न्यूनतम मूल्याङ्कनको १ प्रतिशतले हुन आउने रकम विलम्ब दस्तुर लिई जग्गा नापी तथा दर्ता गरिदिन सक्नेछ।

(५) यस ऐनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि अदालतमा मुद्दा परेको कारण जग्गाको स्वामित्व निरूपण र जग्गा नापी हुन नसकेकोमा तोकिएको समयवधिमा सो बेहोरा जानकारी गराएका जग्गाधनीहरूको हकमा अदालतको फैसला अन्तिम भएको मितिले १ वर्ष भित्र जग्गा नापी तथा दर्ताको लागि निवेदन दिएमा उपदफा (४) बमोजिम हुन आउने रकमको २५ प्रतिशत रकम विलम्ब दस्तुर दाखिला गरेमा अदालतको अन्तिम फैसला बमोजिम महाशाखा वा तोकिएको निकायले जग्गा नापी तथा दर्ता गरिदिन सक्नेछ।

तर फैसला भएको मितिले १ वर्षभन्दा पछि निवेदन दिनेको हकमा उपदफा (४) बमोजिमकै दस्तुर लाग्नेछ।

(६) उपदफा (३) र (५) को प्रयोजनको लागि जग्गा नापी तथा दर्ताको लागि खटिने कर्मचारीलाई तोकिए बमोजिमको सुविधा उपलब्ध गराइने छ।

(७) यस ऐनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि अदालतमा मुद्दा विचाराधीन रहेको अवस्थामा बाहेक जग्गाको स्वामित्व निरूपण, जग्गा नापी र जग्गा दर्ताको लागि तोकिएको मितिमा उपस्थित नभएका जग्गाधनीको जग्गाधनी प्रमाण पूर्जा वितरण गरेको मितिले ५ वर्षसम्म पनि दाबी गर्न नआएमा महाशाखा वा तोकिएको निकायले उपदफा (४) बमोजिमको विलम्ब दस्तुरमा प्रत्येक आर्थिक वर्षमा थप ०.५० प्रतिशत दरले राजस्व दाखिला गराई जग्गा दर्ता गर्नुपर्नेछ।

(८) जग्गाको स्वामित्व निरूपण हुन बाँकी जग्गाको नाप जाँच तथा दर्ता सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

४६. क्रमबद्ध कित्तानापीको क्रममा जग्गाधनी दर्ता स्रेस्ता तथा प्रमाण पूर्जा तयार गर्ने सम्बन्धी व्यवस्था:

(१) यस ऐन बमोजिम दर्ता कायम भएका कित्ताहरूको जग्गाधनी दर्ता स्रेस्ता र जग्गाधनी दर्ता प्रमाण पूर्जा महाशाखा वा तोकिएको निकायले तयार गर्नु गराउनु पर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको जग्गाधनी दर्ता स्रेस्ता र जग्गाधनी दर्ता प्रमाण पूर्जा तयार गर्ने कार्य निजी जग्गा दर्ता गर्ने समयवाधि सकिएको मितिले १ महिना भित्र तयार गरिसक्नु पर्नेछ।

(३) यस दफा बमोजिम जग्गाधनी दर्ता स्रेस्ता र जग्गाधनी दर्ता प्रमाण पूर्जा तयार गर्दा एउटै जग्गाधनीको एउटा वडामा भएका सबै कित्ताको एउटै जग्गाधनी दर्ता स्रेस्ता र जग्गाधनी दर्ता प्रमाण पूर्जा तयार गर्नुपर्नेछ।

(४) यस ऐन बमोजिम क्रमबद्ध कित्तानापीको क्रममा जग्गाधनी दर्ता स्रेस्ता तथा प्रमाण पूर्जा तयार गर्दा प्रत्येक कित्ता जग्गाको कित्तानक्सा १:५०० को माननापमा तोकिएको ढाँचामा बनाई उपलब्ध गराउनुपर्नेछ।

(५) जग्गाधनी दर्ता स्रेस्ता र जग्गाधनी दर्ता प्रमाण पूर्जा तथा कित्ता नक्सा तयार गर्ने अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

४७. जग्गाधनी दर्ता प्रमाण पूर्जा वितरण सम्बन्धी व्यवस्था: (१) दफा ४६ बमोजिम तयार भएको जग्गाधनी दर्ता प्रमाण पूर्जा र कित्ता नक्सा वितरणको लागि सम्बन्धित स्थानीय तहमा पठाउने छ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम सम्बन्धित स्थानीय तहमा जग्गाधनी दर्ता प्रमाण पूर्जा र कित्ता नक्सा प्राप्त भएपछि स्थानीय निकायले अभिलेख राखी देहाय बमोजिम वितरण गर्नेछ।

- (क) सरकारी निकायको नाममा दर्ता कायम भएको जग्गाको हकमा सम्बन्धित निकायलाई,
- (ख) वन क्षेत्रको नाममा दर्ता कायम भएको जग्गाको हकमा सम्बन्धित डिभिजन वन कार्यालयलाई,
- (ग) अन्य सरकारी जग्गाको र सार्वजनिक जग्गाको हकमा स्थानीय तहलाई,
- (घ) गुठी, गुठी नम्बरी जग्गा र गुठी तैनाथी जग्गाको सम्बन्धित गुठी व्यवस्थापन गर्ने निकायलाई,

(ड) गुठी रैतान नम्बरी जग्गाको हकमा सम्बन्धित जग्गाधनीलाई,

(च) गुठी अधिनस्थ जग्गाको गुठी व्यवस्थापन निकायलाई र पूर्जाको प्रतिलिपी सम्बन्धित मोहीलाई,

(छ) निजी जग्गा हकमा सम्बन्धित जग्गाधनीलाई,

(३) उपदफा (२) बमोजिम पूर्जा वितरण कार्य स्थानीय तहले जग्गाधनी दर्ता प्रमाण पूर्जा प्राप्त भएको मितिले ७ दिन भित्र शुरु गर्नुपर्नेछ।

(४) यस दफा बमोजिम जग्गाधनी दर्ता प्रमाण पूर्जामा नाम, थर, बतन लगाएका सामान्य त्रुटी देखिएमा वा कित्ता नक्सामा कुनै त्रुटी देखिएमा पूर्जा प्राप्त गरेको मितिले ३५ दिन भित्र सम्बन्धित स्थानीय तहमा निवेदन दिनुपर्नेछ।

(५) उपदफा (४) बमोजिम निवेदन प्राप्त भएमा कुनै बेहोरा सुधार हुनु पर्ने भए सो को सिफारिस सहित स्थानीय तहले महाशाखा वा तोकिएको निकायमा पठाउनु पर्नेछ।

(६) उपदफा (५) बमोजिम लेखि आएमा महाशाखा वा तोकिएको निकायले आवश्यक छानबिन गरी त्यस्तो त्रुटी २१ दिनभित्र सच्याई अर्को जग्गाधनी दर्ता प्रमाण पूर्जा र कित्ता नक्सा दिनसक्नेछ।

(७) अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि यस ऐन बमोजिम प्राप्त भएको जग्गा नापी वा दर्ता नभएको वा अदालतमा मुद्दा परी विचाराधीन अवस्थामा रहेको जग्गाको जग्गाधनी दर्ता प्रमाण पूर्जा र कित्ता नक्सा उपलब्ध गराइने छैन।

(८) यस ऐन बमोजिम प्राप्त भएको कुनै जग्गा जग्गाधनी दर्ता प्रमाण पूर्जा र कित्ता नक्सामा तेरोमेरो परी फरक परेको लागेमा सम्बन्धित सरोकारवालाले जग्गाको जग्गाधनी दर्ता प्रमाण पूर्जा र कित्ता नक्सा प्राप्त गरेको मितिले ३५ दिन भित्र जिल्ला अदालतमा निवेदन दिन सक्नेछ।

४८. जग्गाको किसिम सम्बन्धी व्यवस्था: (१) कित्तानापी गर्दा जग्गाको किसिम निर्धारण गर्दा भूउपयोग ऐन, २०७६ ले निर्धारण गरेको जग्गाको वर्गीकरण बमोजिम हुनेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम जग्गाको किसिम निर्धारण गर्दा किसिमको उपवर्गीकरण तोकिएबमोजिम हुनेछ।

४९. नक्सा सेस्ता लागू हुने: (१) यस ऐन बमोजिम क्रमबद्ध कित्तानापीबाट तयार भएको नक्सा, सेस्ता महाशाखा वा तोकिएको निकायले पूर्जा वितरण भएको मितिले ५० दिनभित्र सम्बन्धित कार्यालयमा पठाई भूसूचना प्रणालीमा समेत डाटाबेस प्रविष्ट गर्नुपर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम नक्सा, सेस्ता कार्यालयमा हस्तान्तरण भएको र डाटाबेस भूसूचना प्रणालीमा समेत प्रविष्ट भएको मितिले १५ दिनभित्र क्रमबद्ध कित्तानापीबाट तयार भएको नक्सा, सेस्ता तथा डाटाबेस कार्यान्वयनमा ल्याउनुपर्नेछ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम क्रमबद्ध कित्तानापीबाट तयार भएको नक्सा, सेस्ता तथा डाटाबेस कार्यान्वयनमा आएपछि साविकको नक्सा, सेस्ता तथा डाटाबेस महाशाखा वा तोकिएको निकायले खारेज गर्नेछ।

(४) उपदफा (३) बमोजिम खारेज भएको नक्सा, सेस्ता तथा डाटाबेस तोकिए बमोजिम अभिलेखीकरण गर्नुपर्नेछ।

(५) उपदफा (३) बमोजिम अभिलेखीकरण भएको नक्सा, सेस्ता तथा डाटाबेस न्यायिक निरूपणका बाहेक अन्य प्रयोजनमा प्रयोग गरिने छैन।

५०. गल्ती त्रुटी सच्चाउन सकिने: (१) यस परिच्छेद बमोजिम क्रमबद्ध कित्तानापीबाट नक्सा, सेस्ता तथा डाटाबेस तयार गर्ने क्रममा नियन्त्रण विन्दु विस्तार गर्ने, कित्तानापीको लागि सर्वेक्षण गर्ने, डाटाबेसमा विवरण प्रविष्ट गर्दा कुनै गल्ती वा त्रुटी भएकोमा नक्सा, सेस्ता कार्यालयमा हस्तान्तरण र डाटाबेस भूसूचना प्रणालीमा प्रविष्ट हुनुअगावै कुनै बेहोराले जानकारीमा आएमा तोकिएको अधिकारीले आवश्यक छानबिन गरी गल्ती वा त्रुटी गर्ने व्यक्ति वा संस्थालाई कसुरको मात्रा अनुसार देहाय बमोजिम कारबाही गरी गल्ती त्रुटी सच्चाउन सक्नेछः

(क) सचेत गराउने,

(ख) प्रचलित कानून बमोजिम विभागीय कारबाही गर्ने,

(ग) हानी नोक्सानी भएकोमा बिगो बमोजिमको रकम असुल गरी रु एक लाखसम्म जरिवाना गर्ने।

(२) क्रमबद्ध कित्तानापीबाट नक्सा, सेस्ता तथा डाटाबेस तयार गर्ने क्रममा नियन्त्रण विन्दु विस्तार गर्ने, कित्तानापीको लागि सर्वेक्षण गर्ने, डाटाबेसमा विवरण प्रविष्टि गर्दा गरेको कुनै गल्ती वा त्रुटी चेक जाँच क्रममा सर्वेक्षण निरीक्षकले फेला नपारेको तर उक्त कार्यमा गल्ती वा त्रुटी भएको पछि थाहा हुन आएमा तोकिएको अधिकारीले आवश्यक छानबिन गरी चेकजाँच गर्ने कर्मचारीहरूले लापरवाही गरी वा बदनियत राखी काम गरेको देखिएमा प्रचलित कानून बमोजिम विभागीय कारबाही गर्नुपर्नेछ।

५१. क्रमबद्ध कित्तानापीमा अवरोध पुऱ्याउन र झुटा उजुरी गर्न नहुने: (१) यस परिच्छेद बमोजिम क्रमबद्ध कित्तानापी गर्दा हुल हुज्जत गरी नापी नक्सा गर्न नदिने तथा दुःख दिने नियतले झुटा उजुरी गर्न पाइने छैन।

५२. दण्ड सजाय: (१) दफा ५१ विपरीत काम कारबाही गर्ने व्यक्तिलाई तोकिएको अधिकारीले ५,००० देखि ५०,००० रुपैयासम्म जरिवाना गर्न सक्नेछ।

(२) यस परिच्छेदमा उल्लेखित जिम्मेवारी बमोजिम कामकारबाही नगर्ने वा यस दफा विपरीत कामकारबाही गर्ने पदाधिकारी वा कर्मचारीलाई प्रचलित कानून बमोजिम विभागीय कारबाही हुनेछ।

५३. पुनरावेदन गर्नुपर्ने: अन्यथा उल्लेख भए बाहेक यस परिच्छेद बमोजिम निर्णय गर्ने अधिकार प्राप्त अधिकारीबाट भएको निर्णय उपर चित्त नबुझ्ने व्यक्तिले ३ महिनाभित्र सम्बन्धित उच्च अदालतमा पुनरावेदन गर्नसक्नेछ।

परिच्छेद ५

स्थलरूप नापी, भूमिस्रोत नक्साङ्कन तथा नक्सा प्रकाशन

५४. स्थलरूप र भूमिस्रोत नापी गर्ने: (१) महाशाखा वा तोकिएको निकायले राष्ट्रिय नापनक्सा निकायसँगको समन्वयमा दोहोरो नपर्ने गरी प्रदेशभित्र स्थलरूप तथा भूमिस्रोत नापी नक्साङ्कन गर्न, गराउन सक्नेछ।

(२) महाशाखा वा तोकिएको निकायले प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहले सञ्चालन गर्ने विकास योजनाको स्थलरूप नापी गर्न गराउन सक्नेछ।

(३) विषयगत (थिमेटिक) नक्साङ्कनको लागि महाशाखा वा तोकिएको निकायले आवश्यक सर्वेक्षण गर्न सक्नेछ।

(४) नक्साङ्कन प्रयोजनको लागि महाशाखा वा तोकिएको निकायले स्थानीय तहको वास्तविक सिमानाको सर्वेक्षण गरी यकिन गर्न सक्नेछ।

(५) स्थलरूप र भूमिस्रोत नापी गर्न प्रदेश सरकारले हवाई सर्वेक्षण लगायत जुनसुकै विधि र प्रविधि उपयोगमा ल्याउन सक्नेछ।

(६) स्थलरूप र भूमिस्रोत नापी गर्न महाशाखा वा तोकिएको निकायले आवश्यक मापदण्ड तोक्न सक्नेछ।

(७) स्थलरूप र भूमिस्रोत नापी गरी महाशाखा वा तोकिएको निकायले आवश्यकता अनुसार डिजिटल डाटावेश तयार गर्न सक्नेछ।

(८) प्रदेश सरकार मातहतका निकायले विषयगत (थिमेटिक) नापी वा भूमिस्रोत नापी गर्न आवश्यक भई मन्त्रालयलाई अनुरोध गरेमा मन्त्रालयले जनशक्ति र बजेटको परिधिमा रही आवश्यक सहजीकरण गरिदिन सक्नेछ।

(९) सरकारी लगानीमा सञ्चालन गरिने आयोजनाको लागि गरिने स्थलरूप सर्वेक्षण तथा अन्य सर्वेक्षण महाशाखा वा तोकिएको निकायले तोकेको विशिष्टता (स्पेसिफिकेशन) बमोजिम गर्नुपर्नेछ।

५५. नक्सा तयार तथा प्रकाशन गर्ने: (१) प्रदेशमा रहेका भूमि स्रोतको नक्साङ्कन गरी त्यसबाट अधिकतम लाभ लिन प्रदेश सरकारले सर्वेक्षण गरी स्रोत नक्सा तयार गर्न वा गराउन सक्नेछ।

(२) महाशाखा वा तोकिएको निकायले प्रदेशको राजनैतिक तथा प्रशासनिक नक्सा, आधारभूत स्थलरूप नक्सा बाहेकको अन्य स्थलरूप नक्सा, विषयगत (थिमेटिक) र भूमिस्रोत नक्सा प्रकाशन गर्न गराउन सक्नेछ।

(३) महाशाखा वा तोकिएको निकायले नक्सा प्रकाशन गर्दा राष्ट्रिय नापनक्सा निकायबाट प्रचलित व्यवस्था बमोजिम प्राप्त डिजिटल डाटा स्रोत उल्लेख गरी प्रयोग गर्न सक्नेछ।

(४) नक्सा तयार गर्दा कार्टोग्राफीका आधारभूत सिद्धान्तहरूको परिपालना गरेको हुनु पर्नेछ। (५) प्रदेश सरकारबाट हुने नापनक्सा कार्यमा सहजीकरण गर्न, प्रदेश सरकार मातहतका निकायबाट तयार हुने नक्सामा गुणस्तरीयता र एकरूपता कायम गर्न देहायबमोजिमको प्रदेश नापनक्सा समितिको गठन हुनेछ।

(क) सचिव, भूमि व्यवस्था हेर्ने मन्त्रालय	अध्यक्ष
(ख) उपसचिव प्रतिनिधि, मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रीपरिषद्को कार्यालय	सदस्य
(ग) उपसचिव प्रतिनिधि, आन्तरिक मामिला हेर्ने मन्त्रालय	सदस्य
(घ) उपसचिव प्रतिनिधि, आर्थिक मामिला हेर्ने मन्त्रालय	सदस्य
(ङ) भूमि व्यवस्था हेर्ने मन्त्रालयले मनोनित गरेको विज्ञ १ जना	सदस्य

(च) उपसचिव प्रतिनिधि, वन हेर्ने मन्त्रालय

सदस्य

(छ) महाशाखा प्रमुख, भूमिस्रोत नक्साङ्कन महाशाखा, भूमि व्यवस्था हेर्ने मन्त्रालय सदस्य सचिव

(६) उपदफा (५) को खण्ड (ड) बमोजिम तोकिएको सदस्यको पदावधि ३ वर्षको हुनेछ। निजले नियमानुसारको बैठक भत्ता र यातायात खर्च पाउनेछन्।

(७) अध्यक्षले सम्बन्धित विषयका विशेषज्ञलाई उपदफा (१) बमोजिमको समितिको बैठकमा पर्यवेक्षकको रूपमा आमन्त्रण गर्न सक्नेछ।

(८) उपदफा (५) बमोजिमको समितिले आफ्नो कार्यविधि आफैं व्यवस्थित गर्न सक्नेछ।

५६. जानकारी दिनुपर्ने: नेपाल सरकार वा नेपाल सरकारबाट अनुमति प्राप्त निकायले लुम्बिनी प्रदेशमा हवाई सर्वेक्षण वा स्थलरूप नापी वा भूमि स्रोत नक्साङ्कन गर्दा मन्त्रालयलाई अग्रिम जानकारी दिनुपर्नेछ।

५७. अनाधिकृत नक्सा तथा भौगोलिक सूचना प्रकाशन र विक्री गर्न नहुने: नेपाल सरकार वा नेपाल सरकारबाट अनुमति प्राप्त निकाय र प्रदेश सरकारबाट तयार भएका नक्सा तथा भौगोलिक सूचना बाहेक अन्य नक्सा तथा भौगोलिक सूचना प्रकाशन वा विक्री गर्न पाइने छैन।

५८. दण्ड सजाय: यस ऐनको दफा ५७ विपरीत काम गर्नेलाई तोकिएको अधिकारीले उपकरण जफत गरी रु १ लाखसम्म जरिवाना गर्न सक्नेछ।

परिच्छेद ६

जग्गाको अभिलेख, भूसूचना प्रणाली र भौगोलिक सूचना

५९. जग्गाको अभिलेख राख्ने: (१) कार्यालयले आफ्नो जिल्लाभित्रको जग्गा सम्बन्धी सम्पूर्ण अभिलेख सुरक्षित साथ भण्डारण गर्नुपर्नेछ।

(२) सक्कल नक्सा, ट्रेस नक्सा, क्षेत्रीय किताब, प्लटरजिष्टर लगायतका अभिलेख जिल्लामा रहेका नापी कार्यालयबाट प्राप्त गरी कार्यालयले संरक्षित गरी राख्नु पर्नेछ।

(३) लगत, मोठ, रोक्का, लिखत, हदबन्दी र मोही सम्बन्धी विवरण लगायतका अभिलेख जिल्लामा रहेका भूमिसुधार तथा मालपोत कार्यालय र मालपोत कार्यालयबाट प्राप्त गरी कार्यालयले संरक्षित गरी राख्नु पर्नेछ।

(४) यो ऐन बमोजिम स्थानीय तहबाट हुने जग्गा प्रशासन सम्बन्धी कार्य सम्पादन हुँदाको बखतका तामेली सम्बन्धी अभिलेखहरू व्यवस्थापन गर्ने जिम्मेवारी सम्बन्धित स्थानीय तहको हुनेछ।

(५) उपदफा (४) बमोजिमको तामेली सम्बन्धी अभिलेखहरू स्थानीय तहले डिजिटल प्रतिलिपि हरेक महिनाको १० गतेभित्र कार्यालयमा पठाउनु पर्नेछ।

(६) यो ऐन लागु हुनु भन्दा अगाडी तामेलीमा रहेका मिसिलहरूको अभिलेखिकरण, व्यवस्थापन तथा सुरक्षित भण्डारणका लागि कार्यालयले देहाय बमोजिम गर्नुपर्नेछ।

- (क) जिल्ला भित्रका जग्गा सम्बन्धी अभिलेखहरू सङ्ग्रह गर्ने,
- (ख) मिसिलहरू निर्णय मितिको आधारमा क्रम मिलाएर दर्ता गर्ने,
- (ग) खोजी गर्दा तुरुन्त भेटिने गरी नम्वरिड गरी व्यवस्थापन गर्ने,
- (घ) अदालत वा अन्य निकायबाट माग भएको कागजात वा मिसिल यथासमयमा पठाउने,
- (ङ) मिसिल पठाउँदा वा फिर्ता पाउदा अभिलेखमा जनाउने,
- (च) फेला नपरेको वा नष्ट भएको मिसिल उपलब्ध हुन सक्ने प्रतिलिपि र राय किताब समेतको आधारमा सम्भव भएसम्म अद्यावधिक गर्ने,
- (छ) प्रचलित कानुन बमोजिम अभिलेखको नक्कल दिने,
- (ज) तामेली मिसिलको दुरुपयोग हुन नदिने,
- (झ) अभिलेखको महत्वको आधारमा वर्गीकरण गरी भण्डारण र सुरक्षा गर्ने।

६०. भूसूचना प्रणालीको विकास र प्रयोग गर्ने: (१) प्रदेश भित्रको जग्गाको अभिलेखको सङ्ग्रह, व्यवस्थापन, उपयोग, विश्लेषण र सार्वजनिक गर्न महाशाखा वा तोकिएको निकायले नेपाल सरकारको सम्बन्धित निकायको समन्वयमा भू-सूचना प्रणालीको विकास गर्न, सञ्चालन गर्न वा विद्यमान प्रणालीमा सहकार्य वा साझेदारी गर्न सक्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम विकसित भू-सूचना प्रणालीमा निजी, सरकारी, सार्वजनिक, सामुदायिक र गुठी लगायत सम्पूर्ण जग्गाको अभिलेख राखिनेछ।

(३) प्रदेश भित्रको जग्गा प्रशासन सम्बन्धी सेवा भूसूचना प्रणाली मार्फत प्रदान गर्नेछ।

(४) उपदफा (१) बमोजिमको प्रणालीमा भूसूचनाको अभिलेख व्यवस्थापन गर्न, सुरक्षित तथा एकरूपता कायम गर्न महाशाखा वा तोकिएको निकायले प्रादेशिक मापदण्ड तयार गर्नुपर्नेछ।

(५) महाशाखा वा तोकिएको निकायले प्रदेश भित्रको जग्गा सम्बन्धी सम्पूर्ण अभिलेख डिजिटलाईज गरी भूसूचना प्रणालीमा आबद्ध गर्नु वा गराउनु पर्नेछ।

(६) उपदफा (१) बमोजिम सञ्चालन हुने भूसूचना प्रणालीमा स्थानीय तहहरूलाई आबद्ध गर्नुपर्नेछ।

(७) कुनै एक स्थानीय तहमा रहेको जग्गा अन्य कुनै स्थानीय तहबाट कारोबार गर्नुपर्ने भएमा तोकिएको दस्तुर सम्बन्धित निकायमा र थप सेवा शुल्क कारोबार गर्ने स्थानीय तहमा दाखिला गरी गर्न सकिनेछ।

(८) यस दफा बमोजिमको स्थापना हुने भूसूचना प्रणालीको सञ्चालन र व्यवस्थापन महाशाखा वा तोकिएको निकायले गर्नेछ।

६१. भौगोलिक सूचनाको अभिलेख: (१) महाशाखा वा तोकिएको निकायले नेपाल सरकारबाट प्राप्त हुने प्रदेश अन्तर्गतको कित्तानापी बाहेकको नक्सा, भौगोलिक सूचना, भूउपयोग डाटा तथा सूचना, तथ्याङ्क र अभिलेखको व्यवस्थापन गरी प्रयोगमा ल्याउन सक्नेछ।

(२) प्रदेश सरकार मातहतका निकायले भौगोलिक सूचनाको संकलन गर्दा राष्ट्रिय नापनक्सा निकायले निर्धारण गरेको मापदण्ड (स्ट्याण्डर्ड) तथा विशिष्टता (स्पेसिफिकेसन) अनुरूप हुने गरी संकलन गर्नुपर्नेछ।

(३) प्रदेश स्थित सरकारी निकायले उत्पादन गरेको भौगोलिक सूचना सम्बन्धित निकायले महाशाखा वा तोकिएको निकायमा अनिवार्य रूपमा पठाउनुपर्नेछ।

(४) उपदफा (२) बमोजिम संकलन भएको भौगोलिक सूचना राष्ट्रिय नापनक्सा निकायलाई समेत उपलब्ध गराउनु पर्नेछ।

(५) महाशाखा वा तोकिएको निकायले सशुल्क वा निःशुल्क उपलब्ध गराउने भौगोलिक सूचनाको वर्गीकरण गर्नुपर्नेछ।

(६) उपदफा (५) बमोजिम शुल्क लिई प्रयोगकर्तालाई उपलब्ध गराउनु पर्ने भौगोलिक सूचना बापतको शुल्क मन्त्रालयले तोके बमोजिम हुनेछ।

(७) प्रदेशस्तरमा भौगोलिक सूचनाको वितरणको लागि राष्ट्रिय नापनक्सा निकायको समन्वयमा जियोपोर्टलको स्थापना, विकास तथा सञ्चालन गर्न सक्नेछ।

(८) महाशाखा वा तोकिएको निकायले सम्बन्धित निकायको समन्वयमा भौगोलिक सूचना अद्यावधिक गर्नुपर्नेछ।

६२. भूअभिलेख र भौगोलिक सूचनाको अभिलेखिकरण, संरक्षण र सुरक्षा: (१) प्रदेश भित्रको भू-सूचनाको अभिलेखिकरण, संरक्षण र सुरक्षा गर्न सम्बन्धित निकायले देहाय बमोजिम गर्नुपर्नेछ:

(क) नक्सा लगायत सम्पूर्ण अभिलेख डिजिटल स्वरूपमा राख्ने,

(ख) भूअभिलेख भू-सूचना प्रणाली मार्फत उपयोग गर्न सकिने बनाउने,

(ग) नापी नक्साको अभिलेखमा जियोइड, स्फेरोइड र प्रक्षेपण प्रणाली खुलाएको हुनु पर्ने,

(घ) तयार गरिने अभिलेख जी.एन.एस.एस. (GNSS) प्रविधिबाट अविच्छिन्न संगणित आधार बिन्दुहरू (CORS) को सञ्जालमा आधारित हुनु पर्ने,

(ङ) नाप जाँचको लागि स्थापित नियन्त्रण बिन्दुको परिशुद्धता र प्रत्येक कित्ताको कुनै पनि कुनाको नापको परिशुद्धता महाशाखा वा तोकिएको निकायले तोके बमोजिम कायम गर्नुपर्ने,

(च) नापी नक्साको अभिलेख अद्यावधिक गर्दा प्राविधिक कर्मचारीको स्थलगत प्रतिवेदनको आधारमा मात्र गर्नुपर्ने,

(छ) भूसूचनाको अभिलेखिकरण, संरक्षण र सुरक्षा गर्दा अभिलेखको गुणस्तरमा असर नपर्ने गरी गर्ने,

(ज) जग्गाको स्वामित्व सम्बन्धी सम्पूर्ण अभिलेख डिजिटल प्रणालीमा वार्षिक रूपमा कम्तीमा अतिरिक्त ३ प्रति तयार गरी प्रदेश सरकारले सुरक्षित स्थानमा राख्ने व्यवस्था गर्ने।

(२) भूअभिलेख र भौगोलिक सूचना संरक्षण र सुरक्षा गर्न तोकिएको निकाय वा कार्यालयले कुनै कर्मचारीलाई जिम्मेवारी तोक्नुपर्नेछ।

(३) यस दफा बमोजिम भूअभिलेख र भौगोलिक सूचना संरक्षण र सुरक्षा गर्न तोकिएको कर्मचारीले आफ्नो जिम्मा रहेको अभिलेखलाई सुरक्षित रूपमा राख्नुपर्नेछ।

(४) यस दफा बमोजिम भूअभिलेख र भौगोलिक सूचना संरक्षण र सुरक्षा गर्ने जिम्मेवारी पाएको कर्मचारीको जिम्मेवारी परिवर्तन हुँदा आफ्नो जिम्मामा रहेको अभिलेखको विवरण र अवस्था खुलाई हस्तान्तरण गर्नुपर्नेछ।

(५) भौगोलिक सूचनाको अभिलेखिकरण महाशाखा वा तोकिएको निकायले निर्धारण गरेको मापदण्ड बमोजिम हुनुपर्नेछ।

(६) जग्गाको स्वामित्व सम्बन्धी डिजिटल अभिलेखिकरण सम्बन्धी व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

६३. भूअभिलेख र भौगोलिक सूचनाको सुरक्षामा लापरवाही गर्न, बिगान, नष्ट गर्न वा दुरुपयोग गर्न नहुने: (१) प्रदेश भित्रको भूसूचनाको अभिलेखिकरण, संरक्षण र सुरक्षा गर्न सम्बन्धित निकायले जिम्मेवारी तोकेको कर्मचारीले लापरवाहीपूर्ण कार्य गरेको कारण भू-सूचनाको अभिलेखिकरण, संरक्षण र सुरक्षामा असर परेमा त्यस्तो कार्य गर्ने कर्मचारीलाई प्रचलित कानून बमोजिम विभागीय कारबाही हुनेछ।

(२) यस दफा बमोजिम सङ्ग्रहित गरेको भूअभिलेख र भौगोलिक सूचनाको दुरुपयोग गर्न पाइनेछैन।

(३) कार्यालयमा रहेको अभिलेख बिगान वा नष्ट गर्न वा भूसूचना प्रणाली वा भौगोलिक सूचना प्रणालीमा अनाधिकृत पहुँच गर्न पाइने छैन।

६४. दण्ड सजाय: (१) दफा ५२ को उपदफा (१) विपरीत कार्य गर्ने व्यक्तिलाई तोकिएको अधिकारीले रू १ लाखसम्म जरिवाना गर्न सक्नेछ।

(२) दफा ५२ को उपदफा (२) विपरीत कार्य गर्ने व्यक्तिलाई तोकिएको अधिकारीले कायम हुन आउने बिगो असुल उपर गरी २ लाखसम्म जरिवाना गर्न सक्नेछ।

परिच्छेद ७

भूमि सुधार तथा जग्गा प्रशासन सम्बन्धी व्यवस्था

६५. भूमि व्यवस्थापन कार्यालयको स्थापना र भूमि अभिलेख: (१) यस ऐन बमोजिम तयार भएको नक्सा, सेस्ताको अभिलेख अद्यावधिक तथा व्यवस्थापन गर्न, नापजाँच र जग्गा प्रशासनको कार्यको संयोजन गर्न, भूसूचना प्रणाली सञ्चालनमा सहजीकरण गर्न तथा भूमि व्यवस्थापनका कार्यक्रमलाई संयोजन गर्न प्रदेश सरकारले प्रत्येक जिल्लामा एक भूमि व्यवस्थापन कार्यालय स्थापना गर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको भूमि व्यवस्थापन कार्यालयले आफ्नो जिल्लाभित्रको सबै जग्गाको दर्ता अभिलेख, जिल्लाको स्थलरूप नक्सा, भूउपयोग नक्सा र नियन्त्रण विन्दुको अभिलेख, मोहीहरूको अभिलेख, हदबन्दीको अभिलेख लगायतका अन्य भौगोलिक सूचनासँग सम्बन्धित अभिलेख र सोको डिजिटल डाटा सम्बन्धित निकायको समन्वयमा अद्यावधिक गरी राख्नेछ।

(३) भूमिसुधार तथा मालपोत कार्यालय, मालपोत कार्यालय, नापी कार्यालय र विशेष नापी कार्यालयहरूबाट सम्पादन भई आएका काम कारबाही यो ऐन प्रारम्भ भए पश्चात भूमि व्यवस्थापन कार्यालयबाट हुनेछ।

(४) यो ऐन प्रारम्भ हुँदाको बखत प्रचलित नेपाल कानून बमोजिम भूमिसुधार तथा मालपोत कार्यालय, मालपोत कार्यालय, नापी कार्यालय र विशेष नापी कार्यालयहरूले प्रारम्भ गरी पूरा हुन बाँकी रहेका काम यो ऐन प्रारम्भ भएपछि महाशाखा वा तोकिएको निकाय र कार्यालयले गर्नेछन्।

(५) भूमि व्यवस्थापन कार्यालयले जिल्ला भित्रको सबै जग्गाको दर्ता अभिलेख खडा भएको नदेखिएमा त्यस्तो जग्गाको नाप जाँच गरी दर्ता अभिलेख खडा गर्न महाशाखा वा तोकिएको निकायलाई लेखी पठाउनुपर्नेछ।

(६) यस ऐन बमोजिम नाप जाँच गरी खडा गरेको नक्सा, क्षेत्रीय किताब तथा जग्गाधनी दर्ता सेस्ता जग्गा प्रशासन कार्यको लागि हस्तान्तरण भई आएमा त्यस्तो अभिलेख र सोको डिजिटल डाटा रुजु गरी कार्यालयले कार्यान्वयनमा ल्याउनुपर्नेछ।

(७) उपदफा (६) बमोजिम प्राप्त विवरण कार्यालयले निर्धारित भूसूचना प्रणालीमा प्रविष्टि गर्नुपर्नेछ।

(८) उपदफा (७) बमोजिमको विवरण भूसूचना प्रणालीमा प्रविष्टि गरेपछि कार्यालयले साविकको दर्ता सेस्ता खारेज गर्ने निर्णय गर्नुपर्नेछ।

(९) उपदफा (७) बमोजिम भूसूचना प्रणालीमा प्रविष्टि गरेपछि कार्यालयले सोही बमोजिम सेवा प्रवाहको लागि सम्बन्धित स्थानीय तहलाई जानकारी दिनुपर्नेछ।

(१०) उपदफा (९) बमोजिमको जानकारी स्थानीय तहलाई प्राप्त भएपछि जग्गा प्रशासनको कार्य सोही लगत बमोजिम गर्नुपर्नेछ।

६६. भूमि व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्य कार्यालयमा सार्ने: (१) यो ऐन जारी हुँदाको बखत प्रचलित नेपाल कानून बमोजिम भूमिसुधार अधिकारी, मालपोत अधिकृत र नापी अधिकृतले गर्ने गरी तोकिएको कार्य यो ऐन प्रारम्भ भए पश्चात भूमि व्यवस्थापन अधिकृतले गर्नेछ।

६७. नक्सा सुधार, अभिलेख संशोधन गर्ने: (१) कुनै जग्गाधनीको नाम, थर, वतन, उमेर, तीनपुस्ते, जग्गाको कित्ता नम्बर, क्षेत्रफल, किसिम फरक पर्न गएमा वा दोहोरो दर्ता हुन गएकोमा कार्यालयले आवश्यक जाँचबुझ गरी सो कुरा सच्याई दर्ता कायम गर्न सक्नेछ।

(२) अभिलेखमा दोहोरो सेस्ता फेला परेमा कार्यालय आफैँले आवश्यक छानबिन गरी बदर गर्नुपर्ने सेस्ता बदर गरी कुनै कित्ताको एकमात्र सेस्ता कायम गर्नुपर्नेछ।

(३) कुनै नक्सा तथा डाटाबेस संशोधन गर्न स्थानीय तहको किटानी सिफारिस आवश्यक हुनेछ।

(४) यस दफा बमोजिमको नक्सा सुधार, अभिलेख संशोधन तथा दोहोरो सेस्ता बदरको आधार र कारण सहित निर्णय गर्ने अधिकार कार्यालयको प्रमुख वा कायममुकायम प्रमुखलाई मात्र हुनेछ।

(५) उपदफा (३) बमोजिमको अधिकार प्रत्यायोजन गर्न पाइने छैन।

(६) यस दफा बमोजिम कार्यालय प्रमुखबाट भएको निर्णयमा चित्त नबुझाउने व्यक्तिले निर्णय भएको मितिले ३५ दिनभित्र सम्बन्धित उच्च अदालतमा पुनरावेदन गर्नुपर्नेछ।

(७) नक्सा सुधार तथा अभिलेख संशोधन सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

६८. मौजुदा नक्सा तथा दर्ता सेस्ता भिडाई जग्गा दर्ता सम्बन्धी व्यवस्था: (१) यो ऐन जारी हुनुभन्दा अगाडि प्रचलित कानून बमोजिम पुनः नाप जाँच सम्पन्न भएको स्थानमा कुनै जग्गा साविक बमोजिम दर्ता हुन बाँकी रहेछ भने

कार्यालयले जग्गा दर्ता गर्दा साविकको नक्सा सेस्ता भिडाई हाल दर्ताको प्रमाण सङ्केत महलमा साविक दर्ताको स्रोतको विवरण खुलाई दर्ता गर्नुपर्नेछ।

(२) यस दफा बमोजिम पुनः नापीमा साविक बमोजिम दर्ता हुन बाँकी जग्गा दर्ता गर्दा कार्यालयले देहाय बमोजिम गर्नुपर्नेछः

(क) पुनः नापीमा दर्ता हुन बाँकी रहेको जग्गाको चौहद्दी साविक नापीको कित्ताको चौहद्दी, क्षेत्रफल र आकारसँग भिडेमा एकपटक स्थलगत निरीक्षण गरी जग्गा दर्ता गर्ने,

(ख) साविक नापीको दर्ता सेस्तामा रहेको त्रुटि तथा अन्य कुनै बेहोराले हालको नापी नक्सामा आकार प्रकार फरक परेको वा ठाउँसारी भोगचलन रहेको भए दर्ताको निर्णय गर्ने अधिकारीले स्थलगत स्थिति मूल्याङ्कन गरी प्रभावित हुन सक्ने जग्गाधनी, सँधियार बुझ्नु पर्ने भए बुझी आधार र कारण सहित साविकदेखिको सरकारी सार्वजनिक जग्गाको अवस्थितिलाई कुनै असर नपर्ने गरी जग्गा दर्ताको निर्णय गर्ने,

(ग) पुनः नापी हुँदाको बखत साविक बमोजिमको कित्ता नछुट्टाई बलकमा नापनक्सा भएकोमा साविकभन्दा क्षेत्रफल घटी बढी भई हालसाविक दर्ता स्थलगत वस्तुस्थितिको आधारमा आवश्यक निर्णय गरी साविकदेखिको सरकारी सार्वजनिक जग्गाको अवस्थितिलाई कुनै असर नपर्ने अवस्थामा भोगचलन बमोजिम वा जग्गाधनीको सहमति बमोजिम वा क्षेत्रफलको समानुपातिक वितरण जे गर्नुपर्ने हो सो गरी जग्गा दर्ता गर्ने,

(घ) पुनः नापी हुँदाको बखत कसैले साविकको सरकारी, सार्वजनिक र गुठी जग्गा अतिक्रमण गरी भोगचलन गरेको आधारमा त्यस्तो जग्गा व्यक्ति विशेषको नाममा दर्ता नगरी त्यस्तो जग्गा सरकारी, सार्वजनिक र गुठी जग्गाको रूपमा दर्ता गर्नुपर्ने।

(३) यस दफा बमोजिमको नक्सा सुधार, अभिलेख संशोधनको आधार र कारण सहित निर्णय गर्ने अधिकार कार्यालयको प्रमुख वा कायममुकायम प्रमुखलाई मात्र हुनेछ,

(४) उपदफा (३) बमोजिमको अधिकार प्रत्यायोजन गर्न पाइने छैन,

(५) यस दफा बमोजिम कार्यालय प्रमुखबाट भएको निर्णयमा चित्त नबुझाउने व्यक्तिले निर्णय भएको मितिले ३५ दिनभित्र सम्बन्धित उच्च अदालतमा पुनरावेदन गर्नुपर्नेछ।

(६) मौजुदा नक्सा तथा दर्ता सेस्ता भिडाई जग्गा दर्ता सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

६९. कित्ता एकिकरण सम्बन्धी व्यवस्था: (१) जग्गाधनीले आफ्नो स्वामित्वमा रहेको एक आपसमा सिमाना जोडिएका दुई वा दुई भन्दा बढी कित्ताहरूलाई एकिकरण गरी एउटै कित्ता कायम गर्न निवेदन दिएमा कार्यालयले दुई वा दुई भन्दा बढी कित्ताहरूलाई कित्ता एकीकरण गर्न सक्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम कित्ता एकिकरण गर्दा एउटै भूउपयोग क्षेत्रमा वर्गीकरण भएको कित्ताहरू मात्र एकिकरण गर्नुपर्नेछ।

(३) कित्ताको एकिकरण सम्बन्धी मापदण्ड र एकिकरण कित्ताको नक्साङ्कन सम्बन्धी व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

(४) यस दफा बमोजिम कित्ता एकिकरण गर्दा प्राविधिकको स्थलगत फिल्ड प्रतिवेदन अनिवार्य हुनेछ।

(५) कित्ता एकिकरण वापत प्रति १०० वर्ग मिटरको लागि रु १ हजार दस्तुर लाग्नेछ।

(६) कित्ता एकिकरणको निर्णय कार्यालय प्रमुखबाट गर्नुपर्नेछ। कित्ता एकिकरण गर्ने अधिकार प्रत्यायोजन गर्न पाइने छैन।

(७) कित्ता एकिकरण गर्दा साविकको कित्ता नम्बरहरू बदर गरी नयाँ कित्ता नम्बर दिनु पर्नेछ।

(८) जग्गा एकिकरण आयोजना प्रयोजनको लागि अस्थायी कित्ता एकिकरण गर्न सकिनेछ।

(९) कित्ता एकिकरण सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

७०. क्षेत्रफल पुनः संगणना सम्बन्धी व्यवस्था: (१) कुनै जग्गा धनीले आफ्नो स्वामित्वमा रहेको कित्ता जग्गाको क्षेत्रफल नक्सामा भन्दा प्राविधिक त्रुटिको कारणले सेस्तामा फरक पर्न गएको भनी पुनः संगणना गरी यकिन गर्नका लागि निवेदन दिएमा पुनः संगणना मार्फत कित्ताको क्षेत्रफल यकिन गरी घटी बढी भएकोमा कार्यालयले संशोधन गर्नुपर्नेछ।

(२) यस दफामा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि लिखत अनुसार कित्ताकाटबाट कायम भई निःसर्ग भएका कित्ताको क्षेत्रफल पुनः संगणनाको लागि निवेदन गर्न पाइने छैन।

(३) उपदफा (१) बमोजिम कित्ताको क्षेत्रफल पुनः संगणना मार्फत क्षेत्रफल यकिन गर्दा फिल्डमा जग्गा र क्षेत्रफल वस्तुस्थिति नक्सा सँग मिल्ने नमिल्ने सम्बन्धमा प्राविधिकको स्थलगत प्रतिवेदन अनिवार्य हुनेछ।

(४) यस दफा बमोजिम कित्ताको क्षेत्रफल पुनः संगणना मार्फत क्षेत्रफल यकिन गर्दा नक्सा र भोग नमिलेको वा क्षेत्रफलको फरक छुट फरक सीमा भित्रको रहेकोमा सेस्तामा क्षेत्रफल संशोधन गरिने छैन।

(५) क्षेत्रफल पुनः संगणना निर्णय कार्यालय प्रमुखबाट हुनु पर्नेछ। क्षेत्रफल पुनः संगणना गर्ने अधिकार प्रत्यायोजन गर्न पाइने छैन।

(६) यस दफा बमोजिम कित्ताको क्षेत्रफल पुनः संगणना भई क्षेत्रफल संशोधन भएकोमा नापी भएको मितिदेखिको छुट क्षेत्रफलको भूमिकर दाखिला गर्नुपर्नेछ।

(७) क्षेत्रफल पुनः संगणना सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

७१. स्थानीय तह मार्फत निवेदन दिन, दस्तुर बुझाउन र स्थलगत प्राविधिक प्रतिवेदन पेश गर्न सकिने:

(१) यस ऐनको दफा ६८, ६९ र ७० को प्रयोजनको लागि सम्बन्धित स्थानीय तहमा निवेदन दिन र तोकिएको दस्तुर बुझाउन सकिनेछ।

(२) उप दफा (१) बमोजिम निवेदनको साथ प्राविधिक प्रतिवेदन आवश्यक पर्ने रहेछ भने सम्बन्धित स्थानीय तहमा कार्यरत सम्बन्धित विषयका प्राविधिक खटाई फिल्ड प्रतिवेदन तयार गरी सम्बन्धित कार्यालयमा पठाउन सकिनेछ।

(३) यस दफा बमोजिम स्थानीय तहमा संकलन भएको दस्तुर प्रदेश सरकारले तोके बमोजिम बाँडफाँड वा दाखिला गर्नुपर्नेछ।

(४) यस दफा बमोजिम परेको निवेदन सम्बन्धित कार्यालयमा पठाउन स्थानीय तहले विद्युतीय प्रणालीको प्रयोग गर्न सक्नेछ।

(५) यस दफा बमोजिम कार्य सम्पादन भएको बेहोराको जानकारी वा प्रमाणपत्र वा अन्य कुनै अभिलेख सम्बन्धित कार्यालयबाट स्थानीय तहमा अनलाइन प्रणाली मार्फत पठाईनेछ र स्थानीय तहले सो बेहोरा मुद्रण गरी सम्बन्धित सेवाग्राहीलाई उपलब्ध गराउनेछ।

७२. रजिष्ट्रेशन, नामसारी, दाखिल खारेज, रोक्का फुकुवा र लगत कट्टा सम्बन्धी व्यवस्था: (१) प्रचलित कानून बमोजिम लिखतको रजिष्ट्रेशन, नामसारी, र दाखिल खारेज गर्ने काम स्थानीय तहबाट हुनेछ।

(२) लगत कट्टा प्रयोजनको लागि स्थानीय तहले स्थलगत नाँप जाँच गरी लगतकट्टा हुनु पर्ने क्षेत्रफल समेत एकिकन गरी स्थानीय तहको निर्णय सहित प्रस्तावित नक्सा बमोजिम लगतकट्टा गर्न कार्यालयमा लेखि पठाउनु पर्नेछ।

(३) स्थानीय तहबाट लिखतको रजिष्ट्रेशन, नामसारी, दाखिल खारेज र लगत कट्टा गर्ने काम कम्तिमा अधिकृतस्तरको कर्मचारीबाट स्वीकृत गराउनु पर्ने छ।

(४) लिखतको रजिष्ट्रेशन, नामसारी, दाखिल खारेज र लगत कट्टा गर्ने काम यस ऐन वा अन्य प्रचलित कानूनको अधीन रही गर्नुपर्नेछ।

(५) लिखतको रजिष्ट्रेशन, नामसारी, दाखिल खारेज र लगत कट्टा गर्ने सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

७३. राजस्व तथा दस्तुर सम्बन्धी व्यवस्था: (१) रजिष्ट्रेशन हुने लिखतमा थैली अंक कायम गर्दा यस ऐन बमोजिम तय भएको न्यूनतम मूल्याङ्कन भन्दा कम हुने छैन।

(२) लिखतको रजिष्ट्रेशन, नामसारी, दाखिल खारेज र लगत कट्टा गर्ने काम सम्बन्धी दस्तुर र शुल्क प्रदेश कानून बमोजिम हुनेछ।

(३) उपदफा (२) बमोजिमको राजस्वको बाँडफाँड प्रचलित कानून बमोजिम हुनेछ।

(४) भूमिकर निर्धारण गर्ने र असुल गर्ने अधिकार सम्बन्धित स्थानीय तहलाई हुनेछ।

७४. घर जग्गा रोक्का फुकुवा: (१) अदालत वा अन्य अधिकार प्राप्त निकायबाट घर जग्गा रोक्का राख लेखी आएमा स्थानीय तहले त्यस्तो घर जग्गा रोक्का राख्नु पर्नेछ।

(२) प्रचलित कानून बमोजिम कुनै अड्डा, अदालत वा सरकारी कार्यालयबाट कुनै घर जग्गा रोक्का राख वा त्यस्तो रोक्का राखिएको घर जग्गा फुकुवा गर्न लेखी आएमा स्थानीय तहले लेखी आए बमोजिम त्यस्तो घर जग्गा रोक्का वा फुकुवा गरिदिनुपर्छ।

(३) प्रचलित कानून बमोजिम स्थापित कुनै बैङ्क, वित्तीय संस्था वा स्थानीय तहले आफ्नो आर्थिक कारोबारको सिलसिलामा कुनै घर जग्गा रोक्का राख्न वा त्यस्तो रोक्का राखिएको घर जग्गा फुकुवा गर्न लेखी पठाएमा स्थानीय तहले स्थानीय कानून बमोजिम त्यस्तो घर जग्गा रोक्का वा फुकुवा गर्नुपर्नेछ।

७५. नापी नक्सा अद्यावधिक तथा सेवा सूचना उपलब्ध गराउने: (१) जग्गाको कित्ताकाट, हालसाविक, फिल्ड रेखाङ्कन, कित्ता एकिकरण, क्षेत्रफल पुनः संगणना जस्ता कार्यहरु यस ऐन बमोजिम सम्बन्धित स्थानीय तहबाट हुनेछन्।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि, स्थानीय तहले क्षेत्रफल पुनः सङ्गणना गर्दा आवश्यकता अनुसार नक्सा, अभिलेख र फिल्डको स्थलगत अवस्थासमेत बुझी स्वीकृति र नक्सा तथा डाटा अद्यावधिक गर्न कार्यालयमा पठाउनुपर्नेछ।

(३) प्रत्येक स्थानीय तहले आफ्नो क्षेत्र भित्रको जग्गाको फिल्ड रेखाङ्कन, नक्सा प्रिन्ट, फिडबुक उतार, प्लट रजिष्टर उतार जस्ता सेवा सूचना उपलब्ध गराउनेछन्।

(४) उपदफा (१) र (३) बमोजिमको सेवा सूचना उपलब्ध गराउँदा स्थानीय तहले शुल्क निर्धारण गर्न सक्नेछ।

(५) यस दफा बमोजिम प्राप्त राजस्वको २० प्रतिशतले हुन आउने रकम प्रदेश सञ्चित कोषमा जम्मा गर्नुपर्नेछ।

(६) स्थानीय तहबाट लगतकट्टा गर्न निर्णय सहित प्रस्तावित नक्सा कार्यालयमा प्राप्त भएमा कार्यालयले आवश्यक छानविन गरी लगतकट्टा गरी नक्सा, सेस्ता र डाटावेशमा अद्यावधिक गरिदिनु पर्नेछ।

(७) नापी नक्सा अद्यावधिक सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

७६. कित्ताकाट गर्ने सम्बन्धी व्यवस्था: (१) प्रचलित व्यवस्था बमोजिम कुनै कित्ता जग्गाको राजिनामा, बकसपत्र, अंशबण्डा, नामसारी, अदालती फैसला, अधिग्रहण, मोही बाँडफाँट लगायतका लिखतबाट जग्गाको स्वामित्वमा आंशिक रूपमा परिवर्तन हुन गएमा कित्ताको खण्डिकरण गर्न सकिनेछ।

(२) कित्ताकाट गर्दा जग्गाको सेस्ता, न.पा./गा.पा., सिट नम्बर, वडा नं., कित्ताकाट गर्नुपर्ने कित्ता नम्बर, क्षेत्रफल, कित्ताकाट हुनुपर्ने क्षेत्रफल र तर्फ, लिनेदिनेको विवरण स्पष्ट रूपमा खुलेको लिखतबमोजिम प्रचलित कानूनको मापदण्डको अधीनमा रही कित्ताकाट गर्नुपर्नेछ।

(३) कित्ताकाट गर्दा कित्ताकाट गर्ने कर्मचारीले फिल्ड निरीक्षण समेत गरी लिखत बमोजिम क्षेत्रफल र तर्फ छुट्याई नक्सामा कित्ताकाट गर्नुपर्नेछ।

(४) उपदफा (३) बमोजिम कित्ताकाट गर्ने क्रममा फिल्ड निरीक्षण गर्दा लिखत र फिल्डको बेहोरा फरक पर्न गएमा कित्ताकाट नगरी त्यस्तो लिखत फिर्ता गरिदिनु पर्छ।

(५) कित्ताकाट गर्नुपर्ने कित्तामा सार्वजनिक उपयोगमा रहेको सडक, बाटो, कुलो, नहर लगायतका संरचना निर्माण भइसकेको तर सो बेहोरा नक्सामा अद्यावधिक नरहेको भए यस ऐन बमोजिम लगतकट्टा भए पश्चात मात्र कित्ताकाट गर्नुपर्नेछ।

(६) अधिग्रहण प्रयोजनार्थ कित्ताकाट गर्दा सम्बन्धित निकायले उपलब्ध गराएको विवरण स्थलगत रूपमा नापजाँच गरी गर्नुपर्नेछ।

(७) लगतकट्टा प्रयोजनको लागि कित्ताकाट गर्दा यस ऐनमा भएको लगतकट्टा सम्बन्धी व्यवस्था बमोजिम गर्नुपर्नेछ।

(८) यस ऐन र यस ऐन बमोजिम बन्ने नियमावलीको अधीनमा रही कित्ताकाट सम्बन्धी अन्य व्यवस्था स्थानीय तहले निर्धारण गरेको कार्यविधि बमोजिम हुनेछ।

७७. हक सफा गर्न सक्ने: (१) कानून बमोजिम लेनदेन व्यवहार गरी हक हस्तान्तरण गरिएको अचल सम्पत्ति प्रचलित कानूनले तोकेको म्याद भित्र आफ्नो हक कायम गराउन हक पुग्ने व्यक्तिले लिखतको थैली मूल्य र लिखत पारित गर्दा लाग्ने दस्तुर समेत व्यहोर्ने गरी आफ्नो नाममा कायम गराउने वा बन्धकी राखिएको सम्पत्ति ऋण चुक्ता गरी हक सफा गर्न कार्यालयमा निवेदन दिन सक्नेछ।

(२) यस दफा बमोजिम अचल सम्पत्ति हकसफा गर्न निवेदन दिन पाउने व्यक्ति र दरखास्त दिनु पर्ने हद म्याद तोकिए बमोजिम हुनेछ।

(३) हक सफा सम्बन्धी विषयको निर्णय कार्यालय प्रमुखले निर्णय पर्चाबाट गर्नुपर्नेछ। हक सफा गरिदिने अधिकार प्रत्यायोजन हुनेछैन।

(४) हक सफा सम्बन्धी कार्यालयको निर्णय उपर उच्च अदालतमा पुनरावेदन लाग्ने छ। निखनी लिन पाउने वा नपाउने निर्णय गर्दा उच्च अदालतमा पुनरावेदन गर्न जानु भनी उल्लेख गर्नुपर्नेछ।

तर निखनाई दिनुपर्ने व्यक्ति प्रत्युत्तर नफिराई म्याद गुजारी बसेकोमा पुनरावेदनको म्याद दिन पर्नेछैन।

७८. अन्य लिखत पारित गर्ने: कार्यालयले प्रचलित कानून बमोजिम पारित गर्नुपर्ने रीतपूर्वकको लिखत पारित गर्नुपर्नेछ।

७९. गुठी दर्ता गर्न सक्ने: कसैले प्रचलित कानून बमोजिम गुठी दर्ता गर्न आएमा कार्यालयले त्यस्तो गुठी दर्ता गरिदिन सक्नेछ।

८०. प्रचलित कानूनले तोकेको काम गर्ने: प्रचलित कानून बमोजिम मालपोत कार्यालय वा माल अड्डा वा नापी कार्यालय वा नापी गोश्वराले गर्ने गरी तोकिएका कार्यहरू सोही कानूनको अधीनमा रही कार्यालयले गर्नेछ।

८१. हदबन्दी भन्दा बढीको जग्गाको प्राप्ति र व्यवस्थापन: प्रचलित कानून बमोजिम हदबन्दी भन्दा बढीको जग्गाको प्राप्ति गर्ने, सो को लगत राख्ने र हदबन्दी भन्दा बढीको जग्गाको व्यवस्थापन संघीय कानून बमोजिम हुनेछ।

८२. जग्गाधनी र मोहीलाई जग्गा बाँडफाँट गर्न सक्ने: संघीय कानून बमोजिम जग्गाधनी र मोही बीच जग्गा बाँडफाँटको अधिकार प्रत्यायोजित भई आए बमोजिम सोही कानूनको अधीनमा रही कार्यालयले जग्गाधनी र मोही बीच जग्गा बाँडफाँट गर्न सक्नेछ।

८३. सेवा प्रवाह पारदर्शी हुनुपर्ने: (१) जग्गा प्रशासन सम्बन्धी सेवा प्रवाहलाई पारदर्शी बनाउन कार्यालय र स्थानीय तहले तोकिए बमोजिमको पालो प्रणाली र फाइल ट्र्याकिङ प्रणाली लगायत प्रयोगमा ल्याउनु पर्नेछ।

८४. दण्ड सजाय: (१) दफा ८३ बमोजिमको प्रणाली व्यवस्थित नगरेको कारण सेवा प्रवाहमा अनियमितता भएको देखिएमा सम्बन्धित कर्मचारीलाई प्रचलित कानून बमोजिम विभागीय कारबाही हुनेछ।

(२) यस परिच्छेद बमोजिमको जग्गा प्रशासन सम्बन्धी कार्यमा अरूलाई दुःख दिने नियतले झुटा उजुरी दिने, तोकिएको समयमा उपस्थित नहुने व्यक्तिलाई तोकिएको अधिकारीले रु १० हजार सम्म जरिवाना गर्न सक्नेछ।

परिच्छेद ८

भूउपयोग सम्बन्धी व्यवस्था

८५. भूउपयोग क्षेत्र वर्गीकरण गर्ने: (१) भूउपयोग क्षेत्र वर्गीकरण, भू उपयोग परिवर्तन र भूउपयोग कार्यक्रम कार्यान्वयन सम्बन्धी व्यवस्था संघीय कानूनले तोके बमोजिम हुनेछ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि संघीय कानून बमोजिम वर्गीकरण गरिएका क्षेत्रहरू बाहेक अन्य कुनै भूउपयोग वर्गीकरण गर्न आवश्यक देखिएमा मन्त्रालयले प्रादेशिक भूउपयोग परिषद्को सिफारिसमा थप भूउपयोग वर्गीकरणका क्षेत्रहरू समावेश गर्न संघीय भूउपयोग परिषद्मा लेखी पठाउनेछ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम भूउपयोग वर्गीकरणका क्षेत्रहरू समावेश गर्न संघीय भूउपयोग परिषदबाट सहमति प्राप्त भएमा प्रदेश राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी मन्त्रालयले भूउपयोगका थप क्षेत्रहरू तोक्न सक्नेछ।

८६. भूउपयोग कार्यक्रम कार्यान्वयन र भूउपयोग परिवर्तनमा सहजीकरण गर्ने: (१) नेपाल सरकारले संघीय कानून बमोजिम भूउपयोग कार्यक्रम लागू हुने स्थानीय तह तोकिएपछि प्रदेश भूउपयोग परिषदले संघीय कानूनले तोके बमोजिमको कार्य अगाडी बढाउनेछ।

(२) भूउपयोग कार्यक्रम लागू भएका स्थानीय तहले भूउपयोग क्षेत्र वर्गीकरण गरिसकेपछि सोको विवरण प्रदेश भूउपयोग परिषद्मा पठाउनुपर्नेछ।

(३) अन्तर स्थानीय तहको भूउपयोग सम्बन्धी विवाद देखिएमा सो को समाधान गर्न प्रदेश भू उपयोग परिषदले आवश्यक मापदण्ड र प्रक्रिया निर्धारण गर्न सक्नेछ।

(४) संघीय कानून बमोजिम भू उपयोग वर्गीकरण परिवर्तनको लागि प्रतिवेदन पेश गर्न प्रदेश भू उपयोग परिषदले गठन गर्ने प्राविधिक समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार तथा पदाधिकारीको सेवा शर्त समिति गठन गर्दाको बखत तोकिए बमोजिम हुनेछ।

(५) प्रदेश भूउपयोग परिषदले भूउपयोग कार्यक्रम कार्यान्वयन सम्बन्धमा स्थानीय तहले गरेको कार्यको अनुगमन गरी पृष्ठपोषण उपलब्ध गराउनु पर्नेछ।

(६) प्रदेश भूउपयोग परिषदको काम, कर्तव्य र अधिकार संघीय कानून बमोजिम हुनेछ।

(७) प्रदेश सरकारले भूउपयोग सम्बन्धी विषयमा प्रदेश भूउपयोग परिषदलाई थप जिम्मेवारी तोक्न सक्नेछ।

८७. प्रदेश भूउपयोग परिषदका सदस्यहरूको सेवा शर्त र सुविधा: (१) संघीय कानून बमोजिम गठित प्रदेश भूउपयोग परिषदमा प्रदेश सरकारबाट भूउपयोग सम्बन्धी विज्ञ सदस्यमा मनोनित हुन कृषि, शहरी तथा ग्रामिण विकास, जग्गा प्रशासन, भू सूचना प्रविधि, भूगोल, प्राकृतिक स्रोत व्यवस्थापन, भूगर्भ शास्त्रमा कम्तिमा स्नातक गरी सोही क्षेत्रमा कम्तिमा दश वर्ष अनुभव भएको व्यक्ति हुनु पर्नेछ।

(२) प्रदेश भूउपयोग परिषदमा प्रदेश सरकारबाट भूउपयोग सम्बन्धी विज्ञ सदस्यले प्रदेश सरकारले तोके बमोजिमको बैठक भत्ता र भ्रमण खर्च प्राप्त गर्नेछन्।

८८. प्रदेश स्तरिय भूउपयोग योजना तर्जुमा सम्बन्धी व्यवस्था: (१) मन्त्रालयले प्रादेशिक भू उपयोग योजना तयार गर्नु अघि भूमिको वस्तुस्थिति, जनसंख्या बृद्धिदर तथा आवासको आवश्यकता, आर्थिक विकास तथा पूर्वाधार निर्माणको लागि भूमिको मागमा हुने बृद्धि लगायतका विषयमा अध्ययन गरी दीर्घकालीन भूउपयोग योजनाको आधारपत्र तयार गर्नुपर्नेछ।

(२) मन्त्रालयले आफ्नो प्रदेश अन्तर्गतको आर्थिक, सामाजिक र पूर्वाधार विकास लगायतका विषय समेतको आधारमा प्रादेशिक भू उपयोग योजना तयार गर्नुपर्नेछ।

(३) उपदफा (२) बमोजिमको प्रदेश स्तरीय भूउपयोग योजना संघीय भूउपयोग योजनाको प्रतिकूल नहुने गरी प्रादेशिक भूउपयोग परिषदबाट स्वीकृत गराई लागू गर्नुपर्नेछ।

(४) प्रदेश स्तरिय भूउपयोग योजना तयार गर्दा देहायका विषयहरू समेटिने गरी गर्नुपर्नेछ।

(क) सिंचाई सुविधा भएका मुख्य कृषि क्षेत्रहरू,

(ख) प्रमुख औद्योगिक क्षेत्रहरू,

(ग) प्रमुख राजमार्गहरू,

(घ) प्रमुख आर्थिक क्षेत्रहरू,

(ङ) ठुला पूर्वाधार विकासका संभावित स्थानहरू,

(च) प्रमुख व्यवसायिक केन्द्रहरू,

(छ) प्रस्तावित आयोजनाहरू,

(ज) जोखिम संवेदनशील क्षेत्रहरू।

८९. जग्गाको खण्डीकरण नियमन: (१) उत्पादन मूलक कृषि भूमि लाई संरक्षण गर्न, खाद्य सुरक्षा सुनिश्चित गर्न, व्यवस्थित र सुरक्षित बसोवास तथा आवासिय क्षेत्र निर्माण गर्न, दिगोपना सहितको आर्थिक विकास तथा पूर्वाधार निर्माणको लागि प्रदेश सरकारले जग्गाको खण्डीकरण गर्ने कार्यलाई नियमन गर्न सक्नेछ।

(२) जग्गाको खण्डीकरण नियमन गर्न प्रचलित कानून बमोजिम किताकाट गर्दा देहाय बमोजिम मात्र गर्नुपर्नेछ।

- (क) प्रचलित कानून बमोजिमको भूउपयोग क्षेत्रमा वर्गीकरण नभएको जग्गा कुनै पनि बेहोराले कित्ताकाट नहुने गरी,
- (ख) नेपाल सरकारको निर्णय बेगर सरकारी, सार्वजनिक र सामुदायिक जग्गाको कित्ताकाट नहुने गरी,
- (ग) अदालतको फैसला, अंशबण्डा, मोही बाँडफाँट र लगतकट्टा प्रयोजनको लागि जुन सुकै क्षेत्रमा वर्गीकरण भएको भएतापनि ठहरे बमोजिमको क्षेत्रफल कायम हुने गरी,
- (घ) आवासीय र व्यवसायिक क्षेत्रमा वर्गीकृत जग्गामा सम्बन्धित स्थानीय तहले तोकेको बाटोको मापदण्ड कायम हुने सुनिश्चितता सहित कायम हुने र बाँकी रहने कित्ताको क्षेत्रफल कम्तिमा ८० वर्गमिटर हुने गरी,
- (ङ) आवासीय, व्यवसायिक र औद्योगिक क्षेत्रमा वर्गीकृत जग्गाको हकमा नक्सा तथा जमिनमा बाटोको निकास हुने गरी,
- (च) कृषि क्षेत्रमा वर्गीकृत जग्गाको हकमा कायम हुने र बाँकी रहने कित्ताको क्षेत्रफल ५०० वर्ग मिटर भन्दा कम नहुने गरी,
- (छ) अन्य वर्गीकृत क्षेत्रमा वर्गीकृत जग्गा हकमा सम्बन्धित स्थानीय तहले निर्धारण गरेको मापदण्ड बमोजिम हुने गरी।

(३) कृषि, आवासीय र व्यवसायिक क्षेत्रमा वर्गीकृत जग्गाको हकमा उपदफा (२) बमोजिमको मापदण्ड भन्दा कम नहुने गरी सम्बन्धित स्थानीय तहले थप मापदण्ड निर्धारण गर्न सक्नेछन्।

(४) यस दफामा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि प्रचलित कानून बमोजिम नयाँ नापजाँच गरी कित्ता कायम गर्दा, भूमिहीन सुकुम्बासीलाई जग्गा उपलब्ध गराउँदा, अव्यवस्थित बसोबासीको व्यवस्थापन गर्दा, चक्लाबन्दी वा जग्गा विकास सम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालन गर्दा जुनसुकै क्षेत्रमा वर्गीकृत जग्गाको जतिसुकै क्षेत्रफल कित्ताकाट गर्न बाधा पर्ने छैन।

(५) जग्गा विकास गर्दा जग्गाको न्यूनतम क्षेत्रफल, जग्गाको मोहडा, बाटोको चौडाई, खुला क्षेत्रको क्षेत्रफल लगायतका मापदण्ड प्रदेश सरकारको शहरी विकास हेर्ने मन्त्रालयले तोके बमोजिम हुनेछ।

(६) जग्गाको खण्डीकरण सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

९०. चक्लाबन्दी गर्न सकिने: (१) कृषि योग्य जग्गाको उत्पादकत्व वृद्धि गरी उत्पादन बढाउन कृषि क्षेत्रमा वर्गीकृत जग्गाको यस दफाको अधीनमा रही प्रदेश सरकारले चक्लाबन्दी कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सक्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम चक्लाबन्दी कार्यक्रम लागु गर्न ५१ प्रतिशत जग्गाधनीले मन्जुर गरेमा प्रदेश सरकारले चारकिल्ला तोक्यो चक्लाबन्दी कार्यक्रम सञ्चालन गर्न चक्लाबन्दी क्षेत्र तोक्न सक्नेछ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम चक्लाबन्दी क्षेत्र तोकिएको स्थानमा चक्लाबन्दी कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्दा साविक कित्ताहरूको चक्ला स्थायी रूपमा मिलाउन गरी वा साविकको कित्ताको आकार, क्षेत्रफल, हक, स्वामित्वमा कुनै असर नगरी अस्थायी रूपमा चक्ला बनाई गर्न सकिनेछ।

(४) यस ऐनको अधीनमा रही चक्लाबन्दी कार्यक्रम सञ्चालन गर्न कुनै व्यक्ति वा संस्थाले निवेदन गरेमा तोकिएको शर्तको अधीनमा रही चक्लाबन्दी गर्न मन्त्रालयले स्वीकृति दिन सक्नेछ।

(५) यस दफा बमोजिम चक्लाबन्दी कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सट्टापट्टा मार्फत स्थायी रूपमा कित्ताको चक्ला मिलाउने प्रयोजनको लागि सट्टापट्टाको लिखत पारित गर्दा लाग्ने दस्तुर प्रदेश सरकारले छुट दिन सक्नेछ।

(६) यस दफा बमोजिम चक्लाबन्दी कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्न मन्त्रालयले आवश्यक मापदण्ड तोक्न सक्नेछ।

(७) चक्लाबन्दी कार्यक्रम कार्यान्वयन हुने क्षेत्रमा आपसी सहमतिमा वा जग्गाधनीको जग्गाको क्षेत्रफलको आधारमा समानुपातिक लाभ र लागतका आधारमा सहभागी हुनुपर्नेछ।

(८) चक्लाबन्दी सम्बन्धी कार्यक्रम कार्यान्वयन सरोकारवालाको सहभागितामा गठन हुने व्यवस्थापन समिति मार्फत हुनेछ।

(९) यस ऐनको अधीनमा रही स्थानीय तहले चक्लाबन्दी सम्बन्धी कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्न सक्नेछन्।

(१०) चक्लाबन्दी सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

९१. चक्लाबन्दीलाई प्रोत्साहन गर्नुपर्ने: (१) दफा ९१ बमोजिम चक्लाबन्दी कार्यक्रमको लागि गह्रा सुधार, लेभलिङ तथा सिंचाई लगायतका पूर्वाधार विकास मार्फत प्रदेश सरकार र स्थानीय तहका निकायले प्रोत्साहनका कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्नेछ।

(२) यस ऐन बमोजिम चक्लाबन्दी कार्यक्रममार्फत खेती भएको जग्गाका जग्गाधनीलाई मल, बीउ, जैविक तथा अन्य विषादी, कृषि औजार र प्राविधिक सहयोग सहूलियतका रूपमा उपलब्ध गराउनुका साथै उत्पादनको बजारीकरणमा प्रदेश सरकार र स्थानीय तहका निकायहरूले आवश्यक सहजीकरण गरिदिनुपर्नेछ।

९२. सामूहिक वा सहकारी खेती गर्न सकिने: (१) जग्गाको बाँझोपन तथा खण्डीकरणबाट सृजित समस्याको निराकरण र साना तथा सीमान्तकृत कृषकहरूको आयस्रोत एवं जीवनस्तर अभिवृद्धि गर्न सामूहिक वा सहकारी खेती वा पशुपंक्षीपालन गर्न सकिने छ।

(२) सामूहिक वा सहकारी खेती भूउपयोग प्रचलित कानून बमोजिम स्थापित भूमि बैंक वा चक्लाबन्दी वा जग्गाधनीहरूको आपसी सहमति र समझदारीबाट कार्यान्वयनमा ल्याउन सकिनेछ।

(३) सामूहिक वा सहकारी खेती वा पशुपंक्षीपालन कार्यक्रम कार्यान्वयनको लागि कृषि उत्पादनका लागि मन्त्रालयले विशिष्टीकृत क्षेत्रहरू निर्माण गर्न सक्नेछ।

(४) यस दफा बमोजिमको सामूहिक वा सहकारी खेती वा पशुपंक्षीपालनलाई लक्षित गरी प्रोत्साहनका कार्यक्रम सरोकारवाला सरकारी निकायले आफ्नो वार्षिक कार्यक्रममा अनिवार्य रूपले समावेश गर्नुपर्नेछ।

(५) यस दफा बमोजिमको सामूहिक र सहकारी खेती वा पशुपंक्षीपालनलाई कृषि पर्यटनसँग समेत आबद्ध गर्न सकिनेछ।

(६) सामूहिक वा सहकारी खेती वा पशुपंक्षीपालन गर्ने कार्यको लागि आवश्यक बिउ र नक्ष प्रदेश सरकारले सहूलियत पूर्ण तवरबाट उपलब्ध गराउनुपर्नेछ।

(७) सामूहिक वा सहकारी खेती वा पशुपंक्षीपालनबाट उत्पादित कृषि तथा पशुजन्य उपजको बजारको सुनिश्चितता सम्बन्धित स्थानीय तहले गर्नुपर्नेछ।

(८) सामूहिक वा सहकारी खेती वा पशुपंक्षीपालन गर्न चाहनेलाई प्रदेश सरकार र स्थानीय तहले कृषि प्रयोजनको लागि उपलब्ध गराउने सहूलियत तथा सुविधामा प्राथमिकता दिन सक्नेछ।

(९) यस ऐनको अधीनमा रही सामूहिक वा सहकारी खेती वा पशुपंक्षीपालनलाई थप प्रभावकारी र व्यवस्थित बनाउन सरोकारवाला सरकारी निकायले आवश्यक मापदण्ड र कार्यविधि बनाउन सक्नेछन्।

(१०) सामूहिक वा सहकारी खेती वा पशुपंक्षीपालन कार्यक्रम लागू भएको क्षेत्रमा सहभागी किसानहरू आपसी सहमति वा समानुपातिक लाभ र लागतका आधारमा सहभागी हुन सक्नेछन्।

(११) यस दफा बमोजिमको व्यवस्था स्थानीय तहले पनि लागू गर्न सक्नेछ।

(१२) सामूहिक वा सहकारी खेती वा पशुपंक्षीपालन सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

९३. भूमि स्रोत को महत्तम उपयोग गरी लाभ लिन कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्ने: (१) भूमि स्रोतको दिगो उपयोगबाट आर्थिक सामाजिक लाभ लिन देहायका विषयलाई प्रदेश सरकारका देहायका निकायको देहाय बमोजिमको दायित्व रहनेछ।

(क) कृषि योग्य भूमिमा खण्डीकरण नियन्त्रण गरी सिँचाइ सुविधाको विस्तारमार्फत भू-उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने, जमिनको माटो जाँच गरी माटोको उर्बरा शक्तिमा गुणात्मक वृद्धि गर्दै बाली सघनता अभिवृद्धि हुने कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने, निजी जग्गा कृषि क्षेत्रमा वर्गीकरण गर्ने, जग्गाधनीलाई सम्मान र प्रोत्साहनका कार्यक्रम सञ्चालन गरी कृषि भूमिको क्षेत्र विस्तारमार्फत उत्पादन वृद्धि गर्ने, बाँझो जग्गा कृषि उपयोगमा ल्याई उत्पादन वृद्धि गर्ने प्रकृतिका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने र आबाद लायक सरकारी जग्गाको भूस्वामित्वमा असर नगर्ने गरी अनिवार्य कृषि उत्पादनको कार्यमा उपयोग गर्ने कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने दायित्व कृषि तथा भूमि व्यवस्था हेर्ने मन्त्रालयको हुनेछ,

(ख) जोखिमयुक्त स्थानमा रहेका बस्तीहरूलाई प्राथमिकता साथ र छरिएर रहेका बस्तीहरूलाई क्रमशः एकीकृत बस्तीमा रूपान्तरण गर्ने, सामूहिक आवास र बहुतले भवन निर्माणमा प्राथमिकता दिने, आवासीय क्षेत्रका लागि खुला क्षेत्र र पार्कको निर्माणको लागि आवश्यक जग्गाको सुनिश्चितता गर्ने, अव्यवस्थित बस्तीहरूको व्यवस्थापन गर्ने, आवासीय क्षेत्रमा बाढीबाट जोगाउन आवश्यक तटबन्ध निर्माणलाई प्राथमिकता दिने, भवन निर्माण सम्बन्धी प्रचलित मापदण्ड अनिवार्य रूपमा कार्यान्वयनमा ल्याउने तथा अनुमति नलिई गरिने जग्गाको प्लटिङलाई निरुत्साहित गर्ने, व्यावसायिक जग्गामा आवश्यक व्यावसायिक पूर्वाधार विकास मार्फत व्यावसायिक गतिविधि बढाई राजस्व अभिवृद्धि गर्ने गरी कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने दायित्व शहरी विकास सम्बन्धी विषय हेर्ने मन्त्रालयको हुनेछ,

(ग) उद्योगहरूलाई औद्योगिक क्षेत्रहरूमा केन्द्रित गर्ने गरी दीर्घकालीन सोच निर्माण गरी सोहीअनुसार कार्यान्वयन गर्ने, उद्योगहरूबाट बिना प्रशोधन निस्कने पानी तथा फोहोरजन्य पदार्थलाई नियन्त्रण गर्ने, वातावरण र विकासलाई सन्तुलन गर्ने गरी उचित स्थानको छनोट गरी औद्योगिक क्षेत्र र उद्योग ग्राम स्थापना गर्ने, उद्योगहरूको नियमित अनुगमन गरी फोहोर तथा धुवाँधुलो व्यवस्थापनका लागि प्रचलित कानून बमोजिम कामकारबाही गर्ने, खानी तथा खानीजन्य पदार्थको उपयोगमा वातावरणीय सन्तुलनलाई असर नपर्ने गरी तोकिएको मापदण्डको अधीनमा रही गर्ने कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने दायित्व उद्योग सम्बन्धी विषय हेर्ने मन्त्रालयको हुनेछ,

(घ) वन तथा वातावरणको संरक्षणमा सहयोग, सहकार्य र सहजीकरण गर्नु, स्थानीय उपभोक्ता, सरोकारवालासँग समन्वय र सहकार्य गर्ने, वन क्षेत्रको भूमिको उपयोग राष्ट्रिय आवश्यकतामा मात्र हुने गरी मापदण्ड तयार गर्ने, वन तथा वातावरणको संरक्षणमा कुनै हानी नपुग्ने गरी वन पैदावारबाट प्राप्त हुने लाभ स्थानीय उपभोक्ता र स्थानीय तहले प्रत्यक्ष रूपमा लिन सक्ने स्थितिको निर्माण गर्ने, सम्भाव्य नाङ्गा डाँडाहरूलाई हरियाली बनाउन मापदण्ड तयार गरी वृक्षारोपण गर्ने, जडीबुटी उत्पादन हुने स्थलहरूको पहिचान गर्ने, वन क्षेत्रबाट पर्यावरणीय लाभका अतिरिक्त अन्य आय आर्जन हुन सक्ने कार्यक्रम पहिचान गरी कार्यान्वयन गर्ने, वन तथा वातावरणको संरक्षणमा कुनै हानी नपुग्ने गरी उपयुक्त स्थानमा कृषि वनको अवधारणा कार्यान्वयन गर्ने गरी कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने दायित्व वन सम्बन्धी विषय हेर्ने मन्त्रालयको हुनेछ,

(ङ) सरकारी जग्गामाथिको प्रचलित कानून विपरीतको अतिक्रमण रोक्ने, सार्वजनिक जग्गामाथिको अतिक्रमण हटाउने, सडक, नहर, खोला आदिको अधिकार क्षेत्र भित्रको जग्गा अतिक्रमण गर्न नदिने, जोखिम संवेदनशील भूउपयोग योजना कार्यान्वयनमा सरोकारवालालाई सचेत बनाउने, कुनै पनि नदी नालाको प्राकृतिक बहावलाई परिवर्तन गरी जग्गाको उपयोग गर्न नदिने दायित्व आन्तरिक मामिला सम्बन्धी विषय हेर्ने मन्त्रालयको हुनेछ,

(च) ताल, तलैया, खोला नालालाई सरसफाई गरी पर्यटन प्रवर्द्धन वा माछापालन गरी उत्पादन मूलक कार्यमा उपयोग गर्नु, प्राकृतिक जलाशयमा रहेका जलचरको उपयोग, संरक्षण र व्यवस्थापन गर्ने, कृषि भूमिमा रहेका सिँचाइ प्रणालीलाई चालु अवस्थामा राख्ने, सिँचाई प्रणाली स्थापनाको संभाव्यता अध्ययन गर्ने, नदी नियन्त्रण प्रणालीको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने र बाढी जोखिम स्थलको पहिचान गरी पूर्व सूचना प्रणाली विकास गर्ने, निर्माणाधीन सिँचाई योजनाको कमाण्ड क्षेत्रमा बस्ती विकासको दरलाई घटाउन सम्बन्धित निकायसँग समन्वय गर्ने दायित्व जलस्रोत सम्बन्धी विषय हेर्ने मन्त्रालयको हुनेछ,

(छ) धार्मिक, सांस्कृतिक क्षेत्रको जग्गा अतिक्रमण गर्न नदिई उचित संरक्षण गर्ने, धार्मिक सांस्कृतिक क्षेत्रलाई गुठी वा आन्तरिक व्यवस्थापनबाट आत्मनिर्भर गराई आन्तरिक र बाह्य पर्यटन गन्तव्यको रूपमा विकास गर्ने, पर्यापर्यटनलाई प्राथमिकता दिने गरी कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने दायित्व पर्यटन सम्बन्धी विषय हेर्ने मन्त्रालयको हुनेछ,

(ज) आवश्यकता पहिचान भएका पूर्वाधार मात्र निर्माण गर्ने, जथाभावी र वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन नगरी पूर्वाधार विकास नगर्ने, लाभ र लागतको दृष्टिकोणबाट उचित पूर्वाधारको छनोट गरी आयोजना

सञ्चालन गर्ने, प्राकृतिक जल निकास संयन्त्रलाई संकुचित गर्ने गरी पूर्वाधार विकास नगर्ने, भूबनोटलाई पर्याप्त ध्यान दिएर मात्र पूर्वाधार विकासको योजना तयार गर्ने दायित्व भौतिक पूर्वाधार सम्बन्धी विषय हेर्ने मन्त्रालयको हुनेछ,

(झ) जनसंख्याको वितरणको ढाँचाले भूउपयोगमा पारेको प्रभावको विश्लेषण गर्ने, बसाइँ सराइको कारण प्रदेशको भू-उपयोग गर्ने परिपाटीमा आएको परिवर्तनको अध्ययन गर्ने, रासायनिक मल तथा विषादीको अत्याधिक प्रयोगको कारण स्वास्थ्य समस्या बढी देखिएका स्थानको पहिचान गर्ने, भू-उपयोग सम्बन्धी जनचेतना अभिवृद्धि गर्ने दायित्व सामाजिक विषय सम्बन्धी विषय हेर्ने मन्त्रालयको हुनेछ,

(ञ) प्रत्येक स्थानीय तहले जोखिमयुक्त भू-संवेदनशील भू-उपयोग योजना तयार गर्नुपर्ने, भू-उपयोग योजना तयार गर्दा जलवायु परिवर्तनको असरलाई दृष्टिगत गरी गर्नुपर्ने, पूर्वाधार निर्माणको योजना तयार गर्दा भू-उपयोग योजना र जलाधार क्षेत्रलाई दृष्टिगत गरी गर्नुपर्ने, सरकारी, सार्वजनिक जमिनको सुरक्षा र खुला क्षेत्रको संरक्षण गर्ने, भूउपयोग सम्बन्धी अन्तरनिकाय कार्यान्वयनमा समन्वय र सहजीकरण गर्ने दायित्व सम्बन्धित स्थानीय तहको हुनेछ।

(२) भूमि स्रोतको उपयोग र व्यवस्थापनमा लागत साझेदारी गर्ने सरकारी निकायले लाभ र लागतमा साझेदारी गर्न सक्नेछन्।

(३) भूमि स्रोतको उपयोग प्रचलित कानूनमा उल्लेख भएको भए सोही बमोजिम र नभएको भए भूमिको प्रकृति, स्वरूप र सम्भावनाका आधारमा गर्नुपर्नेछ।

(४) उपदफा (१) बमोजिमको दायित्व सम्बन्धमा भए गरेको प्रगति आर्थिक वर्ष समाप्त भएको ३० दिनभित्र प्रदेश भू-उपयोग परिषद् समक्ष सबै सरोकारवाला मन्त्रालयले प्रगति विवरण पेश गर्नुपर्नेछ।

(५) यस दफा बमोजिमको दायित्व कार्यान्वयन भए नभएको सम्बन्धमा प्रदेश भू-उपयोग परिषद्ले आवश्यकता अनुसार अनुगमन गरी भाद्र मसान्तभित्र प्रदेश सरकारलाई प्रतिवेदन पेश गर्नुपर्नेछ।

९४. भूउपयोग नियन्त्रण सम्बन्धी विशेष व्यवस्था: (१) देहाय बमोजिमका काम कारबाहीहरू भू उपयोग सन्तुलनका दृष्टिले दण्डनीय हुनेछन्।

(क) माटोको क्षयीकरण हुने गरी जग्गाको जथाभावी उपयोग गर्न, प्राविधिकको राय सल्लाह बिना रासायनिक मल तथा विषादीको बेमुनासिव प्रयोग गर्न पाइनेछैन,

(ख) तोकिए बमोजिमको भूउपयोग क्षेत्रमा अबान्छित तरिकाले अति उपयोग गर्न वा मनासिव माफिकको कारण बेगर जग्गाको क्षमताभन्दा कम उपयोग गर्न पाइने छैन।

(ग) कुनै जग्गाको भूउपयोग परिवर्तन गरे बापत जग्गा सोधभर्ना गर्दा कृषि जग्गालाई सोधभर्नाको रूपमा दिन पाइने छैन,

(घ) सिंचाई सुविधा उपलब्ध भएका तथा सिंचाई योजना प्रस्ताव गरिएका योजना प्रभाव क्षेत्र (कमाण्ड एरिया) को जग्गा हाल कृषि उपयोगमा रहेछ भने त्यस्तो जग्गा कृषि क्षेत्रमा बाहेक अन्य वर्गमा वर्गीकरण गर्न पाइनेछैन,

- (ड) प्रदेश सरकार र स्थानीय सरकारले सम्भाव्यता अध्ययन गरी चक्लाबन्दी गर्न उपयुक्त रहेको भनी चार किल्ला तोकेको स्थानमा जग्गाधनीहरूले चक्लाबन्दीको कार्यक्रम सञ्चालन गर्न अवरोध गर्न पाइनेछैन,
- (च) भवन निर्माण सम्बन्धी प्रचलित मापदण्ड अनिवार्य रूपमा कार्यान्वयनमा ल्याउनु पर्नेछ तथा अनुमति नलिई जग्गाको प्लटिङ्ग गर्न पाइने छैन,
- (छ) जोखिम युक्त स्थानमा सुरक्षाको आवश्यक प्रबन्ध नगरी बस्ती बसाल्न र आवास बनाउन अनुमति दिइने छैन,
- (ज) जलवायु परिवर्तनको असर न्यूनीकरण गर्न जुनसुकै परिस्थितिमा पनि ताल, तलैया र सिमसार क्षेत्रको भूउपयोग परिवर्तन गर्न पाइने छैन,
- (झ) चुरे र भावर क्षेत्रको भू-संवेदनशीलतालाई असर गर्ने कार्य सो क्षेत्रमा गर्न पाइने छैन।

(२) उपदफा (१) विपरीतको कार्य गर्ने गराउनेलाई तोकिएको अधिकारीले एक लाख रुपैयाँसम्म जरिवाना गराउन वा कानून बमोजिम कारबाहीको लागि सम्बन्धित निकायमा लेखिपठाउन सक्नेछ।

परिच्छेद ९ **सुरक्षित बसोबास व्यवस्थापन**

९५. वाँधा श्रमिकको जग्गा तथा आवास व्यवस्थापन तथा पुनर्स्थापना गर्ने: (१) मन्त्रालयले मुक्त कमैया, मुक्त कमलरी तथा मुक्त हलिया लगायतका वाँधा श्रमिकको तथ्याङ्क, पुनर्स्थापना सम्बन्धी अभिलेख लगायतका विवरण संघीय सरकारको विषयगत मन्त्रालयबाट माग गरी अभिलेखीकरण गर्नुपर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम प्राप्त विवरणको आधारमा मुक्त कमैया, मुक्त कमलरी तथा मुक्त हलिया लगायतका वाँधा श्रमिकको पहिचान र प्रमाणीकरण हुन बाँकी देखिएमा वा पुनर्स्थापनाका कार्य अधुरो देखिएमा प्रदेश सरकारले आवश्यक मापदण्ड तयार गरी वाँधा श्रमिकको पहिचान र प्रमाणीकरण तथा पुनर्स्थापनाका बाँकी काम सम्पन्न गर्न सक्नेछ।

(३) उपदफा (२) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि मुक्त कमैया, मुक्त कमलरी तथा मुक्त हलिया लगायतका वाँधा श्रमिकको लागि जग्गा व्यवस्थापन गर्न आवश्यक देखिएमा नेपाल सरकारको समन्वयमा गर्नुपर्नेछ।

(४) मुक्त कमैया, मुक्त कमलरी तथा मुक्त हलिया लगायतका वाँधा श्रमिकको आवास व्यवस्थापन गर्न प्रदेश सरकारले मातहतका निकायलाई जिम्मेवार तोक्न वा विशेष कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सक्नेछ।

(५) वाँधा श्रमिकको पुनर्स्थापनाको लागि प्रदेश सरकारले रोजगारी सिर्जनाको लागि सीपमूलक तालिम तथा वृत्ति विकासका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नुपर्नेछ।

(६) उपदफा (५) बमोजिमका लक्षित कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु प्रदेशका सबै मन्त्रालय र मातहतका निकायको जिम्मेवारी हुनेछ।

(७) यस दफा बमोजिम सञ्चालन गरिने कार्यक्रमको संयोजन र अनुगमन मन्त्रालयले गर्नेछ।

(द) बाँधा श्रमिकको पहिचान तथा पुनर्स्थापना गर्ने सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

९६. आवासको लागि जग्गा विकास गर्न सक्ने: (१) प्रदेश सरकार र स्थानीय तहले आधारभूत आवश्यकतासहितको सुरक्षित आवासको माध्यमबाट व्यवस्थित बसोबास क्षेत्र वा नगर क्षेत्र स्थापनाका लागि जग्गा विकास गर्न मातहतका निकायलाई जिम्मेवारी तोक्न सक्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम जिम्मेवारी प्राप्त गरेको निकायले देहाय बमोजिमका जग्गा विकासका पद्धतिहरूको प्रयोग गरी जग्गा विकास गर्न सक्नेछ।

(क) निर्देशित जग्गा विकास (Guided land Development)

(ख) जग्गा समायोजन (Land Readjustment)

(ग) ल्याण्ड पुलिङ्ग (Land Pooling)

(घ) प्राप्ति र विकास (Sites and Services)

(३) यस दफा बमोजिम जग्गा विकास गर्दा सरकारी जग्गाको नापजाँच गर्न र साविक बमोजिमको क्षेत्रफलमा कम नहुने गरी त्यस्तो जग्गा स्थानान्तरण गर्न सकिनेछ।

(४) उपदफा (२) बमोजिम जग्गा विकास सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

९७. निजी क्षेत्रबाट जग्गा विकास गर्न सकिने: (१) प्राकृतिक व्यक्तिले २५०० वर्ग मिटरभन्दा बढी जग्गा विकास गरी बिक्री वितरण गर्न पाइने छैन।

(२) जग्गा विकास गरी बिक्री वितरण गर्न चाहने निजी फर्म वा कम्पनीले सम्बन्धित स्थानीय तहबाट अनुमति लिनुपर्नेछ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम जग्गा विकास गर्ने अनुमति प्राप्त गर्न आवश्यक योग्यता र जग्गा विकास गर्न आवश्यक मापदण्ड, कार्यप्रक्रिया र मार्गनिर्देशन स्थानीय कानूनले तोके बमोजिम हुनेछ।

(४) उपदफा (३) बमोजिमको मापदण्ड, कार्यप्रक्रिया र मार्गनिर्देशन पालना गर्नु सबैको कर्तव्य हुनेछ।

(५) २५०० वर्ग मिटरभन्दा कम क्षेत्रफलको जग्गा घडेरीको रूपमा यस ऐन र अन्य प्रचलित कानूनको अधीनमा रही खण्डीकरण गरी बिक्री वितरण गर्दा सम्बन्धित स्थानीय तहले तोकेको मापदण्ड पूरा गरी गर्नुपर्नेछ।

(६) उपदफा (२) बमोजिमको अनुमति पत्र नलिई जग्गा विकास गर्ने उद्देश्यले उपदफा (१) मा उल्लेखित क्षेत्रफलभन्दा बढी जग्गा पटक पटक गरी वा एकै परिवारका अन्य सदस्यको नामबाट वा आफ्नै स्वामित्वका अन्य कम्पनीको नामबाट टुक्रा टुक्रा पारी बिक्री वितरण गर्न पाइने छैन।

(७) यस दफा विपरीतको कार्य गर्ने व्यक्तिलाई तोकिएको अधिकारीले रू १ लाखदेखि ५ लाख जरिवाना वा ६ महिनादेखि २ वर्षसम्म कैद वा दुवै सजाय गर्न सक्नेछ।

९८. एकीकृत बस्ती विकास गर्न सकिने: (१) भौगोलिक रूपमा विकट वा छरिएर रहेका वा सार्वजनिक सेवासुविधा पुऱ्याउन कठिन भएका, विपद्को उच्च जोखिममा रहेका वा विपद्का कारण क्षति भएर सुरक्षित स्थानमा स्थानान्तरण

गर्नुपर्ने क्षेत्रमा बसोबास गरेका बासिन्दालाई आधारभूत सेवा सुविधासहितको सुरक्षित आवास उपलब्ध गराउन प्रदेश सरकारले एकीकृत बस्ती विकास गर्न वा गराउन सक्नेछ।

(२) प्रदेश सरकारले उपदफा (१) बमोजिम स्थानान्तरण गरिनुपर्ने बस्तीहरूको पहिचान र एकीकृत बस्ती स्थापना गर्न सकिने सम्भाव्य स्थानको पहिचानको लागि विज्ञ प्राविधिकहरूको टोली परिचालन गर्न सक्नेछ।

(३) उपदफा (२) बमोजिमका पहिचान भएका स्थानमा एकीकृत बस्ती विकास गर्न आवश्यक जग्गा प्रदेश सरकारले प्रचलित कानून बमोजिम नेपाल सरकारबाट प्राप्त गर्न, सट्टा भर्नाको वा जग्गाधनीहरूको सहमतिबाट व्यवस्थापन गर्न, अधिग्रहण वा खरिद विधिबाट प्राप्त गर्न सक्नेछ।

(४) उपदफा (३) बमोजिमका प्राप्त भएका जग्गामा निर्देशित जग्गा विकास (Guided land Development) जग्गा समायोजन (Land Readjustment) ल्याण्ड पुलिङ्ग (Land Pooling), प्राप्ति र विकास (Sites and Services) जस्ता जग्गा विकासका विकल्प बमोजिम एकीकृत बस्ती विकास गरिनेछ।

(५) यस दफा बमोजिम एकीकृत बस्ती विकास गर्न प्रदेश सरकारले प्रोत्साहनको कार्यक्रम आफैँ सञ्चालन गर्न र मातहतका निकायलाई जिम्मेवारी तोक्न सक्नेछ।

(६) एकीकृत बस्ती विकास गर्दा प्रदेश सरकारले सम्बन्धित स्थानीय तहसँग आवश्यक समन्वय गर्नुपर्नेछ।

(७) यस दफा बमोजिम एकीकृत बस्ती विकास सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

९९. जोखिमयुक्त स्थानमा आवासको लागि अनुमति नदिइने: (१) स्थानीय तहले जोखिमयुक्त स्थानमा आवासको लागि नक्सा पासको अनुमति पत्र प्रदान गर्नु हुँदैन।

(२) उपदफा (१) कार्यान्वयन गर्ने प्रयोजनार्थ प्रत्येक स्थानीय तहले जोखिम संवेदनशील भूउपयोग योजना तयार गर्नुपर्नेछ।

(३) उपदफा (२) बमोजिमको जोखिम संवेदनशील भूउपयोग योजना तयार गरी लागु नगरेका स्थानीय तहले देहायको अवस्थामा आवास भवनको लागि अनुमति प्रदान गर्नु हुँदैन।

(क) भौगर्भिक विचलन (फ्लट) वा दरारहरूबाट ५०० मिटरको सेटब्याकभिन्न पर्ने स्थानमा,

(ख) ठुलो पहिरो गएको वा निरन्तर पहिरो गइरहेको स्थानबाट वा पहिरोको दरार देखिएको स्थानबाट १०० मिटरको सेटब्याकभिन्न पर्ने स्थानमा,

(ग) विगतमा ढुङ्गा खस्ने गरेको स्थानबाट ५० मिटरको सेटब्याकभिन्न पर्ने स्थानमा,

(घ) नदी किनाराबाट स्थानीय तहले तोकेको सेटब्याकभिन्न पर्ने, नदी नियन्त्रणको पूर्वाधार तयार नभएको जोखिमयुक्त स्थान र पानीको बहाव १० क्युसेक पार गर्ने नदीको सतहभन्दा ५० से.मी. भन्दा कम उचाइ रहेको स्थानमा।

(ङ) दलदल वा सिमसार रहेको स्थानमा,

(च) २० डिग्रीभन्दा बढी भिरालो स्थानमा,

(छ) २ मिटरभन्दा बढी पुरिएको स्थानमा,

- (ज) वन जंगलको सीमा रेखाबाट ५० मिटर सेटब्याकभिन्न पर्ने स्थानमा,
(झ) प्रज्वलनशील पदार्थ भण्डारण गरिएको स्थानबाट ५० मिटर सेटब्याकभिन्न पर्ने स्थानमा,
(ञ) विषादी भण्डारण गरिएको स्थानबाट ५० मिटर सेटब्याकभिन्न पर्ने स्थानमा।

१००. भूमिहीन सुकुम्बासी र अव्यवस्थित बसोबासीको व्यवस्थापन गर्ने: (१) भूमिहीन दलित, भूमिहीन सुकुम्बासी र अव्यवस्थित बसोबासीको व्यवस्थापन गर्ने कार्य संघीय कानूनले तोके बमोजिम हुनेछ।

(२) संघीय कानूनको अधीनमा रही मन्त्रालयले भूमिहीन दलित, भूमिहीन सुकुम्बासीलाई र अव्यवस्थित बसोबासीको व्यवस्थापनमा आवश्यक सहयोग र सहजीकरण गर्न सक्नेछ।

(३) उपदफा (२) को प्रयोजनको लागि मन्त्रालयले निर्देशिका बनाई लागू गर्न सक्नेछ।

परिच्छेद १०

सरकारी, सामुदायिक र सार्वजनिक जग्गाको व्यवस्थापन

१०१. सरकारी जग्गाको हक, स्वामित्व, अधीन र नियन्त्रण सम्बन्धी व्यवस्था: (१) सरकारी जग्गामा नेपाल सरकारको हक, स्वामित्व, अधीन र नियन्त्रण हुनेछ।

(२) सरकारी जग्गाको हस्तान्तरण संघीय कानून बमोजिम वा नेपाल सरकारको निर्णयबाट मात्र हुनेछ।

(३) सरकारी प्रकृतिको दर्ता बाँकी जग्गा नेपाल सरकारको नाममा कायम गरिनेछ।

(४) नेपाल सरकार वा प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहले सञ्चालन गरेको विकास आयोजना वा अन्य प्रयोजनको लागि अधिग्रहण गरेको जग्गा, राजमार्गको सडक सीमा भित्रको जग्गा र हाल कायम रहेको बाटो वा कुलो वा नहर रहेको जग्गा नेपाल सरकारको नाममा कायम गर्नुपर्नेछ।

(५) सरकारी जग्गाको उपयोग व्यवस्थापन नेपाल सरकार वा संघीय कानून बमोजिम तोकिएको निकायबाट हुनेछ।

१०२. सार्वजनिक जग्गाको हक, स्वामित्व, अधीन र नियन्त्रण सम्बन्धी व्यवस्था: (१) सार्वजनिक जग्गामा नेपाल सरकारको स्वामित्व हुनेछ।

(२) सार्वजनिक जग्गामाथिको हक, अधीन र नियन्त्रण नेपाल सरकार र सरोकारवालाको हुनेछ।

(३) सार्वजनिक जग्गाको उपयोग, व्यवस्थापन नेपाल सरकार, सम्बन्धित स्थानीय तह र सरोकारवालाको सामूहिक निर्णयबाट मात्र हुनेछ।

(४) सार्वजनिक जग्गाको हक, स्वामित्व, अधीन र नियन्त्रण हस्तान्तरण हुनेछैन।

(५) जग्गाको स्रेस्ता तयार गर्दा सार्वजनिक जग्गा भएको बेहोरा स्पष्ट खुल्ने गरी तयार गर्नुपर्नेछ।

१०३. सामुदायिक जग्गाको हक, स्वामित्व, अधीन र नियन्त्रण सम्बन्धी व्यवस्था: (१) सामुदायिक जग्गामा सम्बन्धित समुदायको हक र स्वामित्व हुनेछ।

(२) सामुदायिक जग्गामाथिको अधीन र नियन्त्रण नेपाल सरकार र सम्बन्धित समुदायको हुनेछ।

(३) सामुदायिक जग्गाको अधीन र नियन्त्रण हस्तान्तरण हुनेछैन।

तर समुदायले उपयोग र व्यवस्थापन सम्बन्धित समुदायले नगरेमा त्यस्तो जग्गाको हक र स्वामित्व नेपाल सरकारको नाममा सार्नेछ।

(४) कुनै समुदाय वा संगठित संघ वा संस्था वा कम्पनीले प्रचलित कानून बमोजिम सामुदायिक प्रयोजनको लागि राखेको जग्गा वा संरचना बनाएको जग्गा अनिवार्य रूपमा सामुदायिक जग्गाको रूपमा राख्नु पर्नेछ।

(५) सामुदायिक जग्गाको सेस्ता तयार गर्दा बेहोरा स्पष्ट खुल्ने गरी तयार गर्नुपर्नेछ।

१०४. सरकारी, सार्वजनिक र सामुदायिक जग्गाको अभिलेखिकरण: (१) सरकारी, सार्वजनिक र सामुदायिक जग्गाको अभिलेखिकरण नेपाल सरकारको सम्बन्धित निकाय र सम्बन्धित स्थानीय तहको समन्वयमा मन्त्रालयले गर्नेछ।

१०५. सरकारी, सामुदायिक र सार्वजनिक जग्गाको लगत सम्बन्धी व्यवस्था: (१) प्रत्येक स्थानीय तहले नापी नक्साबाट वा लालमोहर, खडग निशान, ताम्रपत्र, शिलापत्र वा त्यस्तै आधिकारिक लिखतबाट देखिएको सरकारी, सामुदायिक र सार्वजनिक जग्गाको लगत राख्नु पर्ने छ।

(२) उपदफा (१) को प्रयोजनको निमित्त स्थानीय तहले सम्बन्धित कार्यालयबाट आफ्नो क्षेत्र भित्रको सम्पूर्ण सरकारी, सामुदायिक र सार्वजनिक जग्गाको लगत र नक्सा माग गर्नुपर्नेछ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम माग गरेको विवरण सम्बन्धित कार्यालयले स्थानीय तहलाई उपलब्ध गराउनु पर्नेछ।

(४) लगतमा सरकारी, सार्वजनिक र सामुदायिक जग्गा नछुट्याइएको भए कार्यालयले स्थानीय तहको समन्वयमा तोकिए बमोजिम सरकारी, सार्वजनिक र सामुदायिक जग्गाको अभिलेख २ वर्ष भित्रमा छुट्टाउनु पर्नेछ।

(५) प्रत्येक सरकारी निकायले आफ्नो नाममा रहेको सम्पूर्ण सरकारी जग्गाको विवरण सहित त्यस्तो जग्गाको उपयोगको अवस्थाको अद्यावधिक विवरण हरेक वर्ष तयार गरि राख्नु पर्नेछ।

(६) उपदफा (५) बमोजिमको विवरण प्रत्येक सरकारी निकायले प्रत्येक वर्षको साउन मसान्त भित्र सम्बन्धित स्थानीय तहमा पठाउनु पर्नेछ।

(७) कुनै समुदाय वा संगठित संघ वा संस्था वा कम्पनीले सामुदायिक जग्गा कायम गरेमा त्यसको जानकारी सम्बन्धित स्थानीय तह र कार्यालयमा उपलब्ध गराउनु पर्नेछ।

(८) प्रत्येक स्थानीय तहले आफ्नो क्षेत्र भित्रको सरकारी, सामुदायिक र सार्वजनिक जग्गाको अद्यावधिक लगत प्रत्येक आर्थिक वर्ष समाप्त भएको मितिले २ महिना भित्र अनिवार्य रूपमा सार्वजनिक गर्नुपर्नेछ।

(९) उपदफा (८) बमोजिमको विवरण प्रत्येक स्थानीय तहले असोज मसान्तभित्र मन्त्रालयमा पठाउनु पर्नेछ।

१०६. सरकारी, सामुदायिक र सार्वजनिक जग्गाको विस्तृत विवरण (प्रोफाईल) तयार गर्ने सम्बन्धी व्यवस्था: (१) स्थानीय तहले सरकारी, सामुदायिक, सार्वजनिक जग्गाको संरक्षण र पहिचानको लागि व्यक्तिगत जग्गा र सरकारी, सार्वजनिक जग्गा छुट्टाछुट्टै रंगबाट देखिने गरी नक्सा तयार गर्नुपर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको विस्तृत विवरण (प्रोफाईल) तयार गर्ने प्रयोजनको लागी लगत र प्राविधिक सहयोगको लागि स्थानीय तहले कार्यालयलाई अनुरोध गर्न सक्नेछन्।

(३) उपदफा (१) बमोजिमको नक्सा तयार गर्ने क्रममा प्राविधिक स्थानीय तहको अनुरोध प्राप्त भएमा सम्बन्धित कार्यालयले लगत र नक्सा तयार गर्न स्थानीय तहलाई सहयोग गर्नुपर्नेछ।

(४) कार्यालयबाट प्राप्त लगत र नक्साको आधारमा स्थानीय तहले आफ्नै जनशक्ति परिचालन गरी वा परामर्शदाताको सहायताबाट विस्तृत विवरण र संरक्षण योजना सहितको सरकारी, सामुदायिक, सार्वजनिक जग्गाको विस्तृत विवरण (प्रोफाईल) तयार गर्न वा गराउन सक्नेछन्।

(५) स्थानीय तहले सरकारी, सामुदायिक, सार्वजनिक जग्गाको विस्तृत विवरण (प्रोफाईल) तयार गर्दा नापनक्सा नभएका जग्गाको विवरण संकलन गरी सो समेत संलग्न गरी गर्नुपर्नेछ।

(६) स्थानीय तहले प्रत्येक ५ वर्षमा यस्तो विस्तृत विवरण (प्रोफाईल) अद्यावधिक गर्नुपर्नेछ।

(७) यस दफा बमोजिम तयार भएको विस्तृत विवरण (प्रोफाईल) असोज मसान्त भित्र मन्त्रालयमा पठाउनु पर्नेछ।

१०७. सरकारी, सामुदायिक र सार्वजनिक जग्गाको सिमाना छुट्टाउने सम्बन्धी व्यवस्था: (१) सरकारी, सामुदायिक र सार्वजनिक जग्गाको संरक्षण प्रयोजनार्थ जग्गा छुट्टाउन आवश्यक रहेको स्थानीय तहलाई लागेमा स्थानीय तहले सम्बन्धित नापी कार्यालयलाई जग्गा एकदिन गरिदिन लेखिपठाउनु पर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम सरकारी, सामुदायिक र सार्वजनिक जग्गा छुट्टाउन स्थानीय तहबाट लेखि आएमा नापी कार्यालयले प्राविधिक कर्मचारी खटाई जग्गा छुट्टाई दिनु पर्नेछ। यसरी जग्गा छुट्टाउँदा स्थानीय तहले स्थानीय जग्गाधनी, संधियारहरु, भद्रभलादमी र स्थानीय जनप्रतिनिधिको रोहवरमा छुट्टाउनु पर्नेछ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम सरकारी, सामुदायिक र सार्वजनिक जग्गा छुट्टाउन खटिने कर्मचारीको भ्रमण खर्च र भत्ता सम्बन्धित स्थानीय तहले व्यहोर्नु पर्नेछ।

(४) उपदफा (२) बमोजिम नापी कार्यालयको प्राविधिकले सरकारी, सामुदायिक र सार्वजनिक जग्गा छुट्टाई सकेपछि सो जग्गा भौतिक रूपमा संरक्षण गर्ने दायित्व सम्बन्धित स्थानीय तहको हुनेछ।

(५) उपदफा (२) बमोजिम छुट्टाइएको सरकारी, सामुदायिक र सार्वजनिक जग्गालाई स्थानीय तहले स्थायी सिमा चिन्ह वा तारबार वा पर्खाल लगाई उपयुक्त किसिमबाट संरक्षण गरी राख्नु पर्नेछ।

१०८. सरकारी, सामुदायिक र सार्वजनिक जग्गा अतिक्रमण गर्न नपाइने: (१) सरकारी, सामुदायिक र सार्वजनिक जग्गा कसैले अतिक्रमण गरी भोगचलन गर्न पाइने छैन।

(२) उपदफा (१) बमोजिम सरकारी, सामुदायिक र सार्वजनिक जग्गा कसैले अतिक्रमण गरेमा हटाउने जिम्मेवारी सम्बन्धित स्थानीय तहको हुनेछ।

(३) उपदफा (२) प्रयोजनको लागि सरकारी, सामुदायिक र सार्वजनिक जग्गा छुट्टाउन वा सो जग्गाको अतिक्रमण हटाउन स्थानीय तहले अन्य निकायसँग आवश्यक सहयोग माग गर्न सक्नेछ र सहयोग गर्नु सम्बन्धित निकायको दायित्व हुनेछ।

(४) उपदफा (३) बमोजिमको स्थानीय तहले सार्वजनिक जग्गा छुट्टाउन वा सो जग्गाको अतिक्रमण हटाउन सुरक्षा माग गरेमा प्रमुख जिल्ला अधिकारीले आवश्यक सुरक्षाको प्रबन्ध मिलाउनु पर्नेछ।

(५) सरकारी, सामुदायिक र सार्वजनिक जग्गाको स्थलगत पहिचान र अतिक्रमण नियन्त्रणको लागी स्थानीय तहले तोकिए बमोजिमको बोर्ड राख्न सक्नेछ।

१०९. सरकारी, सामुदायिक र सार्वजनिक जग्गाको रेखदेख तथा संरक्षण सम्बन्धी व्यवस्था: (१) सरकारी कार्यालय वा विकास आयोजनाको नाममा रहेको जग्गाको रेखदेख तथा संरक्षण गर्ने जिम्मेवारी सम्बन्धित कार्यालय वा विकास आयोजनाको हुनेछ।

(२) राष्ट्रिय सडक र सडक सीमा भित्रको जग्गाको रेखदेख तथा संरक्षण गर्ने जिम्मेवारी सडक विभागको हुनेछ।

(३) स्थानीय सडक र सडक सीमा भित्रको जग्गाको रेखदेख तथा संरक्षण गर्ने जिम्मेवारी सडक विभागको हुनेछ।

(४) वन क्षेत्रको जग्गाको रेखदेख तथा संरक्षण गर्ने जिम्मेवारी वन विभागको हुनेछ।

(५) सामुदायिक जग्गाको रेखदेख र संरक्षण गर्ने जिम्मेवारी सम्बन्धित समुदायको हुनेछ।

(६) अन्य सरकारी सार्वजनिक जग्गाको रेखदेख र संरक्षण गर्ने जिम्मेवारी सम्बन्धित वडा समितिको हुनेछ।

(७) यस दफा बमोजिम सरकारी, सामुदायिक र सार्वजनिक जग्गाको रेखदेख तथा संरक्षण सम्बन्धी जिम्मेवारी रहेका निकायले जिम्मेवारी तोकिएको व्यक्तिले त्यस्तो जग्गा कसैले अतिक्रमण गरेमा अतिक्रमण भएको मितिले एक महिना भित्र अतिक्रमित जग्गा रहेको स्थानीय तहमा सूचित गर्नुपर्नेछ।

११०. सरकारी, सार्वजनिक र सामुदायिक जग्गाको स्वेस्ता संरक्षण र दर्ता बदर सम्बन्धी व्यवस्था:

(१) सरकारी सार्वजनिक र सामुदायिक जग्गाको लगत र स्वेस्ताको संरक्षण गर्ने दायित्व महाशाखा वा तोकिएको निकाय र कार्यालयको हुनेछ।

(२) साविकमा कायम रहेको सरकारी, सार्वजनिक र सामुदायिक जग्गा कसैले अनाधिकृत रूपमा कसैको नाममा दूषित दर्ता गरे गराएको बेहोरा कुनै प्रकारले जानकारीमा आएमा कार्यालयले आवश्यक छानबिन गरी त्यस्तो जग्गाको दर्ता बदर गरी नेपाल सरकारको नाममा कायम गर्नेछ।

१११. कसुर गरेको मानिने: (१) यस परिच्छेद विपरित सरकारी, सार्वजनिक र सामुदायिक जग्गा अतिक्रमण गर्ने, अतिक्रमणको सूचना दिने जिम्मेवारीमा रही सोको सूचना नदिने, अनाधिकृत रूपमा त्यस्तो जग्गा आफ्नो नाममा दर्ता गर्ने वा उल्लेखित कार्यमा मतियार हुने कार्य कानून बमोजिम कसुर गरेको मानिनेछ।

(२) यस परिच्छेद विपरित सरकारी, सार्वजनिक र सामुदायिक जग्गाको अभिलेख नराख्ने वा जग्गा छुट्टाउन कर्मचारी नखटाउने वा खटिन जान अटेरी गर्ने वा अनाधिकृत जग्गा दर्ता गर्ने कार्य कानून विपरित कसुर गरेको मानिनेछ।

११२. दण्ड सजाय: (१) दफा १११ को उपदफा (१) बमोजिम कसुर गर्ने व्यक्तिलाई तोकिएको अधिकारीले रु १० हजार देखि रु १ लाखसम्म जरिवाना गर्न वा प्रचलित कानून बमोजिमको कारवाहीको लागि सम्बन्धित निकायमा लेखिपठाउन सक्नेछ।

(२) दफा १११ को उपदफा (२) बमोजिम कसुर गर्ने कर्मचारीलाई प्रचलित कानून बमोजिमको कारवाही हुनेछ।

परिच्छेद ११

प्रदेश भूउपयोग सहजीकरण केन्द्रको स्थापना र सञ्चालन

११३. उपयोग विहीन जग्गाको उपयोग गर्ने: (१) कृषि र पशुपंक्षीपालन कार्यको लागि उपयुक्त रहेको उत्पादनशील वा बाँझो अवस्थाको निजी, सरकारी वा गुठीको जग्गा प्रदेश सरकारले भूउपयोग सहजीकरण एकाई मार्फत उत्पादनमूलक कार्यमा लगाउन सक्नेछ।

(२) उपदफा (१) को प्रयोजनको लागि प्रदेश सरकारले मन्त्रालय मातहत रहने गरी प्रदेश भूउपयोग सहजीकरण एकाई स्थापना गर्नेछ।

(३) सरकारी निकाय वा मातहतको संगठित संस्थाको स्वामित्वमा रहेको खेतीयोग्य जग्गा उपयोगविहीन अवस्थामा रहन नदिनु सम्बन्धित निकायको कर्तव्य हुनेछ।

११४. प्रदेश भूउपयोग सहजीकरण एकाईको संरचना र सञ्चालन: (१) मन्त्रालयले प्रदेश भूउपयोग सहजीकरण एकाई सञ्चालनको लागि मन्त्रालयमा कार्यरत कर्मचारीहरूमध्येबाट आवश्यक संख्यामा कर्मचारी तोक्न सक्नेछ।

(२) प्रदेश भूउपयोग सहजीकरण एकाई सञ्चालनको लागि आवश्यक आवश्यक मार्गदर्शनको लागि देहाय बमोजिमको निर्देशक समिति रहनेछ:

(क) भूमिव्यवस्था विषय हेर्ने प्रदेश सरकारको मन्त्री - अध्यक्ष

(ख) प्रदेश योजना आयोगको उपाध्यक्ष - सदस्य

(ग) सचिव, आर्थिक मामिला हेर्ने प्रदेश सरकारको मन्त्रालय - सदस्य

(घ) सचिव, भूमिव्यवस्था विषय हेर्ने प्रदेश सरकारको मन्त्रालय - सदस्य

(ङ) महाशाखा प्रमुख, भूमिव्यवस्था विषय हेर्ने प्रदेश सरकारको मन्त्रालय- सदस्य-सचिव

(३) प्रदेश भूउपयोग सहजीकरण एकाईको सञ्चालन र व्यवस्थापन गर्नका लागि आवश्यक बजेट प्रदेश सरकारले व्यवस्थापन गर्नेछ।

(४) प्रदेश भूउपयोग सहजीकरण एकाई सञ्चालन र व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्यमा मन्त्रालयले मातहतका निकायलाई परिचालन गर्न सक्नेछ।

(६) प्रदेश भूउपयोग सहजीकरण एकाई सञ्चालनलाई व्यवस्थित बनाउन मन्त्रालयले मापदण्ड र निर्देशिका बनाई लागू गर्न सक्नेछ।

११५. उपयोग नभएको वा खेतीयोग्य बाँझो जग्गाको पहिचान, अभिलेखीकरण: (१) प्रदेश भूउपयोग सहजीकरण एकाईले कृषि कार्यको लागि उपयोगको सम्भावना भए तापनि हाल उपयोगमा आउन नसकेका जग्गाको पहिचान देहाय बमोजिम गर्नेछ:

(क) नदी उकासका खेतीयोग्य जग्गा,

(ख) आफैले उपयोग गर्न सक्ने अवस्था नरहेको भनी प्रदेश भूउपयोग सहजीकरण एकाई मार्फत कम्तीमा एकै चक्लाको २५ हेक्टर खेतीयोग्य जग्गा कम्तीमा ५ वर्षको लागि उपयोग गर्न नसक्ने भनी एकल वा सामूहिक निवेदन परेको निजी जग्गा,

(ग) प्रदेश भित्र रहेका कुनै सरकारी निकाय, सामुदायिक विद्यालय, विश्वविद्यालय, संस्थान वा संघ संस्थाको स्वामित्वमा उपयोगविहीन अवस्थामा रहेको खेतीयोग्य जमिन एकै चक्लामा कम्तीमा पाँच हेक्टरभन्दा बढी जग्गा,

(घ) प्रदेश भित्रका सरकारी वा गुठी जग्गाहरू मध्ये कृषि कार्यको लागि उपयोगी भएतापनि उपयोगविहीन अवस्थामा रहेका कम्तीमा एकै चक्लामा पाँच हेक्टरभन्दा बढी क्षेत्रफल रहेका जग्गा,

(२) उपदफा (१) बमोजिम पहिचान भएका उपयोगमा ल्याउन सकिने जग्गाहरूको अद्यावधिक सूची प्रदेश भूउपयोग सहजीकरण एकाईले तयार गरी राख्नु पर्नेछ।

११६. प्रदेश भूउपयोग सहजीकरण एकाई मार्फत जग्गा उपयोग सम्बन्धी व्यवस्था: (१) प्रदेश भूउपयोग सहजीकरण एकाई मार्फत उपयोग गर्ने सरकारी जग्गा प्रदेश सरकारले भूमिहीन, अल्पसंख्यक समुदाय वा अति विपन्न परिवारलाई शर्तसहित समयावधि तोक्यो निःशुल्क र अन्यलाई प्रदेश सरकारले तोक्यो दस्तुर लिई उपयोगमा दिन सक्नेछ।

(२) प्रदेश भूउपयोग सहजीकरण एकाई मार्फत उपयोग गरिने कुनै निकायको वा निजी जग्गा प्रदेश सरकारले शर्तसहित तोकिएको दस्तुर लिई उपयोगमा दिन सक्नेछ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम उपयोग गरिने जग्गाको स्वामित्ववालालाई तोकिएको प्रतिफल उपलब्ध गराउन सकिनेछ।

(४) उपदफा (१), (२) र (३) को प्रयोजनको लागि प्रदेश सरकारले आवश्यक मापदण्ड बनाई लागू गर्न सक्नेछ।

(५) यस दफा बमोजिम प्रदेश भूउपयोग सहजीकरण एकाई मार्फत उपयोग गरिने सरकारी जग्गा चार किल्ला खोली वा क्षेत्रफल तोकी वा जग्गाको खाका (स्केच) तयार गरी उपयोग गर्न दिइनेछ।

(६) यस दफा बमोजिम उपयोग गरेको जग्गामा कुनै प्रकारको स्थायी संरचना बनाउन पाइने छैन।

(७) उपयोगमा आउन नसकेको खेतीयोग्य जग्गा उपयोग गर्ने व्यक्ति वा संस्थालाई प्रदेश सरकार र स्थानीय सरकारले देहाय अनुसार उत्प्रेरित गर्नुपर्नेछ:

(क) प्रदेश भूउपयोग सहजीकरण एकाई मार्फत जग्गा उपयोग गर्नेलाई कृषि सम्बन्धी अनुदान, सहूलियत वा प्राविधिक सहयोगमा प्राथमिकता दिन सकिनेछ,

(ख) प्रदेश भूउपयोग सहजीकरण एकाई मार्फत जग्गा उपयोगमा दिँदा निजी जग्गाको भू स्वामित्वको सुरक्षाको सुनिश्चितता गर्नुपर्नेछ,

(ग) प्रदेश भूउपयोग सहजीकरण एकाई मार्फत जग्गा उपयोग गर्नेलाई प्रचलित कानून अनुसार लाग्ने करमा सहूलियत दिनुपर्नेछ,

(घ) प्रदेश भूउपयोग सहजीकरण एकाई मार्फत जग्गा उपयोग गर्नेलाई मल, बीउ तथा प्राविधिक सहायता उपलब्ध गराउँदा प्राथमिकता दिनुपर्नेछ।

११७. उपयोगमा दिएको जग्गा रोक्का राख्ने: (१) यस ऐन बमोजिम उपयोगको लागि प्रदेश भूउपयोग सहजीकरण एकाइमा दाखिल भएको निजी जग्गा रोक्का राख्न एकाईले सम्बन्धित कार्यालय र स्थानीय तहमा लेखी पठाउनु पर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम लेखी आएमा सम्बन्धित कार्यालय वा स्थानीय तहले त्यस्तो जग्गाको जग्गाधनी दर्ता स्रेस्ता र रोक्का किताबमा रोक्का जनाई राख्नु पर्नेछ।

(३) प्रदेश भूउपयोग सहजीकरण एकाईले जग्गा रोक्का राख्नु नपर्ने बेहोरा सहित कार्यालय वा स्थानीय तहमा जग्गा फुकुवाको लागि लेखी आएमा जग्गाको रोक्का फुकुवा गरिदिनु पर्नेछ।

११८. भूमि बैंक सम्बन्धी व्यवस्था: (१) स्थानीय तहमा स्थापना भएका भूमि बैंकको सञ्चालन र व्यवस्थापन सम्बन्धी व्यवस्था संघीय कानून बमोजिम हुनेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको भूमि बैंकसँग मन्त्रालयले समन्वय र सहकार्य गर्न सक्नेछ।

परिच्छेद १२

जग्गाको मूल्याङ्कन सम्बन्धी व्यवस्था

११९. जग्गाको न्यूनतम मूल्याङ्कन सम्बन्धी व्यवस्था: (१) प्रत्येक स्थानीय तहले राजस्व असुली र भूमिकर प्रयोजनका लागि प्रत्येक कित्ता जग्गाको न्यूनतम मूल्याङ्कन निर्धारण गर्न उपदफा (७) बमोजिमको जग्गाको न्यूनतम मूल्याङ्कन समिति समक्ष सिफारिस गर्नुपर्नेछ।

(२) उपदफा (१) को प्रयोजनको लागि प्रत्येक स्थानीय तहमा देहाय बमोजिमको सिफारिस समिति रहनेछ:

(क) नगरपालिकाको प्रमुख वा गाँउपालिकाको अध्यक्ष - अध्यक्ष

(ख) सम्बन्धित वडाको वडा अध्यक्ष - सदस्य

(ग) अध्यक्षले तोकेको स्थानीय तहको नापी प्राविधिक - सदस्य

(घ) स्थानीय तहको भूमि शाखाको प्रमुख - सदस्य

(ङ) नगरपालिकाको वा गाँउपालिकाको प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत - सदस्य

(३) उपदफा (२) बमोजिमको समितिले जग्गाको न्यूनतम मूल्याङ्कन गर्दा जग्गालाई कृषि, आवासीय, व्यावसायिक, औद्योगिक क्षेत्रमा परेका जग्गालाई शहरी, सहरोन्मुख र ग्रामीण वर्गमा विभाजित गरी वडागत विवरण तयार गर्नुपर्नेछ।

(४) यस दफा बमोजिम जग्गाको न्यूनतम मूल्याङ्कन गर्न जग्गाको अवस्थिति, सम्भाव्य उपयोगिता, जग्गाको उत्पादन क्षमता, पूर्वाधारको अवस्था, जग्गाको आकार, जमिनको भिरालोपन, पहुँचको अवस्था, महत्वपूर्ण स्थानसँगको समिप्यता समेतलाई आधार लिई प्रत्येक स्थानीय तहले सूचक निर्धारण गर्नुपर्नेछ।

(५) उपदफा (२) बमोजिमको समितिले जग्गाको न्यूनतम मूल्याङ्कन गर्दा उपदफा (४) बमोजिमको सूचकका आधारमा स्थानीय विशिष्टता, कारोबारको अवस्था, जग्गाको उपभोगबाट हुने सम्भाव्य प्रतिफलको अवस्था, स्थानीय चलनचल्ती मूल्य लगायत समग्र अवस्थाको विश्लेषण गरी तुलनात्मक विधिबाट सङ्गणना गर्नुपर्नेछ।

(६) यस दफा बमोजिम निर्धारण भएको जग्गाको न्यूनतम मूल्याङ्कन नगर वा गाउँ कार्यपालिकाको बैठकबाट पारित गरी प्रत्येक वर्षको असार महिनाको पन्ध्र गतेभित्र उपदफा (७) बमोजिमको न्यूनतम मूल्याङ्कन समितिसमक्ष सिफारिस सहित पेश गर्नुपर्नेछ।

(७) उपदफा (६) बमोजिम स्थानीय तहबाट सिफारिससहित पेश हुन आएका जग्गाको न्यूनतम मूल्याङ्कन सम्बन्धी विवरणसमेतको आधारमा जग्गाको न्यूनतम मूल्याङ्कन निर्धारणको लागि देहायबमोजिमको न्यूनतम मूल्याङ्कन समिति गठन हुनेछ।

(क) सम्बन्धित जिल्लाको प्रमुख जिल्ला अधिकारी - अध्यक्ष

(ख) सम्बन्धित कृषि ज्ञान केन्द्रको प्रमुख - सदस्य

(ग) सम्बन्धित शहरी विकास तथा भवन डिभिजन कार्यालयको प्रमुख - सदस्य

(घ) सम्बन्धित कर कार्यालयको प्रमुख - सदस्य

(ङ) सम्बन्धित उद्योग/वाणिज्य हेर्ने कार्यालयको प्रमुख - सदस्य

(च) राष्ट्र बैंक वा राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको अधिकृत प्रतिनिधि - सदस्य

(छ) भूमि व्यवस्थापन कार्यालयले तोकेको कार्यालयको नापी प्राविधिक - सदस्य

(ज) भूमि व्यवस्थापन कार्यालयको प्रमुख - सदस्य सचिव

(८) उपदफा (७) बमोजिमको समितिले बैठकमा आवश्यकता अनुसार विज्ञ र उद्योग वाणिज्य क्षेत्रका प्रतिनिधिलाई आमन्त्रित गर्न सक्नेछ।

(९) उपदफा (७) बमोजिमको समितिले स्थानीय तहबाट सिफारिस भई आएको जग्गाको न्यूनतम मूल्याङ्कन निर्धारणको आधार र औचित्य समेतको विश्लेषण गरी सुधार गर्नुपर्ने भएमा सो समेत गरी जग्गाको न्यूनतम मूल्याङ्कन निर्धारण गर्नुपर्नेछ।

(१०) उपदफा (७) बमोजिमको समितिको बैठक सञ्चालन विधि र जग्गाको न्यूनतम मूल्याङ्कनको आधार र औचित्यता समेतको विश्लेषण गर्ने विधि समिति आफैले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ।

(११) उपदफा (७) बमोजिमको समितिले जग्गाको न्यूनतम मूल्याङ्कन गर्ने कार्य सम्पन्न गरी प्रत्येक वर्षको असार मसान्तभित्र सार्वजनिक गर्नुपर्नेछ।

(१२) यस दफा बमोजिमको निर्धारण भएको जग्गाको न्यूनतम मूल्याङ्कन प्रत्येक वर्षको साउन एक गतेदेखि आगामी वर्षको असार मसान्तसम्म कायम हुनेछ।

(१३) यस दफा बमोजिम निर्धारण भएको न्यूनतम मूल्यांकन प्राविधिक रूपमा त्रुटिपूर्ण देखिएमा प्रदेश सरकारले त्यस्तो मूल्यांकनमा आवश्यक घटबढ गराउन सक्नेछ।

(१४) यस दफा बमोजिम जग्गाको न्यूनतम मूल्याङ्कन गर्दा समय सापेक्ष रूपमा आएको परिवर्तनको कारण सूचक तथा अन्य आधार र मापदण्ड फरक पर्न गई जग्गाको न्यूनतम मूल्याङ्कन साविक वर्षभन्दा घटी हुन आएमा प्रदेश सरकारको सहमति लिई सो न्यूनतम मूल्याङ्कन कायम गर्न सकिनेछ।

१२०. जग्गाको विशिष्टीकृत मूल्याङ्कन सम्बन्धी व्यवस्था: (१) राजस्व असुली र कर प्रयोजन प्रयोजनको लागि बाहेक अन्य प्रयोजनको लागि कुनै जग्गा मूल्याङ्कन आवश्यक भएमा त्यस्तो जग्गाको विशिष्टीकृत मूल्याङ्कन गराउन सकिनेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम निर्धारण हुने जग्गाको मूल्याङ्कन सूचकहरूको विश्लेषण र स्थानीय चलनचल्तीको मूल्य तथा भूमि बजारको अवस्था समेतलाई आधार लिई निर्धारण भएको मूल्याङ्कन हुनेछ।

(३) उपदफा (१) बमोजिमको जग्गाको मूल्याङ्कन दफा १२१ उपदफा (१) बमोजिमको योग्यता पुगेको र महाशाखा वा तोकिएको निकायबाट अनुमति प्राप्त व्यक्तिबाट मात्र गराउन सकिनेछ।

(४) यस दफा बमोजिमको जग्गाको मूल्याङ्कन गर्दा जग्गा मूल्याङ्कनका मान्य सूचकका अतिरिक्त आर्थिक, सामाजिक अवस्था र बजार सम्भाव्यतासमेतको विश्लेषण गरी गर्न सकिनेछ।

(५) यस दफा बमोजिम जग्गाको विशिष्टीकृत मूल्याङ्कन गर्ने मूल्याङ्कनकर्ताले आफ्नो अनुमति पत्र नम्बर उल्लेख गरी दस्तखत सहितको विस्तृत प्रतिवेदन पेश गर्नुपर्नेछ।

(६) यस दफा बमोजिम जग्गाको विशिष्टीकृत मूल्याङ्कन गर्ने मूल्याङ्कनकर्ताले गरेको मूल्याङ्कनको प्रचलित कानून बमोजिम सृजना हुने दायित्व सम्बन्धित मूल्याङ्कनकर्ताले वहन गर्नुपर्नेछ।

१२१. जग्गाको विशिष्टीकृत मूल्याङ्कनकर्ताको योग्यता, अनुमतिपत्र र शर्त सम्बन्धी व्यवस्था:

(१) जग्गाको विशिष्टीकृत मूल्याङ्कन गर्ने मूल्याङ्कनकर्ताले मान्यताप्राप्त शिक्षण संस्थाबाट सर्भे वा जियोमेटिक्स विषयमा स्नातक गरेको वा गणित विषय लिई विज्ञान विषयमा स्नातक गरी कम्तीमा एक वर्षको सिनियर नापी तालिम लिएको वा भूगोल विषयमा स्नातकोत्तर गरी कम्तीमा एक वर्षको सिनियर नापी तालिम लिएको व्यक्तिले मान्यता प्राप्त संस्थाबाट कम्तीमा एक महिनाको जग्गाको मूल्याङ्कन तालिम लिई महाशाखा वा तोकिएको निकायबाट विशिष्टीकृत मूल्याङ्कनकर्ताको अनुमति लिएको हुनुपर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको योग्यता पुगेको व्यक्तिले जग्गाको विशिष्टीकृत मूल्याङ्कन गर्न आवश्यक कागजात नोटरीबाट प्रमाणित गराई महाशाखा वा तोकिएको निकायमा निवेदन दिन सक्नेछ।

(३) उपदफा (१) बमोजिमको आवश्यक कागजात जाँच गरी योग्यता पुगेको मूल्याङ्कनकर्तालाई अनुमति पत्र दस्तुर वापत १० हजार लिई जग्गाको विशिष्टीकृत मूल्याङ्कनकर्ताको अनुमतिपत्र दिन सक्नेछ।

(४) उपदफा (३) बमोजिमको अनुमतिपत्रको म्याद प्रत्येक वर्षको असार मसान्तमा समाप्त हुनेछ।

(५) उपदफा (३) बमोजिमको अनुमतिपत्र साउन मसान्तभित्र रु १ हजार दस्तुर बुझाई नवीकरण गर्न सकिनेछ। म्याद समाप्त भएको १ वर्षसम्म नवीकरण नभएका अनुमतिपत्र स्वतः खारेज भएको मानिनेछ।

(६) यस दफा बमोजिमको जग्गाको मूल्याङ्कन गर्दा मूल्याङ्कनकर्ताको आचारसंहिता, कार्यशर्त मन्त्रालयले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ।

(७) यस दफा बमोजिम जग्गा मूल्याङ्कन गर्ने अधिकार पाएको व्यक्तिले असावधानीवश सामान्य गल्ती त्रुटी गरेमा तोकिएको अधिकारीले आवश्यक छानबिन गरी निजको अनुमतिपत्र दुई वर्षसम्म निलम्बन गर्न सक्नेछ।

(८) अन्य दफामा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि जग्गाको विशिष्टीकृत मूल्याङ्कनकर्ताको अनुमति पाएको व्यक्तिले गलत मनसाय वा लापरवाहीले जग्गाको विशिष्टीकृत मूल्याङ्कन त्रुटिपूर्ण गरेबाट कुनै हानि नोक्सानी भएको छानबिनबाट देखिएमा तोकिएको अधिकारीले त्यस्तो व्यक्तिबाट क्षति असुलउपर गरी रु ५ लाखसम्म जरिवाना गर्न सक्नेछ।

(९) उपदफा (७) बमोजिम सजाय पाएको व्यक्तिको अनुमतिपत्र स्वतः खारेज हुनेछ।

(१०) जग्गाको मूल्याङ्कनकर्ताको अनुमतिपत्र र शर्त सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

१२२. विशेष प्रयोजनको लागि जग्गाको मूल्याङ्कन सम्बन्धी व्यवस्था: (१) सरकारबाट जग्गा अधिग्रहण वा कुनै बेहोराले प्राप्त गर्दा उपलब्ध गराउनुपर्ने मुआब्जा, सरकारले उपलब्ध गराउनुपर्ने जग्गाको क्षतिपूर्ति वा सरकारी निकाय वा अदालतमा जग्गा धरौटी राख्ने प्रयोजन वा जग्गा विकासको क्रममा जग्गा व्यवस्थापन गर्ने प्रयोजनको लागि प्रचलित कानूनमा व्यवस्था भएबमोजिम जग्गाको मूल्याङ्कन गर्न सकिनेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको जग्गाको मूल्याङ्कन गर्दा दफा ११९ बमोजिमको जग्गाको न्यूनतम मूल्याङ्कन र दफा १२० बमोजिमको जग्गाको विशिष्टीकृत मूल्याङ्कन समेतलाई आधार लिई प्रचलित कानूनले तोकेको पदाधिकारी वा समितिले जग्गाको मूल्याङ्कन गर्न सक्नेछ।

(३) यस परिच्छेदमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि यस दफा बमोजिमको जग्गाको मूल्याङ्कन जग्गाको न्यूनतम मूल्याङ्कनको तिन (३) गुणाभन्दा बढी हुने छैन।

(४) संघीय सरकार, प्रदेश सरकार र स्थानीय तहले सार्वजनिक प्रयोजनको लागि अधिग्रहण गरेको वा गर्न लगाएको जग्गामा स्थानीय आर्थिक सामाजिक स्थिति र जग्गाधनीहरूको विस्थापन अवस्था विचार गरी यस दफाबमोजिम मूल्याङ्कनमा शत प्रतिशतसम्म भावनात्मक मूल्य थप गर्न बाधा पर्ने छैन।

१२३. घर वा संरचना सहितको जग्गाको मूल्याङ्कन सम्बन्धी व्यवस्था: (१) घर वा संरचना सहितको जग्गाको मूल्याङ्कन गर्दा घर वा संरचनाको र जग्गाको छुट्टाछुट्टै मूल्याङ्कन गर्नुपर्नेछ।

(२) घर वा संरचना सहितको जग्गाको मूल्याङ्कन गर्दा जग्गाको मूल्याङ्कनको अंक र त्यसमा बनेको घर वा संरचनाको मूल्याङ्कनको अंकको योगफल निकाली गणना गरिनेछ।

(३) जग्गामा घर वा कुनै संरचना रहेछ भने त्यस्तो घर वा संरचनाको मूल्याङ्कन प्रचलित कानून बमोजिम योग्य र सक्षम व्यक्तिले गर्नुपर्नेछ।

(४) घर वा संरचना सहितको जग्गाको मूल्याङ्कन प्रतिवेदनमा जग्गाको मूल्याङ्कनकर्ता र घर वा संरचनाको मूल्याङ्कनकर्ताको योग्यता सहितको अनुमतिपत्र रहेको एउटै सक्षम व्यक्ति नभएको अवस्थामा जग्गाको मूल्याङ्कनकर्ता र घर वा संरचनाको मूल्याङ्कनकर्ता दुवैको अनुमति पत्र नं. सहितको हस्ताक्षर आवश्यक पर्नेछ।

१२४. भूमि बजार प्रणालीको स्थापना गर्ने: (१) प्रदेश सरकारले घर, जग्गा र अपार्टमेन्टको कारोबारलाई संगठित र व्यवस्थित बनाउन भूमि बजार प्रणालीको स्थापना गर्न सक्नेछ।

(२) भूमि बजार प्रणाली स्थापना भएपश्चात् घर जग्गा सम्बन्धी कारोबार भूमि बजार प्रणाली मार्फत गर्नुपर्नेछ।

(३) भूमि बजार सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

परिच्छेद १३

सरकारी जग्गा उपयोग तथा जग्गा लिजमा लिने सम्बन्धी व्यवस्था

१२५. सरकारी जग्गा उपयोगमा ल्याउन सकिने: (१) प्रदेश सरकार मातहतको निकायलाई कुनै सरकारी जग्गा उपयोग गर्न आवश्यक भएमा सो निकायले आफ्नो केन्द्रीय निकायमार्फत सबै विवरण खोली जग्गा उपयोगको लागि मन्त्रालयमा लेखी पठाउनु पर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम जग्गा उपयोग गर्न माग गर्दा स्थानीय तहको सिफारिस र जिल्ला विपद् व्यवस्थापन समितिको सहमति समेत पेश गर्नुपर्नेछ।

(३) उपदफा (२) बमोजिमको कागजात सहित उपदफा (१) बमोजिम जग्गा उपयोग गर्न लेखिमाग आएमा मन्त्रालयले महाशाखा वा तोकिएको निकायमार्फत स्थानीय तहको प्रतिनिधिको रोहवरमा जग्गाको वस्तुस्थिति सम्बन्धमा स्थलगत निरीक्षण समेत गरी नक्सा, स्वेस्ता समेत संलग्न गरी प्रतिवेदन पेश गर्न लगाउनु पर्नेछ।

(४) उपदफा (३) बमोजिम स्थलगत निरीक्षण गर्दा त्यस्तो जग्गा नापी नक्सा नभएको वा नाप नक्सा भएको भएतापनि नेपाल सरकारको नाममा कायम हुन बाँकी रहेको भए मन्त्रालयले त्यस्तो जग्गाको नक्सा स्वेस्ता तयार गरी नेपाल सरकारको नाममा कायम गर्न कार्यालयमा लेखी पठाउनु पर्नेछ।

(५) उपयोगमा ल्याउन माग भएको सरकारी जग्गा प्रदेश सरकार मातहतको निकायलाई उपयोग गर्न दिन उपयुक्त रहेको भनी आवश्यक कागजात सहित महाशाखा वा तोकिएको निकायबाट प्रतिवेदन प्राप्त भएमा त्यस्तो जग्गा समयावधि र शर्त सहित उपयोगको स्वीकृतिको लागि मन्त्रालयले प्रदेश मन्त्रीपरिषद समक्ष पेश गर्नुपर्नेछ।

(६) उपदफा (५) बमोजिमको जग्गा उपयोगको स्वीकृति दिन प्रदेश मन्त्रीपरिषदको निर्णय सहित भूमि व्यवस्था हेर्ने संघीय मन्त्रालयमार्फत नेपाल सरकार मन्त्रीपरिषदमा पेश गर्नुपर्नेछ।

(७) उपदफा (६) बमोजिम नेपाल सरकारबाट जग्गा उपयोगको स्वीकृति भएपश्चात मन्त्रालयले तोकिएको शर्तको अधीनमा रही जग्गा उपयोग गर्न अनुमतिपत्र दिनुपर्नेछ।

(८) यस दफा बमोजिम जग्गा उपयोगको अनुमतिपत्र दिएको जग्गाको मन्त्रालयले अघावधिक विवरण तयार गरी राख्नु पर्नेछ।

(९) उद्देश्य अनुरूप उपभोग नभएको वा तोकिएको शर्तको पालना नभएको अवस्थामा कार्यालयको सिफारिसमा मन्त्रालयले जग्गा उपयोगको स्वीकृति रद्द गर्न भूमि व्यवस्था हेर्ने संघीय मन्त्रालयमा लेखि पठाउनु पर्नेछ।

(१०) प्रदेश भित्रको सरकारी जग्गा नेपाल सरकारको निर्णयबाट नेपाल सरकारको निकाय वा स्थानीय तहलाई उपयोग गर्न दिँदा प्रदेश सरकारको सहमति आवश्यक पर्नेछ।

(११) प्रदेश भित्र रहेको सरकारी आवाद लायक जग्गा स्थानीय तहसँगको समन्वयमा प्रदेश सरकारले भूउपयोग सहजीकरण इकाइमार्फत कृषि कार्यमा उपयोगमा ल्याउन सक्नेछ। तर यस्तो जग्गाको स्वामित्व नेपाल सरकारको नाममा यथावत रहनेछ।

(१२) सरकारी जग्गा उपयोगमा ल्याउन सकिने सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

(१३) सार्वजनिक जग्गाको उपयोग सम्बन्धी व्यवस्था संघीय कानून बमोजिम हुनेछ।

१२६. जग्गा लिजमा उपलब्ध गराउन सकिने: (१) सरकारी जग्गा कुनै व्यक्ति वा गैरसरकारी निकायलाई लिजमा उपलब्ध गराउने सम्बन्धी व्यवस्था संघीय कानून बमोजिम हुनेछ।

तर प्रदेश भित्रको सरकारी जग्गा नेपाल सरकारको निर्णयबाट नेपाल सरकार वा प्रदेश सरकारको निकाय वा स्थानीय तहलाई उपयोग गर्न दिँदा प्रदेश सरकारको सहमति आवश्यक पर्नेछ।

(२) निजी जग्गा लिज मार्फत भूउपयोग वर्गीकरण बमोजिम उपयोग गर्न गराउन आवश्यक देखिएमा स्थानीय तहले आवश्यक कानून बनाई सहजीकरण गर्न सक्नेछ।

(३) भूउपयोग वर्गीकरण बमोजिम उपयोग गर्न निजी जग्गा लिज दिने र लिने व्यक्ति बीच प्रचलित कानून बमोजिम करार सम्झौता गरी जग्गा लिन वा दिन सक्नेछन्।

(४) जग्गा लिजमा उपलब्ध गराउन सकिने सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

परिच्छेद १४

गुठी व्यवस्थापन

१२७. गुठी व्यवस्थापन समितिको गठन: (१) संघीय कानूनको अधीनमा रही प्रदेशभित्र रहेका गुठी, गुठी सम्पत्ति तथा धार्मिकस्थलको रेखदेख, संरक्षण, व्यवस्थापन र समन्वय गर्ने कार्य प्रदेश गुठी व्यवस्थापन समितिले गर्नेछ।

(२) उपदफा (१) को प्रयोजनको निमित्त देहाय बमोजिमको प्रदेश गुठी व्यवस्थापन समिति गठन हुनेछ।

- (क) गुठी सम्बन्धी विषय हेर्ने मन्त्रालयको मन्त्री - अध्यक्ष
- (ख) सचिव, मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रीपरिषदको कार्यालय - सदस्य
- (ग) सचिव, पर्यटन र सस्कृति विषय हेर्ने मन्त्रालय - सदस्य
- (घ) प्रदेश सरकारले मनोनित गरेका कम्तिमा दुई जना महिला सहित पाँच जना व्यक्ति - सदस्य
- (ङ) सचिव, गुठी सम्बन्धी विषय हेर्ने मन्त्रालय - सदस्य सचिव

(३) उपदफा (२) खण्ड (घ) बमोजिमको सदस्यहरूको योग्यता, अयोग्यता तथा पदमा नरहने अवस्था लगायतका अन्य विषय तोकिए बमोजिम हुनेछ।

१२८. प्रदेश गुठी व्यवस्थापन समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार: यस ऐनमा अन्यत्र उल्लिखित काम, कर्तव्य र अधिकारको अतिरिक्त समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछ :-

- (क) वार्षिक नीति, कार्यक्रम तथा बजेट बनाई पारित गर्ने,
- (ख) प्रदेशभित्रका गुठी तथा धार्मिकस्थलको काम कारबाहीको रेखदेख, नियन्त्रण र व्यवस्थापन गर्ने,
- (ग) दानपत्र, लिखत, परम्परा बमोजिम धार्मिकस्थलको नित्यपूजा, पर्व, धार्मिक, सांस्कृतिक जात्रा, यात्रा आदि सञ्चालन गर्ने,
- (घ) स्वीकृत नीति तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन र अनुगमन गर्ने,
- (ङ) धार्मिकस्थलको लागि कुनै अनुदान, दान दातव्य, चल अचल सम्पत्ति प्राप्त गर्ने,
- (च) कुनै गुठीको काममा सोही गुठीको आम्दानीबाट खर्च गर्ने गराउने,
- (छ) राजगुठी र सार्वजनिक गुठीको पूजा पद्धति (दित्तम) तथा खर्चको दरबन्दी स्वीकृत गर्ने,
- (ज) प्राचीन गरगहना, धार्मिक, सांस्कृतिक वस्तुहरूको लगत राख्ने,
- (झ) धार्मिक तथा सांस्कृतिक पर्यटन प्रबर्द्धनका कार्य गर्ने,
- (ञ) गुठीको आयस्रोत बढाउन आयमूलक कार्य गर्ने,
- (ट) गुठीको जग्गा संरक्षण तथा व्यवस्थापन गर्ने,
- (ठ) तोकिए बमोजिमका अन्य काम गर्ने।

१२९. समितिको सचिवालय: (१) प्रदेश गुठी व्यवस्थापन समितिको सचिवालय मन्त्रालयमा रहनेछ।

(२) समितिको कार्य सम्पादनको लागि आवश्यक पर्ने कर्मचारी मन्त्रालयले उपलब्ध गराउनेछ।

१३०. गुठी तथा धार्मिकस्थलको स्थापना, सञ्चालन र व्यवस्थापन: (१) प्रचलित कानूनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि यो ऐन प्रारम्भ भएपछि सार्वजनिक वा निजी गुठी स्थापना गर्न वा धार्मिकस्थल निर्माण गर्न चाहने नेपाली नागरिकले समितिको स्वीकृति लिनु पर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम निजी वा सार्वजनिक कुन प्रकारको गुठी स्थापना वा धार्मिकस्थल निर्माण गर्न खोजिएको हो सोको बेहोरा सहित उपदफा (३) तथा तोकिए बमोजिमको अन्य विवरण संलग्न गरी समिति समक्ष निवेदन दिनु पर्नेछ।

(३) सरकारी जग्गा, कुनै सङ्घसंस्थाको वा निजी जग्गामा गुठी स्थापना वा धार्मिकस्थल निर्माण गर्न प्रस्ताव पेश गर्दा सम्बन्धित जग्गाको जग्गाधनी दर्ता प्रमाणपूर्जा र जग्गाधनीको स्वीकृतिपत्र, सो कार्यमा लाग्ने खर्च, खर्च व्यहोरिने स्रोतको प्रत्याभूति, स्थापना वा निर्माणपश्चात् अविच्छिन्न रूपमा सञ्चालन गर्न लाग्ने खर्चको स्रोतसमेत खुलाउनुपर्नेछ।

(४) उपदफा (२) बमोजिम निवेदन प्राप्त भएमा समितिले तोकिए बमोजिम छानबिन गर्दा स्वीकृति प्रदान गर्न उपयुक्त देखिएमा तोकिए बमोजिमको म्यादभित्र गुठी वा धार्मिकस्थल स्थापना वा निर्माण गर्न स्वीकृति प्रदान गरी सोको प्रमाणपत्र दिन सक्नेछ।

(५) उपदफा (४) बमोजिम दिएको प्रमाणपत्रमा उल्लिखित समयावधिभित्र गुठी स्थापना वा धार्मिकस्थल निर्माण सम्पन्न गरी सोको विवरण सहित दर्ताको लागि निवेदन दिनु पर्नेछ।

(६) उपदफा (५) बमोजिम तोकिएको समयावधिभित्र गुठी स्थापना वा धार्मिकस्थल निर्माण कार्य सम्पन्न हुन नसकेमा सोको कारण खुलाई म्याद थपको लागि निवेदन प्राप्त हुन आएमा र त्यस्तो कारण मनासिब देखिएमा समितिले तोकिए बमोजिम म्याद थप गर्न सक्नेछ।

(७) उपदफा (५) वा (६) बमोजिम गुठी वा धार्मिकस्थल दर्ताको लागि निवेदन परेमा समितिले तोकिएको दस्तुर लिई तोकिएको शर्तको अधीनमा रही गुठी वा धार्मिकस्थल सञ्चालन गर्न अनुमति दिन सक्नेछ।

(८) गुठी वा धार्मिकस्थल सञ्चालन गर्न अनुमति दिँदाका बखत उपदफा (७) बमोजिम तोकिएका शर्त उल्लङ्घन भएमा समितिले त्यस्तो अनुमति जुनसुकै बखत खारेज गर्न सक्नेछ।

तर, अनुमति खारेज गर्नु अघि सफाई पेश गर्ने मनासिब मौका दिनुपर्नेछ।

(९) उपदफा (८) बमोजिम अनुमति खारेज भएका गुठी वा धार्मिकस्थललाई समितिले सार्वजनिक सूचना प्रकाशन गरी तोकिए बमोजिम प्रतिस्पर्धा गराई सञ्चालन गर्न दिन सक्नेछ।

(१०) उपदफा (९) बमोजिम गुठी वा धार्मिकस्थल सञ्चालन गर्नको लागि सूचना प्रकाशित गर्दा सञ्चालन गर्न कसैको प्रस्ताव नपरेमा वा प्रस्ताव उचित नदेखिएमा त्यस्तो गुठी वा धार्मिकस्थलको सम्पत्ति सोही सम्प्रदायको नजिकको धार्मिकस्थललाई जिम्मा दिन वा समिति आफैले प्रयोग गर्न सक्नेछ।

(११) उपदफा (१०) बमोजिम समिति आफैले त्यस्तो सम्पत्ति प्रयोग गरेमा त्यसबाट प्राप्त हुने आयस्ता दफा १४५ बमोजिमको अत्यावश्यकीय कोषमा जम्मा गर्नुपर्नेछ।

(१२) उपदफा (९) बमोजिम गुठी वा धार्मिकस्थल सञ्चालन गर्ने व्यक्तिले त्यस्तो गुठी स्थापना वा धार्मिकस्थल निर्माणको उद्देश्यमा प्रतिकूल असर नपर्ने गरी सञ्चालन गर्नुपर्नेछ।

(१३) उपदफा (१२) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि आम्दानी कम भएको गुठी वा धार्मिकस्थलको सञ्चालन गर्दा दफा १३१ बमोजिमको लगतमा आवश्यक हेरफेर गरी सञ्चालन गर्न बाधा पुर्याएको मानिने छैन।

१३१. गुठीको लगत पेश गर्नुपर्ने: (१) राजगुठी र सार्वजनिक गुठी सम्बद्ध गुठीयार, सञ्चालक वा धार्मिकस्थल व्यवस्थापन समितिले आम्दानी, खर्च, धार्मिकस्थलको नित्य पूजा, पर्व पूजा, उत्सव, जात्रा, धार्मिक यात्रा, धार्मिक सम्प्रदाय,

आगम आदि खुलाई उल्लेखित कार्यको पद्धति वा विधि (दित्तम), प्रयोग हुने सामग्री, लाग्ने खर्च, खर्च व्यहोरिने स्रोत समेतको लगत उल्लेख गरी देहायको अवधिभित्र समिति समक्ष पेश गर्नुपर्नेछ :-

- (क) यो ऐन प्रारम्भ हुँदाका बखत अन्य निकायमा दर्ता गराई वा नगराई धार्मिक तथा सांस्कृतिक उद्देश्यले स्थापना भई सञ्चालन गरी आएका गुठी र धार्मिकस्थलले यो ऐन प्रारम्भ भएको मितिले ६ महिनाभित्र, र
- (ख) यो ऐन प्रारम्भ भएपछि स्थापना हुने धार्मिकस्थलले गुठी, धार्मिकस्थल स्थापना भएको मितिले ९० दिनभित्र।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको लगत तयार गर्दा धार्मिकस्थलको स्थापित मूल्य, मान्यता, प्रथा, प्रचलन, परम्परा, विधि विधान, कार्यविधि, दानपत्र, शिलापत्र, लगत दरबन्दी तथा गुठी एवं धार्मिकस्थलको आर्थिक क्षमताको आधारमा गर्नुपर्नेछ र मठको हकमा मठाधीशको उत्तराधिकारी हुने भए सो समेत खुलाउनु पर्नेछ।

(३) उपदफा (१) बमोजिमको लगत तयार भएपछि समितिमा पेश गर्नु अघि सम्बन्धित गुठी र धार्मिकस्थलले सर्वसाधारणको जानकारीको लागि तोकिए बमोजिम सूचना प्रकाशन गर्नुपर्नेछ।

(४) उपदफा (१) बमोजिमको म्यादभित्र गुठीयार, सञ्चालक वा धार्मिकस्थल व्यवस्थापन समितिले लगत दिन नसकेमा सोको मनासिब माफिकको कारण सहित म्याद थप गरी पाउन निवेदन दिन सक्नेछ।

(५) उपदफा (४) बमोजिम निवेदन पेश भएमा समितिले माग बमोजिमको कारण उपयुक्त लागेमा लगत पेश गर्न ९० दिनको म्याद थप गर्न सक्नेछ।

(६) उपदफा (१) बमोजिम लगत प्राप्त भएपछि समितिले त्यस्तो विवरण पेश गर्ने गुठीयार, सञ्चालक वा धार्मिकस्थल व्यवस्थापन समितिको नाम समेत खुलाई तोकिए बमोजिम लगत प्रकाशन गर्नुपर्नेछ।

(७) उपदफा (६) बमोजिम लगत प्रकाशन भएको मितिले ३५ दिनभित्र सरोकारवाला वा अन्य व्यक्तिले सो लगतमा सुधार गर्नुपर्ने भए सोको आधार र कारण खुलाई निवेदन दिन सक्नेछन्।

(८) उपदफा (७) बमोजिम पेश हुन आएका निवेदन उपर समितिले छानबिन गरी प्रकाशित लगतमा सुधार गर्नुपर्ने भए गरी सम्बन्धित गुठीयार, सञ्चालक वा धार्मिकस्थल व्यवस्थापन समितिलाई प्राप्त लगत दर्ता भएको प्रमाणपत्र दिनु पर्नेछ।

(९) उपदफा (५) बमोजिमको म्यादभित्र पनि लगत पेश नगरेमा समितिले गुठीयार, सञ्चालक वा धार्मिकस्थल व्यवस्थापन समितिद्वारा सञ्चालित गुठी वा धार्मिकस्थल सार्वजनिक गुठीको रूपमा दर्ता गरी यस ऐन बमोजिम सञ्चालन र बन्दोबस्त गर्न, गराउन सक्नेछ।

(१०) उपदफा (९) बमोजिम कुनै गुठी वा धार्मिकस्थल सञ्चालन र बन्दोबस्त गर्न गराउनको लागि समितिले सार्वजनिक सूचना प्रकाशित गरी प्रतिस्पर्धाको आधारमा तोकिए बमोजिम सञ्चालन र बन्दोबस्तको जिम्मा दिन सक्नेछ।

(११) उपदफा (९) र (१०) बमोजिम सञ्चालन र बन्दोबस्त गर्न जिम्मामा लिने पक्षले त्यस्ता गुठी वा धार्मिकस्थलको नित्य, पर्व पूजा आदिमा प्रतिकूल असर नपुर्याउने गरी सञ्चालन गर्नुपर्नेछ।

(१२) यस ऐन बमोजिम गुठी वा धार्मिकस्थलको गुठीयार, सञ्चालक वा धार्मिकस्थल व्यवस्थापन समितिले गुठी दर्ता तथा नवीकरण गर्दा तोकिए बमोजिम दस्तुर बुझाउनु पर्नेछ।

(१३) उपदफा (९) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि मनासिब माफिकको कारण सहित सम्बन्धित गुठी वा धार्मिकस्थलको गुठीयार, सञ्चालक वा धार्मिकस्थल व्यवस्थापन समितिले उपदफा (१०) बमोजिम सूचना प्रकाशन हुनु अघि लगतको विवरण दिन आएमा समितिले तोकिएको शुल्क लिई उपदफा (८) बमोजिम गुठी लगतमा दर्ता गरी प्रमाणपत्र दिन सक्नेछ र त्यस्तो कार्यमा लाग्ने खर्च लगत दिनेबाट असुल उपर गर्न सकिनेछ।

(१४) गुठी सञ्चालकको योग्यता, अयोग्यता, संख्या र शर्त तोकिए बमोजिम हुनेछ र त्यस्तो शर्त विपरीत हुने गरी धार्मिकस्थल सञ्चालन गरेमा १ लाख रुपैयाँसम्म जरिवाना हुनेछ।

१३२. धार्मिकस्थलको वर्गीकरण बमोजिमको व्यवस्थापन: (१) धार्मिकस्थलको वर्गीकरण संघीय कानून बमोजिम हुनेछ।

(२) संघीय कानून बमोजिम गुठी व्यवस्थापन तथा अन्य बन्दोबस्ती संघले गर्ने भनी निर्धारण भए बाहेक अन्य वर्गका धार्मिकस्थलको हकमा समितिले गर्नेछ।

१३३. धार्मिकस्थल व्यवस्थापन: (१) समितिले आफू मातहत व्यवस्थापन तथा बन्दोबस्त गरेका एक वा एकभन्दा बढी धार्मिकस्थलको व्यवस्थापन गर्न तोकिए बमोजिम बढीमा एघार जना सदस्य रहने गरी धार्मिकस्थल व्यवस्थापन समिति गठन गर्न सक्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम धार्मिकस्थल व्यवस्थापन समिति गठन हुन नसकेमा समितिले तोकिए बमोजिम प्रतिस्पर्धा गराई दफा १३४ बमोजिमको योग्यता पुगेका कुनै व्यक्तिलाई कुनै धार्मिकस्थलको सञ्चालन र व्यवस्थापनको जिम्मा दिन सक्नेछ।

१३४. सदस्यको योग्यता: (१) धार्मिकस्थल व्यवस्थापन समितिको सदस्य हुन देहायको योग्यता पूरा भएको हुनु पर्नेछ :-

- (क) सनातन धर्म परम्पराप्रति आस्था र विश्वास भएको,
- (ख) धार्मिकस्थल रहेको क्षेत्रमा राम्रो ख्याति र असल चालचलन भएको,
- (ग) धार्मिकस्थलको स्थापना, निर्माण, जीर्णोद्धार, पुनर्निर्माण वा विकास तथा धार्मिकस्थलको पर्व, पूजा, जात्रा जस्ता उत्सवमा उल्लेखनीय योगदान पुर्याएको,
- (घ) धार्मिकस्थलको पूजा, जात्रा, यात्रा, उत्सवमा रुचि भएको,

(२) देहायको कुनै व्यक्तिलाई सदस्य हुन योग्य मानिने छैन:

- (क) मानसिक रूपमा अस्वस्थ रहेको,
- (ख) धार्मिकस्थलसँगको ठेक्कापट्टामा संलग्न भएको वा धार्मिकस्थललाई बुझाउनु पर्ने रकम बुझाउन बाँकी भएको,

- (ग) भ्रष्टाचार, जबरजस्ती करणी, मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार, लागू औषध बिक्री वितरण तथा निकासी वा पैठारी, सम्पत्ति शुद्धीकरण, राहदानी दुरुपयोग, अपहरण सम्बन्धी कसूर, सङ्गठित अपराध वा नैतिक पतन देखिने अन्य फौजदारी कसूरमा सजाय पाई वा कुनै कसूरमा जन्म कैद वा २० वर्ष वा सोभन्दा बढी कैदको सजाय पाई त्यस्तो फैसला अन्तिम भएको,
- (घ) धार्मिकस्थलको हित विपरीत काम गरेको,
- (ङ) धार्मिकस्थलको कर्मचारी, कामदार वा धार्मिकस्थलबाट कुनै पारिश्रमिक वा सेवा पाइरहेको,
- (च) मादक पदार्थ वा लागु पदार्थको दुर्व्यसनी भएको,
- (छ) २१ वर्ष उमेर पूरा नभएको,
- (ज) सनातन धर्म परम्परामा नरहेको,
- (झ) गैर नेपाली नागरिक।

१३५. धार्मिकस्थल व्यवस्थापन समितिको काम र कर्तव्य: धार्मिकस्थल व्यवस्थापन समितिको काम र कर्तव्य देहाय बमोजिम हुनेछ :-

- (क) अधिकार प्राप्त व्यक्तिले मागेको धार्मिकस्थलको अभिलेख, लेखा, आय, व्यय, सम्पत्ति, जिम्मेवारी, दायित्व, कोष आदि पेश गर्ने,
- (ख) अधिकार प्राप्त व्यक्तिले धार्मिकस्थल वा त्यसको चल अचल सम्पत्ति, कोष, लेखा, आय, व्यय, सम्पत्ति, दायित्व लगायतका विषयमा निरीक्षण गर्न चाहेमा निजलाई आवश्यक सहयोग गर्ने,
- (ग) अधिकार प्राप्त अधिकारी वा समितिले दिएको आदेश वा निर्देशन पालना गर्ने,
- (घ) धार्मिकस्थल प्रतिको आस्था, विश्वास तथा समाजमा नैतिक आचरण कायम राख्न भक्तजनको आवधिक भेला, भजन, कीर्तन तथा धार्मिक प्रवचन गर्ने, सम्बन्धित धार्मिक सम्प्रदायको निमित्त उपयुक्त कार्यक्रम सञ्चालन तथा धार्मिकस्थलको प्रचार प्रसार गर्ने,
- (ङ) धार्मिकस्थलको व्यवस्थापन, लगत दरबन्दी बमोजिम काम र धार्मिकस्थलको प्रशासन गर्ने,
- (च) यस ऐन बमोजिम धार्मिकस्थलको सर्वोत्तम हितलाई ध्यानमा राखी धार्मिकस्थलको सम्पत्तिको सदुपयोग गर्ने, गराउने,
- (छ) समितिको स्वीकृति लिई पूजा आदिमा सेवा शुल्क निर्धारण गर्ने,
- (ज) बली दिने तथा नरिवल आदि फुटाउने स्थान तोक्ने,
- (झ) धार्मिकस्थल परिसरमा छार्याङ्कन वा अन्य क्रियाकलाप गर्ने व्यक्ति वा संस्थाले धार्मिकस्थललाई दिनुपर्ने शुल्क तोक्ने,
- (ञ) धार्मिकस्थल प्रतिको आस्था, विश्वास र भावनाको प्रतिकूल हुने कार्य गर्ने कम्पनी, फर्म वा उद्योगले धार्मिकस्थलको नाम प्रयोग गर्न नपाउने गरी रोक्ने,

(ट) धार्मिकस्थलको स्वीकृति नलिई त्यस्तो धार्मिकस्थलको नाम प्रयोग गरी आफ्नो कम्पनी, फर्म वा उद्योगको नाम राखेलाई पटकै पिच्छे २५ हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना गर्न र सो रकम त्यस्ता कम्पनी, फर्म वा उद्योग वा स्वामित्ववालाको सम्पत्ति रोक्का राखी सरकारी बाँकी सरह असुल उपर गर्ने,

(ठ) धार्मिकस्थलको हित हुने अन्य कार्य गर्ने।

१३६. रोक लगाउन सक्ने: (१) धार्मिकस्थल व्यवस्थापन समितिले धार्मिकस्थल परिसरभित्र वा धार्मिकस्थलदेखि तोकिएको क्षेत्रसम्म देहायका कार्य गर्न रोक लगाउन सक्नेछ :-

- (क) मदिरा वा अन्य लागु पदार्थ, चुरोट, बिडी, खैनी, गुट्खा लगायतका सूतीजन्य पदार्थ बिक्री वितरण, सञ्चय तथा ओसारपसार तथा उपभोग,
- (ख) मदिरा तथा लागु औषध उत्पादन गर्न,
- (ग) लागु औषध बनाउने वा प्रयोग हुने वनस्पतिको खेती,
- (घ) मदिरा, लागु औषधको खरिद, बिक्री—वितरण वा प्रयोग,
- (ङ) माछा, मासु वा माछा, मासुजन्य खाद्य पदार्थको बिक्री, वितरण, सञ्चय, तयारी र उपयोग, र
- (च) जुवा, तास, चिठ्ठा आदि बाजीजन्य खेल खेल्न।

(२) उपदफा (१) विपरीत कार्य गर्ने व्यक्तिलाई प्रचलित कानून बमोजिम कारवाही हुनेछ।

१३७. पुजारी तथा कामदारको नियुक्ति: (१) धार्मिकस्थल व्यवस्थापन समितिले धार्मिकस्थलको पुजारी तथा धार्मिक कृत्य गर्ने कामदार नियुक्ति गर्न सक्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम पुजारी तथा धार्मिक कृत्य गर्ने कामदार नियुक्ति गर्दा धार्मिकस्थलको आगममा आधारित भएर गर्नुपर्नेछ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम नियुक्ति गर्दा धार्मिकस्थलको आगम, परम्परा र प्रथाको बारेमा ज्ञान भएको व्यक्तिलाई प्राथमिकता दिनु पर्नेछ।

(४) धार्मिकस्थलको पुजारी हुन सामान्यतया: देहाय बमोजिमको योग्यता पूरा भएको हुनु पर्नेछ:

- (क) धार्मिकस्थलको आगम अनुसार पूजा आदिका मन्त्र र श्लोकपाठ गर्न सक्ने,
- (ख) असल चरित्र र आचरण भएको,
- (ग) सप्तव्यसनबाट मुक्त, र
- (घ) सरुवा रोगले ग्रस्त नभएको।

(५) उपदफा (१) बमोजिम नियुक्त हुने पुजारी तथा कामदारको दरबन्दी स्वीकृति, नियुक्तिको प्रक्रिया, पारिश्रमिक, काम, कर्तव्य, आचरण, सजाय र सेवाका अन्य शर्त तथा सुविधा तोकिए बमोजिम हुनेछ।

१३८. धार्मिकस्थलको कोष: (१) धार्मिकस्थललाई प्राप्त हुने देहाय बमोजिमका रकम सम्बन्धित धार्मिकस्थलको कोषमा जम्मा गरिनेछ:-

- (क) नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहबाट प्राप्त रकम,

- (ख) सम्बन्धित गुठी जग्गाको कूत वा गुठीपोत बापत प्राप्त रकम,
- (ग) सम्बन्धित गुठीको घर जग्गाको बहाल बापत प्राप्त रकम,
- (घ) धार्मिकस्थलमा चढाएको भेटी, सुन, चाँदी तथा अन्य नगदी वा जिन्सी बापत प्राप्त रकम,
- (ङ) धार्मिकस्थल व्यवस्थापन समितिले दिएको सेवा वा पूजा बापत प्राप्त सेवा शुल्कको रकम,
- (च) अक्षय कोषको रकमबाट प्राप्त हुने व्याजको तोकिए बमोजिमको रकम,
- (छ) कुनै स्वदेशी व्यक्ति वा संस्थाले दिएको सहयोग, अनुदान वा दान बापत प्राप्त रकम,
- (ज) अन्य कुनै स्रोतबाट प्राप्त रकम।

(२) प्रदेश गुठी व्यवस्थापन समितिले हेर्ने धार्मिकस्थलको हकमा धार्मिकस्थल व्यवस्थापन समितिले धार्मिकस्थल कोषमा जम्मा भएको रकमको १५ प्रतिशत रकम प्रदेश गुठी व्यवस्थापन समितिमा आर्थिक वर्ष समाप्त भएको ३ महिनाभित्र बुझाउनु पर्नेछ।

(३) धार्मिकस्थल व्यवस्थापन समितिले उपदफा (२) बमोजिमको रकम नबुझाएमा प्रदेश गुठी व्यवस्थापन समितिले तोकिए बमोजिम खाता रोक्का राखी उक्त रकम असुल उपर गर्न सक्नेछ।

१३९. धार्मिकस्थलको आय व्यय: (१) धार्मिकस्थल व्यवस्थापन समितिले धार्मिकस्थलको आय व्ययको अनुमानित विवरण आर्थिक वर्ष समाप्त हुनुभन्दा नब्बे दिन अगावै तोकिए बमोजिम प्रदेश गुठी व्यवस्थापन समितिमा पेश गर्नुपर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको पेश गरिने विवरणमा अन्य कुराको अतिरिक्त देहायका कुरा समावेश गर्नुपर्नेछ:

- (क) पूजा, जात्रा, उत्सव आदिको लागि खर्च,
- (ख) भोग रागको लागि खर्च,
- (ग) पुजारी कर्मचारीको पारिश्रमिक र सुविधा,
- (घ) निर्माण, पुनर्निर्माण, मर्मत, जीर्णोद्धार आदिको लागि खर्च,
- (ङ) दर्शनार्थी, तीर्थयात्रीको सुविधा प्रबन्धको लागि खर्च,
- (च) धार्मिकस्थलको सम्पत्ति र दायित्व,
- (छ) कार्य सञ्चालन मौज्जात।

(३) उपदफा (२) बमोजिमको विवरण तयार गर्दा धार्मिकस्थल व्यवस्थापन समितिले प्रशासनिक खर्चको लागि धार्मिकस्थलको कूल आम्दानीको पच्चीस प्रतिशतभन्दा बढी नहुने गरी छुट्याउनु पर्नेछ।

(४) दुई लाखभन्दा बढी आम्दानी हुने धार्मिकस्थलले कूल आम्दानीको २५ प्रतिशतभन्दा बढी रकम उपदफा (२) को खण्ड (घ) बमोजिम धार्मिकस्थलको निर्माण, पुनर्निर्माण, मर्मत, जीर्णोद्धारको खर्चको लागि छुट्याउनु पर्नेछ।

(५) उपदफा (४) बमोजिम छुट्याइएको रकम त्यस आर्थिक वर्षभित्र खर्च हुन नसकेमा सो रकम जीर्णोद्धार पुनर्निर्माण कोषमा जम्मा गर्नुपर्नेछ।

(६) उपदफा (१) बमोजिम पेश भएको विवरणको स्वीकृति तथा पूरक वा संशोधन बजेट, खर्च समर्थन सम्बन्धी व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

१४०. स्वीकृति लिनुपर्ने: (१) धार्मिकस्थलको अचल सम्पत्ति तीन वर्षभन्दा बढी अवधिको लागि बन्दोबस्त गर्दा वा वार्षिक १० लाख रुपैयाँभन्दा माथिको ठेक्का, बहाल, भूबहाल, लिज आदिमा दिँदा सम्बन्धित धार्मिकस्थल व्यवस्थापन समितिले प्रदेश गुठी व्यवस्थापन समितिको पूर्व स्वीकृति लिनु पर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको पूर्व स्वीकृति लिने सम्बन्धी व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

१४१. धार्मिकस्थल व्यवस्थापन अधिकारीको नियुक्ति: (१) प्रदेश गुठी व्यवस्थापन समितिले आफ्नो मातहतको धार्मिकस्थलको लागि धार्मिकस्थल व्यवस्थापन अधिकारी नियुक्त गर्न सक्नेछ।

(२) धार्मिकस्थल व्यवस्थापन समितिले प्रदेश गुठी व्यवस्थापन समितिको स्वीकृति लिई कसैलाई धार्मिकस्थल व्यवस्थापन अधिकारीको कामको जिम्मा दिन सक्नेछ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम जिम्मेवारी प्राप्त व्यक्तिले धार्मिकस्थल व्यवस्थापन अधिकारीलाई भए सरहको कर्तव्यको पालना तथा अधिकारको प्रयोग गर्न पाउनेछ।

(४) यस दफा बमोजिम धार्मिकस्थल व्यवस्थापन अधिकारी नियुक्त गर्ने प्रयोजनको लागि धार्मिकस्थललाई समूहकृत गरी एकभन्दा बढी धार्मिकस्थलको लागि एकजना मात्र धार्मिकस्थल व्यवस्थापन अधिकारी नियुक्त गर्न सकिनेछ।

(५) उपदफा (१), (२) र (३) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि देहायका अवस्थामा राजगुठी र सार्वजनिक गुठीको कुनै धार्मिकस्थल थप प्रभावकारी ढङ्गबाट सञ्चालन गर्न तोकिएका शर्तका अधीनमा रही प्रदेश गुठी व्यवस्थापन समितिले सम्बन्धित धार्मिक सम्प्रदायको कसैलाई धार्मिकस्थल व्यवस्थापन अधिकारीको काम, कर्तव्य र अधिकारको पालना तथा प्रयोग गर्न पाउने गरी जिम्मा दिन सक्नेछ।

(क) धार्मिकस्थल र सनातन परम्पराको प्रचार प्रसार बढ्ने,

(ख) भक्त र दर्शनार्थीको संख्या वृद्धि हुने,

(ग) धार्मिकस्थल प्रतिको आस्था र विश्वास अभिवृद्धि हुने, र

(घ) आर्थिक अवस्था सुदृढ हुने।

(६) यस दफा बमोजिम नियुक्त हुने धार्मिकस्थल व्यवस्थापन अधिकारी सनातन धर्म प्रति आस्था र विश्वास भएको हुनु पर्नेछ।

(७) धार्मिकस्थल व्यवस्थापन अधिकारीले धार्मिकस्थलको सम्पूर्ण चल अचल सम्पत्तिको अभिलेख, लेखा र अन्य लिखत, गरगहना, मूल्यवान सामग्री, नगदी, कोष र अरु सम्पत्तिको अभिलेख दुरुस्त राख्नु पर्नेछ।

१४२. धार्मिकस्थल व्यवस्थापन अधिकारीको काम, कर्तव्य र अधिकार: यस ऐन बमोजिम नियुक्त धार्मिकस्थल व्यवस्थापन अधिकारीको काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछ:

- (क) धार्मिकस्थलमा प्राप्त हुने सबै रकम धार्मिकस्थल कोषमा जम्मा गर्ने,
- (ख) धार्मिकस्थल प्रतिको आस्था र विश्वास अभिवृद्धिको लागि भक्तहरूको स्वयंसेवी संस्था बनाउने, भजन, कीर्तन तथा अन्य धार्मिक कृत्यहरू गर्ने गराउने, र
- (ग) धार्मिकस्थल व्यवस्थापन समितिले यस ऐन बमोजिम गरेका निर्णय कार्यान्वयन र पालना गर्ने।

१४३. प्रतिवेदन पेश गर्नु पर्ने: (१) देहायको सबै वा कुनै अवस्था विद्यमान छ भन्ने लागेमा धार्मिकस्थल व्यवस्थापन अधिकारीले सोको आधार र कारण खुलाई निर्णयमा पुनर्विचारको लागि त्यस्तो निर्णय भएको सात दिनभित्र धार्मिकस्थल व्यवस्थापन समिति समक्ष प्रतिवेदन पेश गर्नुपर्नेछ:

- (क) यो ऐन र प्रचलित कानूनले दिएको अधिकारक्षेत्र नाघी निर्णय गरेको वा आफूलाई प्राप्त अधिकारको दुरुपयोग गरी निर्णय भएमा,
- (ख) निर्णय कार्यान्वयन गर्दा धार्मिकस्थललाई हानि नोक्सानी हुने भएमा,
- (ग) मानव जीवन, स्वास्थ्य र सुरक्षामा खतरा पुग्ने वा दङ्गा भड्कने वा शान्ति सुरक्षामा खलल पुग्ने भएमा, र
- (घ) धार्मिकस्थलको हित प्रतिकूल भएमा।

(२) उपदफा (१) बमोजिम प्रतिवेदन प्राप्त भएको तीस दिनभित्र सो प्रतिवेदनमा उल्लिखित विषयमा पुनर्विचार गरी धार्मिकस्थल व्यवस्थापन समितिले उपयुक्त निर्णय गर्नुपर्नेछ।

(३) उपदफा (२) बमोजिमको अवधिभित्र धार्मिकस्थल व्यवस्थापन समितिले कुनै निर्णय नगरेमा वा त्रुटिपूर्ण निर्णय गरेको देखिएमा धार्मिकस्थल व्यवस्थापन अधिकारीले प्रदेश गुठी व्यवस्थापन समितिमा प्रतिवेदन पेश गर्नुपर्नेछ।

(४) उपदफा (३) बमोजिम प्राप्त प्रतिवेदनको अध्ययन गरी सो सम्बन्धमा प्रदेश गुठी व्यवस्थापन समितिले धार्मिकस्थल व्यवस्थापन समिति वा धार्मिकस्थल व्यवस्थापन अधिकारीलाई आवश्यक निर्देशन दिन सक्नेछ।

(५) उपदफा (४) बमोजिम प्राप्त निर्देशनको धार्मिकस्थल व्यवस्थापन समिति वा धार्मिकस्थल व्यवस्थापन अधिकारीले पालना गर्नुपर्नेछ।

१४४. धार्मिकस्थल सञ्चालन सम्बन्धी विशेष व्यवस्था: (१) यस परिच्छेदमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि राजगुठी र सार्वजनिक गुठीको कुनै धार्मिकस्थल व्यवस्थित रूपबाट सञ्चालन गर्न धार्मिकस्थल व्यवस्थापन समिति वा धार्मिकस्थल व्यवस्थापन अधिकारी नियुक्ति गर्न आवश्यक देखेमा प्रदेश गुठी व्यवस्थापन समितिले तोकिए बमोजिम प्रस्ताव आह्वान गर्न सक्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको माग गरिने प्रस्तावकको योग्यता, धार्मिकस्थल सञ्चालन र व्यवस्थापनका शर्त, प्रस्ताव मूल्याङ्कन गर्ने आधार तोकिए बमोजिम हुनेछ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम माग भएको प्रस्ताव उपर तोकिए बमोजिम मूल्याङ्कन गरी आवश्यक शर्त तोक्यो त्यस्ता धार्मिकस्थलको धार्मिकस्थल व्यवस्थापन समिति वा धार्मिकस्थल व्यवस्थापन अधिकारी नियुक्ति गर्न सक्नेछ।

(४) यस दफा बमोजिम धार्मिकस्थल सञ्चालन गर्ने व्यक्तिले यस ऐन बमोजिम धार्मिकस्थल व्यवस्थापन समिति र धार्मिकस्थल व्यवस्थापन अधिकारीलाई भएको कर्तव्यको पालना र अधिकारको प्रयोग गर्न सक्नेछ।

१४५. अत्यावश्यकिय कोषको स्थापना: (१) कुनै आम्दानी नभएका वा तोकिएको रकमभन्दा कम आम्दानी भएका धार्मिकस्थलको सञ्चालन र व्यवस्थापनमा सहयोग पुऱ्याउन प्रदेश सरकारले एउटा अत्यावश्यकिय कोषको स्थापना गरिनेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको कोषमा देहाय बमोजिमका रकम जम्मा गरिनेछः

- (क) नेपाल सरकारबाट प्राप्त रकम,
- (ख) प्राधिकरण वा प्रदेश गुठी व्यवस्थापन समितिबाट प्राप्त रकम,
- (ग) दान वा अनुदान वा सहयोगबाट प्राप्त रकम, र
- (घ) अन्य स्रोतबाट प्राप्त भएको रकम।

(३) उपदफा (२) बमोजिमको कोषको रकमबाट प्रदेश गुठी व्यवस्थापन समितिले तोकिएको भन्दा कम आम्दानी भएका राजगुठी र सार्वजनिक गुठीका धार्मिकस्थलका लागि तोकिए बमोजिम दामासाहीले वितरण गर्न सक्नेछ।

(४) कसैले उपदफा (१) बमोजिमको अत्यावश्यकिय कोषको लागि ५ लाख रुपैयाँभन्दा बढी रकम दिएमा त्यस्तो रकम प्राप्त गर्ने धार्मिकस्थलले निजको इच्छा बमोजिम १ वर्षसम्म पूजा अर्चना गर्ने व्यवस्था मिलाउन सक्नेछ।

१४६. राष्ट्र सेवक मानिने: यस ऐन बमोजिम नियुक्त हुने समितिका सदस्य, प्रदेश गुठी व्यवस्थापन समितिका सदस्य, धार्मिकस्थल व्यवस्थापन समितिका सदस्य, गुठीयार तथा धार्मिकस्थल व्यवस्थापन अधिकारी एवं धार्मिकस्थलका कर्मचारी तथा कामदार राष्ट्रसेवक मानिनेछन्।

१४७. स्वयंसेवी हुने: (१) धार्मिकस्थल व्यवस्थापन समितिका सदस्य कुनै पारिश्रमिक नलिने गरी धार्मिकस्थलको सेवामा स्वयंसेवीको रूपमा रहनेछन्।

(२) धार्मिकस्थल व्यवस्थापन समितिको सदस्यले धार्मिकस्थलको काममा आउँदा जाँदा तोकिए बमोजिमको भ्रमण खर्च बाहेक अन्य कुनै पारिश्रमिक पाउने छैनन्।

१४८. गुठी जग्गाको बन्दोवस्ती: सबै प्रकारका गुठी जग्गाको बन्दोवस्ती सम्बन्धी अन्य व्यवस्था संघीय कानून बमोजिम हुनेछ।

परिच्छेद १५

विविध

१४९. अदालतलाई भए सरहको अधिकार हुने: यस ऐन बमोजिमको काम कारवाही गर्न महाशाखा वा तोकिएको निकाय र कार्यालयलाई सम्बन्धित पक्ष झिकाउने, बयान लिने, प्रमाण बुझ्ने, तारेखमा राख्ने, कागजपत्र दाखिला गराउने लगायतका प्रचलित कानून बमोजिका कार्य गर्न अदालतलाई भए सरहको अधिकार हुनेछ।

१५०. नियमावली, निर्देशिका, कार्यविधि, मापदण्ड जारी गर्न सकिने: (१) यस ऐनको कार्यान्वयन गर्न प्रदेश सरकारले आवश्यक नियमावली, निर्देशिका, कार्यविधि, मापदण्ड तयार गरी लागू गर्न सक्नेछ।

१५१. बदनियतपूर्ण, त्रुटीपूर्ण काम कारवाही बदर गर्न सक्ने: (१) नाप जाँचमा खटिएको कर्मचारी वा कार्यालयका कुनै कर्मचारीबाट मानवीय कमजोरीको कारण कुनै त्रुटीपूर्ण काम कारवाही भएको रहेछ भने निर्देशकले आवश्यक छानबिन गरी त्रुटी सच्याउन सक्नेछ।

(२) कार्यालयको प्रमुख वा जिम्मेवार पदाधिकारीले यस ऐन बमोजिम काम कारवाही गर्दा प्रचलित कानून बमोजिम गम्भीर त्रुटी भएको छ भन्ने कुरा अदालतमा उजुर पर्नु अघि कसैको निवेदन परी वा कुनै बेहोराले थाहा हुन आएमा निर्देशकले उक्त निर्णय बदर गरी कानून बमोजिम पुनः निर्णय गर्न सक्नेछ।

१५२. बचाउ: यस ऐन कार्यान्वयनको क्रममा कुनै पदाधिकारीले असल नियतले गरेको काम कारवाहीबाट कुनै त्रुटी वा हानी नोक्सानी भएमा सो पदाधिकारीलाई जिम्मेवार गराई कुनै कारवाही गरिने छैन।

१५३. पुनरावेदन: यस ऐन बमोजिम भएको सजाय उपर चित्त नबुझ्ने पक्षले थाहा पाएको मितिले ३५ दिनभित्र सम्बन्धित उच्च अदालतमा पुनरावेदन दिन सक्नेछ।

१५४. संक्षिप्त कार्यविधि अपनाइने: यस ऐन बमोजिम मुद्दाको कारवाही र किनारा गर्दा संक्षिप्त कार्यविधि ऐन, २०२८ बमोजिमको कार्यविधि अपनाउनु पर्नेछ।